

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

2002-2015 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE-RUSYA
İLİŞKİLERİNDE ENERJİ GÜVENLİĞİ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Adem YILDIRIM

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Emine AKÇADAĞ ALAGÖZ

İSTANBUL – 2019

TEZ TANITIM FORMU

- YAZAR ADI SOYADI** : Adem YILDIRIM
- TEZİN DİLİ** : Türkçe
- TEZİN ADI** : 2002-2015 Yılları Arasında Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerji Güvenliği
- ENSTİTÜ** : İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- ANABİLİM DALI** : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
- TEZİN TÜRÜ** : Yüksek Lisans
- TEZİN TARİHİ** : 25.06.2019
- SAYFA SAYISI** : 138
- TEZ DANIŞMANLARI** : Dr. Öğr. Üyesi Emine AKÇADAĞ ALAGÖZ
- DİZİN TERİMLERİ** : Enerji, Enerji Güvenliği, Türkiye, Rusya
- TÜRKÇE ÖZET** : 2002-2015 yılları arasında Türkiye'nin en önemli enerji tedarikçisi olan Rusya ile olan ilişkileri enerji güvenliği ekseninde incelenecek ve ortaklık/rekabet ikilemi üzerinden asimetrik karşılıklı bağımlılığın şekillendirdiği ilişkiler değerlendirilecektir.
- DAĞITIM LİSTESİ** : 1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne
2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

Adem YILDIRIM

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

2002-2015 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE-RUSYA
İLİŞKİLERİNDE ENERJİ GÜVENLİĞİ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
ADEM YILDIRIM

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Emine AKÇADAĞ ALAGÖZ

İSTANBUL – 2019

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının ederlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

Adem YILDIRIM

...../...../2019

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Adem YILDIRIM 'ın "2002-2015 Yılları Arasında Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerji Güvenliği" adlı tez çalışması, jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Dr. Öğr. Üyesi Emine AKÇADAĞ ALAGÖZ
(Danışman)

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Fuat TUNCER

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Zeynep ÖZKURT

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

... / ... / 2019

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ

Enstitü Müdürü

ÖZET

Enerji, modern insan yaşamı, endüstri ve ulaşımın temel ihtiyaçlarından biridir. Dünyada enerjiye olan ihtiyaç hızla artmakta, buna karşın enerji arzının en önemli unsuru olan fosil kaynaklar ise azalmakta ve ulaşılması zorlaşmaktadır. Bu bağlamda enerji güvenliği kavramı ön plana çıkmaktadır. Türkiye'nin, son yıllarda kaydettiği ekonomik büyümesine paralel bir şekilde enerji ihtiyacı da artmaktadır. Ancak Türkiye yerli kaynakların kısıtlı olmasından dolayı ihtiyacı olan enerjinin % 70'lik kısmını ithalat yoluyla karşılamakta olup Türkiye'nin enerji ithalatında % 55 oranla Rusya en ön sırada yer almaktadır. Türkiye'nin enerjide artan dışa bağımlılığından dolayı ülkenin dış politikasında enerji güvenliği meselesi önemli bir konu haline gelmiştir. Enerji güvenliği çerçevesinde, artan enerji talebini güvenilir, istikrarlı ve makul fiyatla tedarik etme hususu önem kazanmaktadır. Bu nedenle 1990'lı yılların ortalarından itibaren Türkiye-Rusya ilişkilerinde enerji önemli bir gündem maddesi haline gelmiştir. Yapmış olduğumuz bu çalışma ile 2002-2015 yılları arasında Türkiye'nin en önemli enerji tedarikçisi olan Rusya ile olan ilişkileri enerji güvenliği ekseninde incelenecek, ortaklık/rekabet ikilemi üzerinden asimetrik karşılıklı bağımlılığın şekillendirdiği ilişkiler değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Enerji, enerji güvenliği, Türkiye, Rusya

SUMMARY

Energy is one of the basic needs of modern human life, industry and transportation. In the world, the need for energy increases rapidly, whereas the fossil resources, which are the most important element of energy supply, decrease and become hard to reach. In this context, the concept of energy security comes to the fore. Turkey's energy demand is increasing in parallel to the economic growth recorded in recent years. But Turkey is 70% of the energy needed due to limited domestic resources to meet Turkey's energy imports through import than 55% in Russia is located in the front row. The issue of energy security in the country's foreign policy because of the increasing dependence on foreign energy has become an important issue in Turkey. Within the framework of energy security, it is important to supply the increasing energy demand with reliable, stable and reasonable prices. Therefore, since the mid-1990s energy in Turkey-Russia relations it has become an important item on the agenda. We have done this work with the most important energy suppliers in Turkey between the years 2002-2015 will be examined in relations with Russia, energy security axis, partnerships/relationships that shape the competitive dilemma will be evaluated through the asymmetrical interdependence.

Key Words: Energy, energy security, Turkey, Russia,

İÇİNDEKİLER

SAYFA

ÖZET	i
SUMMARY	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	vi
HARİTALAR LİSTESİ.....	vii
ÖNSÖZ.....	viii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	4
1.1. ENERJİ GÜVENLİĞİ KAVRAMI	4
1.1.1. Tarihsel Süreçte Enerji Güvenliği	10
1.1.2. Enerji Güvenliği Açısından Risk Faktörleri.....	14
1.1.3. Enerji Güvenliğini Sağlamak İçin Alınan Önlemler	17
1.2. ENERJİ GÜVENLİĞİ VE KÜRESEL AKTÖRLER.....	18
1.2.1. Amerika Birleşik Devletleri'nin Enerji Politikaları.....	21
1.2.2. Avrupa Birliği'nin Enerji Politikaları.....	22
1.2.3. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Enerji Politikaları	25
İKİNCİ BÖLÜM.....	29
TÜRKİYE VE RUSYA'NIN ENERJİ GÜVENLİĞİ POLİTİKALARI.....	29
2.1. TÜRKİYE'NİN ENERJİ GÜVENLİĞİ POLİTİKALARI	29
2.1.1. Türkiye Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği	29
2.1.2. Tarihsel Süreçte Türkiye'nin Enerji Güvenliği Politikaları	34
2.1.3. 2002-2015 Yılları Arasında Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Yönelik Uygulamaları.....	36
2.1.3.1. Türkiye'nin Enerji Görünümü.....	36
2.1.3.2. Türkiye'nin Enerji Güvenliği Stratejisi	45
2.1.3.3. Türk Dış Politikasında Enerji Faktörü	55
2.2. RUSYA'NIN ENERJİ GÜVENLİĞİ POLİTİKALARI	57
2.2.1. Rusya'nın Enerji Görünümü ve Enerji Güvenliği Politikaları	57
2.2.2. Rus Dış Politikasında Enerji Faktörü.....	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	70
TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNİN ENERJİ GÜVENLİĞİ BOYUTU	70
3.1. ENERJİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL ARKA PLANI	70
3.2. 2002-2015 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE-RUSYA ENERJİ İLİŞKİLERİNİN ANA DİNAMİKLERİ	74
3.3. ENERJİ TAŞIMACILIĞINDA TÜRK-RUS REKABETİ	79
3.3.1. Bakü- Tiflis-Ceyhan Boru Hattı	80
3.3.2. Bakü-Tiflis-Erzurum Boru Hattı	85
3.3.3. Nabucco Doğal Gaz Boru Hattı Projesi	86
3.3.4. Trans Anadolu Boru Hattı (TANAP)	88
3.4. ENERJİ TAŞIMACILIĞINDA TÜRK-RUS ORTAKLIĞI VE TÜRK AKIMI PROJESİ	91
3.5. TÜRKİYE VE RUSYA'NIN NÜKLEER İŞBİRLİĞİ: AKKUYU NÜKLEER SANTRALİ	94
3.6. İKİ ÜLKEYİ İLGİLENDİREN BÖLGESEL SORUNLAR VE ENERJİ BOYUTU	98
3.6.1. Doğu Akdeniz'de Hidrokarbon Rezervlerinin Paylaşımı Sorunu	98
3.6.2. 2008 Gürcistan Savaşı'nın Türk-Rus İlişkilerine Etkisi	101
3.6.3. Suriye Sorununun İkili İlişkilere Etkisi	103
3.6.4. Uçak Krizinin İkili İlişkilere Etkisi	104
SONUÇ	107
KAYNAKÇA	110

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği ,
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
APERÇ	: Asya Pasifik Enerji Araştırma Merkezi
BTC	: Bakü-Tiflis-Ceyhan
BTE	: Bakü-Tiflis-Erzurum
EPDK	: Enerji Piyasası Denetleme Kurumu
ETKB	: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
HES	: Hidroelektrik santral
IAEA	: Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı
IEA	: Uluslararası Enerji Ajansı
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyet
NABUCCO	: Türkiye - Bulgaristan - Romanya - Macaristan - Avusturya Doğal Gaz Boru Hattı
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NDRC	: Çin Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu
OECD	: Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü
OGSI	: Petrol ve Gaz Güvenliği Egzersizleri
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TAEK	: Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nu
TANAP	: Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı
TEİAŞ	: Türkiye Elektrik İletim A.Ş.
UEA	: Uluslararası Enerji Ajansı
UNFCCC	: Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi

TABLolar LİSTESİ

	SAYFA
Tablo-1 Bölgelere Göre Kanıtlanmış Petrol Rezervleri.....	15
Tablo-2 Bölgelere Göre Kanıtlanmış Doğal Gaz Rezervleri.....	15
Tablo-3 Ülkelerin Kanıtlanmış Petrol Rezervleri.....	30
Tablo-4 Ülkelerin Kanıtlanmış Doğal Gaz Rezervleri.....	31
Tablo-5 1980-2015 Yılları Arasında Türkiye Toplam Enerji..... Tüketiminde Kaynakların kullanımı	37
Tablo-6 Yıllara Göre Brüt Elektrik Enerjisi Talebi ve Elektrik..... Enerjisi Talep Artış Oranı	39
Tablo-7 Yenilenebilir Enerji Kaynak Bazlı Enerji Üretimi ve..... Hedefler (MW)	54
Tablo-8 AB'nin Rusya'dan Birincil Enerji Kaynağı İthalatı.....	68
Tablo-9 Ülkelere Göre Türkiye'nin Doğal gaz İthalatı.....	78

HARİTALAR LİSTESİ

	SAYFA
Harita-1 Doğal Gaz Boru Hatları Ve Projeleri.....	52
Harita-2 Petrol Boru Hatları.....	52
Harita-3 BTC Petrol Boru Hattı Güzergahı	83
Harita-4 Nabucco Güzergahı	87
Harita-5 TANAP Güzergahı	90
Harita-6 Türk Akımı Projesi Güzergahı	91
Harita-7 Türkiye’de Planlanan Nükleer Enerji Santralleri	95

ÖNSÖZ

Bu çalışma ile Türkiye-Rusya ilişkilerinin 2002-2015 yılları arasında enerji güvenliği perspektifi ile incelenmesi ve bu ilişkinin asimetrik karşılıklı bağımlılık teorisi üzerinden değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Çalışma sürecinin başından süreç sonlanıncaya kadar gerek bilgi birikimi ve sabrı gerekse samimi yönlendirmeleri ile katkılarını esirgemeyen değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Emine AKÇADAĞ ALAGÖZ' e teşekkür ederim.

Tez yazım süreci boyunca benimle birlikte uykusuz kalan, sabrı ve varlığı ile bana yardımcı olan kıymetli eşim Ayten YILDIRIM' a teşekkür ederim.

Adem YILDIRIM

İstanbul, 2019

GİRİŞ

Enerji, modern insan yaşamı, endüstri ve ulaşımın temel ihtiyaçlarından biridir. I. Dünya Savaşı'nda petrolün ulaşım ve nakliyyede öneminin anlaşılması, enerji kaynaklarına sahip olmanın önemini, dolayısıyla ilk defa enerji güvenliği kavramını gündeme getirmiştir. Sanayinin gelişmesiyle birlikte enerjiye olan ihtiyacın artması enerji kaynaklarının önemini daha da artırmıştır. Bu nedenle, enerji güvenliği konusu, günümüz enerji politikalarının temel odak noktasıdır. Ülkelerin enerjiye olan ihtiyacı arttıkça ve buna mukabil enerji kaynakları azaldıkça enerji güvenliği kavramına yüklenen anlam da genişlemiştir. Günümüzde hızla artan enerji talepleri karşısında coğrafi, ekonomik ve politik nedenlerle bu taleplerin karşılanmasının zorlaştığı bir ortamda Asya Pasifik Enerji Araştırma Merkezi (APEREC)'in "*jeolojik olarak bulunabilirlik, jeopolitik olarak ulaşılabilirlik, ekonomik olarak karşılanabilirlik ve toplumsal-çevresel olarak kabul edilebilirlik*" kavramları etrafında somutlaştırdığı enerji güvenliği konsepti, günümüzde ülkelerin enerji politikalarında belirleyici olmaya başlamıştır.

Dünyanın en büyük 17. ve Avrupa'nın en büyük 6. ekonomisi olan Türkiye, enerji talebinde ciddi bir artış yaşamaktadır. Türkiye, son yıllarda kaydedilen ekonomik büyümesine paralel olarak, Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ülkeleri arasında en hızlı büyüyen enerji pazarlarından biri haline gelmiştir. Giderek aratan enerji ihtiyacı doğrultusunda Türkiye, dünya ile paralel bir şekilde arz güvenliği ve enerji çeşitliliği için politikalar oluşturmak ve gerekli tedbirler almak zorunluluğu içerisinde. Zira, toplam enerji gereksiniminin yalnızca % 30 civarını yerli kaynaklardan tedarik edebilmektedir. Bu sebeple enerji güvenliği, Türkiye'nin enerji politikalarında önemli bir yer edinmeye başlamıştır. Enerji güvenliği çerçevesinde artan taleplerini karşılayacak, güvenilir tedarikçiler önem kazanmaktadır. Bu doğrultuda 1990'lı yılların ortalarından itibaren Türkiye'nin en önemli enerji tedarikçisi olan Rusya Federasyonu (Bundan sonra Rusya olarak ifade edilecektir) ile olan ilişkilerinde enerji güvenliği konusu önemli bir gündem haline gelmiştir.

Rusya ile Türkiye arasındaki enerji ilişkileri, iki ülkenin küresel enerji mimarisindeki rollerini yansıtan bir nitelik taşımaktadır. Son yıllarda, Türkiye'nin enerji politikaları, tüketici ülke ve ulaştırma koridoru adayı olarak birbiriyle ilişkili iki role dayanmaktadır. Birincisi, net bir hidrokarbon ithalatçısı olduğu için Türkiye, uygun maliyetlerle güvenilir enerji kaynaklarına erişimin sağlanması için sürekli baskı altındadır. Enerji ihtiyacının % 70'ini dış kaynaklardan tedarik eden Türkiye için

Rusya, önemi yadsınamaz bir tedarikçidir. İkincisi, büyük üreticiler ve tüketiciler arasındaki coğrafi konumunun sunduğu avantajlardan yararlanmak isteyen Türkiye, enerji jeopolitiğinde bir ulaşım koridoru veya merkezi rolü oynamak için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Her iki sebepten dolayı Türkiye, bölgesel enerji denklemlerinde görünür bir oyuncu olmasını sağlayan yeni boru hattı güzergahları geliştirmeyi veya diğer uluslararası projelere katılmayı enerji politikalarının merkezine almıştır. Türkiye'nin enerji politikalarının bu iki hedefi, kaçınılmaz bir şekilde, zengin enerji kaynaklarına sahip olması ve bölgesel ulaşım ağları üzerindeki kontrolü nedeniyle, küresel enerji piyasalarında üstün bir pozisyonun sahibi olan Rusya ile ilişkilerinin dinamiklerini etkilemektedir.

Bu çalışma, Türkiye'nin enerji güvenliği kaygılarının 2002-2015 yılları arasında Rusya ile olan ilişkilerini ne şekilde etkilediği ve bu kaygılar ekseninde ortaya ne tür politikalar koyduğu sorusuna yanıt aramaktadır. Söz konusu tarih aralığının seçilme nedeni Adalet ve Kalkınma Parti'si hükümetinin ortaya koyduğu enerji politikaları ve stratejilerine odaklanarak, ilgili dönemde Rusya ile olan ilişkilerin enerji boyutunu incelemektir. Söz konusu ilişkilerde yaşanan gelişimi daha iyi analiz edebilmek adına çalışma 2015'te yaşanan ve iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz etkileyen Uçak krizi ile sınırlandırılmıştır.

Tezin kuramsal altyapısını asimetrik karşılıklı bağımlılık teorisi oluşturmaktadır. Uluslararası ilişkilerde devletler ve toplumlar arasında çok sayıda etkileşim kanalının yarattığı karmaşık ilişkiler ağı, beraberinde taraflar açısından bazı maliyetleri getirmektedir. Zira karşılıklı bağımlılıktan bahsetmek için karşılıklı etkileşimin sadece fayda temeline dayanmaması, taraflar üzerinde belli bir maliyete yol açması gerekmektedir. Söz konusu ilişkinin simetrik olması durumunda, başka bir deyişle tarafların birbirine olan bağımlılığının görece eşit olması halinde, ilişkilerin bozulması her iki tarafı da olumsuz etkileyecektir. Fakat asimetrik bir ilişki söz konusu ise daha fazla bağımlı olan daha fazla etkileneceğinden mevcut ilişkiyi bozmamak adına daha çok ödün verme eğiliminde olacaktır. Bu da ortaya nominal olmayan bir güç ilişkisi çıkarmaktadır. Bu çerçevede, enerji güvenliği kapsamında Türkiye'nin Rusya'ya daha fazla bağımlı olduğu, dolayısıyla da bu konuda Rusya'nın Türkiye üzerinde belli bir pazarlık gücüne sahip bulunduğu değerlendirilmektedir ki 2002-2015 yılları arasında iki ülkenin enerji ilişkilerindeki ortaklık/rekabet ikilemi ve tarafların belli bölgesel sorunlara yaklaşım biçimleri bu durumu kanıtlar mahiyettedir.

Çalışmanın birinci bölümünde enerji güvenliği ve ilişkili kavramlar üzerinde durulacak ve küresel aktörlerin enerji güvenliği politikaları açıklanacaktır. İkinci bölümde, genel olarak Türkiye ve Rusya'nın enerji görünümleri ve enerji güvenliği

politikaları ele alınacaktır. Üçüncü bölümde ise, 2002- 2015 yılları arasında Türkiye-Rusya ilişkileri enerji güvenliği bağlamında irdelenerek, iki ülkenin enerji ilişkilerini etkileyen temel dinamikler üzerinde durulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. ENERJİ GÜVENLİĞİ KAVRAMI

Genel olarak güvenlik, dış askeri tehditler konusundaki geleneksel endişeye ek olarak, insan hakları, ekonomi, çevre, uyuşturucu trafiği, salgın hastalıklar, suç veya sosyal adaletsizlik gibi konulara üst seviyede öncelik verilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Bununla birlikte güvenliğin genel geçer bir tanımının bulunmadığı söylenebilir. Uluslararası ilişkilerin anahtar kavramlarından güvenlik, realist yaklaşımla doğru orantılı olarak¹, literatürde büyük ölçüde askeri unsurları öne çıkaran tanımlamalarla ele alınmıştır. Bu yaklaşımlarda genellikle ön plana çıkan ana unsur ise, ülkelerin kendilerine yönelmiş tehditlerle baş edebilmeleri için gerekli olan askeri kabiliyet ve imkânlarla sahip olmalarıdır. Ancak Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru, askeri konular öncelikli bu güvenlik yaklaşımı yetersiz bulunmuş, ulusal güvenliği farklı alanları kapsayacak biçimde daha geniş bir yelpazede ele alan bir güvenlik anlayışı ortaya konulmuştur.²

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve akabinde uluslararası ilişkilerde yaşanan köklü değişimler, neo-realizm ve neo-liberalizmin uluslararası siyaseti açıklama ve öngörmedeki sınırlılıklarını göstermiştir. Bu durum “eleştirel” yaklaşımların ortaya çıkmasını ve geleneksel güvenlik yaklaşımının erozyona uğramasını beraberinde getirmiştir. Bu yaklaşımlar geleneksel güvenlik teorisinin araştırma yönelimlerine karşı çıkmış, devleti güvenlik konusunun ana referansı olarak konuşlandırılmasını sorgulamışlardır. Bu çerçevede güvenliğin, sadece egemen devletler ile sınırlı olmadığını, toplumun tüm sosyal ilişkilerini içerdiğini ifade etmişlerdir. David Baldwin, “uluslararası güvenliğe yönelik çok yönlü araştırma” kavramını ileri sürmüş ve politik güvenlik, ekonomik güvenlik, askeri güvenlik, çevre güvenliği ve sosyal güvenlik ve diğer bileşenlerden oluşan çok yönlü, geniş kapsamlı bir entegre güvenlik araştırma çerçevesini savunmuştur.³

Barry Buzan, ekonomik, çevresel, siyasi, sosyal ve askeri yönleri de analizine dahil ederek güvenliği çok geniş bir uluslararası çerçevede ele almıştır. Buzan'ın

¹ Barry Buzan vd., *A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers, London., 1998, s.1-3.

² John Baylis, “Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2008, Cilt.5, Sayı.18, 69-85. s.73.

³ Jianhua Yu ve Yichen Dai, “Energy Politics and Security Concepts from Multidimensional Perspectives”, *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)*, Cilt 6, Sayı 4, 2014, 91-120, s.111.

güvenlik yaklaşımı, aynı zamanda devletlerin kendilerini referans alarak geliştirdikleri güvenlik politikaları yerine komşularının güvenlik çıkarlarını da dikkate almalarını gerektiğini savunmaktadır.⁴ Buzan'ın çalışması, devletlerin işbirliğine yatkın bir şekilde hareket etmeye muktedir olup olmadıkları ve ulusal ve uluslararası güvenlik kaygılarının birbiriyle uyum halinde olup olamayacağı konularında tartışmalara yol açmıştır.⁵ Küreselleşme, güvenlik sorunlarının da küreselleşmesini beraberinde getirmiş ve devletlerin uluslararası güvenlik sorunlarıyla tek başına mücadele edebilme imkanını ortadan kaldırmıştır. Bunun en önemli sonucu, devletlerin hemen her alanda birbirlerine bağımlı hale gelmeleri olmuştur. Küreselleşme aynı zamanda güvenlik yaklaşımlarının alanını da genişletmiştir. Günümüzde klasik sınır güvenliğine dayalı askeri güvenliğe ek olarak ekonomik refahın korunması ve ticaret güvenliğinin sağlanması, kültürün korunması, başka coğrafyalardaki enerji kaynaklarına güvenli biçimde ulaşım, yasa dışı güçler ve siber saldırılar ile mücadele gibi bir çok bileşenin de güvenlik kapsamında ele alınma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın odaklandığı enerji güvenliği kavramı, küreselleşmenin baskısı altında, söz konusu yeni güvenlik yaklaşımının temel unsurlarından biri haline gelmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan yeni güvenlik tehditleri içerisinde enerji güvenliği, uluslararası ilişkilerdeki dönüşüme paralel şekilde önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Bu durum enerji güvenliğini ele alan teorik ve analitik çalışmaları arttırmıştır.⁶

Farklı tanımlama çalışmalarına geçmeden önce, enerji güvenliği açısından temel unsur olan enerji kaynaklarına değinmek faydalı olacaktır. Enerji kaynakları yenilenebilir ve yenilenemez olmak üzere başlıca iki kategoriye ayrılmaktadır. Kömür, nükleer, petrol ve doğal gaz gibi yenilenemez enerji kaynakları, sınırlı olarak tedarik edilmektedir. Güneş, rüzgar, su (hidro), biyokütle ve jeotermal gibi, enerji kaynakları ise, doğal olarak ve nispeten kısa sürede yenilenebilmektedirler.⁷ İnsanlığın doğuşundan beri insanlar hayatta kalmak için yenilenebilir enerji kaynakları kullanmışlardır. Yaklaşık 150 yıl kadar önce insanlar, eski fosilleşmiş bitki ve hayvan kalıntılarından enerji elde etmek için teknoloji geliştirmişlerdir. Sanayi devrimden bu yana enerji üretiminde, her dönem belli bir enerji ham maddesi ön plana çıkmıştır. Kömürün en önemli enerji kaynağı olduğu dönem, petrolün egemen olduğu dönem takip etmiştir. 1973-1974 petrol krizlerinin hemen sonrasındaki döneme nükleer enerji,

⁴ Buzan, a.g.e., s.1-3.

⁵ Baylis, a.g.e., s.73.

⁶ Arif Behiç Özcan, "Uluslararası Güvenlik Sorunları ve ABD'nin Güvenlik Stratejileri", **SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 2004, s.473.

⁷ Mutlu Yılmaz; "Türkiye'nin Enerji Potansiyeli ve Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Açısından Önemi", **Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi**, 2012, Cilt: 4, 33-54, s.43.

damgasını vurmuştur. Gelişen çevre bilincinin bir neticesi olarak doğal gaz da giderek artan biçimde petrol ve kömürün yanında değer kazanmıştır. Çevre kirliliğinin artması nedeniyle günümüzde yenilebilir enerji kaynaklarının enerji üretimindeki payı arttırılmaya çalışılmaktadır. Bununla birlikte petrol ve kömür gibi fosil kaynaklar çevre kirliliği yaratmalarına rağmen, sanayi hammaddesi olarak yaşamsal önem arz etmesi ve enerji üretiminde alternatif kaynakların bu kaynakları ikame etme olanaklarının çok kısa sürede mümkün görünmemesi gibi nedenlerle, önümüzdeki süreçte de dünya enerji tüketiminde rol oynamaya devam edeceklerdir.⁸

Devletlerin söz konusu enerji kaynaklarına olan ihtiyacının her geçen gün artması enerji güvenliği meselesini gündeme taşımaktadır. Enerji güvenliğinin tanımı konusuna gelindiğinde, kavramın esnekliğinden dolayı evrensel bir tanımının bulunmadığı söylenebilir. Bunun nedenlerinden birincisi enerji sistemlerinin her yerde aynı olmaması ve bu durumun farklı enerji güvenliği sorunlarına yol açmasıdır. İkincisi enerji güvenliği kavramının enerji yoksulluğundan, iklim değişikliğine kadar değişen çeşitli enerji politikası sorunlarına uzanmasıdır.⁹ Farklı enerji güvenliği tanımlarının varlığı, ülkelerin enerji güvenliği öncelikleri ve politikaları arasındaki farklılıklara işaret etmektedir. Bununla birlikte, farklı perspektiflere rağmen enerji güvenliği kavramı, güçlü kavramsal tartışmalar ve karşılaştırmalı analizleri beraberinde getirmektedir.¹⁰

Uygarlığın gelişimine bağlı olarak enerji kaynaklarının farklı taşıma/nakliye biçimlerinin ortaya çıkması enerji güvenliği kavramının ele alınış şeklini de kaçınılmaz olarak etkilemiştir. Tarihsel olarak, enerji güvenliği öncelikle petrol tedarikiyle ilişkiliydi. 1970'lerde ve 1980'lerde enerji güvenliği, ambargolar ve ihracatçıların fiyat manipülasyonları tehdidi altında ucuz petrol tedarikini sağlamak anlamında kullanılmıştı. Willrich'in "*Ulusal ekonominin politik olarak kabul edilebilir bir şekilde işlev görmesine imkan tanıyacak şekilde yeterli enerji arzının sağlanması*"¹¹ tanımının gösterdiği gibi bu dönemde enerji güvenliğiyle ilgili tartışmalar, çoğunlukla arzın güvenliği ile ilgili dar jeopolitik ve ekonomik görüşlere dayandırılmıştır.¹² Petrol tedariki önemli bir konu olarak kalırken, enerji sistemlerinin artan karmaşıklığı, daha geniş

⁸ Nejedet Pamir, "Enerji Politikaları ve Küresel Gelişmeler", *TMMOB,EMO, V. Enerji Sempozyumu, Küreselleşmenin Enerji Sektöründe Yapısal Değişim Programı ve Enerji Politikaları, Bildiriler Kitabı*, Ankara, 2015, 57-73. s.58.

⁹ Lyne Chester, "Conceptualising energy security and making explicit its polysemic nature", *Energy Policy*, 2009, Cilt:38, Sayı.2, 887-889.

¹⁰ Aleh Cherp ve Jessica Jewell, "The concept of energy security: Beyond the four As", *Energy Policy*, 2014, Cilt.74, 415-421, s.414.

¹¹ Abdelrahman Azzuni ve Christian Breyer, "Definitions and dimensions of energy security: a literature review", *Advanced Review*, 2018, 1-34, s.2.

¹² Jan Bielecki, "Energy security: is the wolf at the door?", *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 2002, Sayı.42, 235-250, s. 245.

çaplı güvenlik açıklarının sistematik ve titiz bir araştırmasını gerektirmektedir. Çağdaş enerji güvenliği sorunları petrol kaynaklarının ötesine uzanmakta ve daha geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Dahası, enerji güvenliği artık modern enerjiye adil erişimin sağlanması ve bağımlılığın hafifletilmesi gibi diğer enerji politikası sorunlarıyla da yakından ilgilidir.¹³

Öte yandan 21. yüzyılın başından beri, devlet dışındaki aktörlerin meseleye eklenmesi ve doğal afetlerin, insan kaynaklı sabotajların ve siber saldırıların tehdit olarak dahil edilmesiyle enerji güvenliği kavramının anlamı da genişlemiştir. Genel olarak bu kavram üzerine yapılan tartışmalar da hem dış politika hem de küresel ekonomi üzerinden ilerlemektedir. Bütün bu nedenlerle içinde bulunduğumuz yüzyılda enerji güvenliği ile ilgili riskler sadece jeolojik etkenlerle ilgili olmayıp bunun yanında jeopolitik meseleler de ön plana çıkmaktadır.¹⁴

Enerji güvenliği ile ilgili olarak konunun en yetkin mercilerinden biri olan Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) kavrama şu şekilde bir açıklama getirmiştir; “*Enerji güvenliği, enerji kaynaklarının kesintisiz kullanılabilirliği olarak tanımlanır. Sağlam ekonomik büyüme sağlamak ve ekonomik performans seviyelerini korumak için, enerji kolayca sağlanabilmeli, uygun maliyetli olmalı ve uzun vadeli veya kısa vadeli kesintilere karşı savunmasız bir şekilde güvenilir bir güç kaynağı sağlayabilmelidir. Enerji kaynaklarının kesintiye uğraması, büyük mali kayıplara ve ekonomik merkezlerde tahribata neden olabileceği gibi, nüfusun sağlığı ve refahına zarar verebilir.*”¹⁵

Hancher ve Janssen, enerji güvenliğini, öngörülebilir bir gelecekte yeterli enerji kaynaklarının makul fiyatlarda sağlanabildiği ve arzın kesintiye uğrama riski bulunmayan bir ulus veya devletin gereksinimi olarak tanımlar. Dolayısıyla enerji güvenliğini ulaşılabilirlik çerçevesinde ele almaktadır.¹⁶ Jim Watson ve Alister Scott enerji güvenliğini; “*fosil yakıt kıtlığı, altyapı yatırımlarının yetersizliği, teknolojik sorunlar, iç meseleler ve terörizm gibi tehdit ve risklerle mücadele kapsamında*” klasik güvenlik anlayışı çerçevesinde açıklamıştır.¹⁷

¹³ Aleh Cherp ve Jessica Jewell, “The concept of energy security: Beyond the four As” **Energy Policy**, 2014, Cilt: 4, 415-421, s.414.

¹⁴ Daniel Yergin, “Energy Security and Markets”, Edit. Jan H.Kalicki, David L.Goldwyn, **Energy&Security Toward A New Foreign Policy Strategy**, Woodrow Wilson Center Press, Washington, , 2005, s. 51-64

¹⁵ “International Energy Security: Common Concept for Energy Producing, Consuming and Transit Countries”, **Energy Charter Secretariat**, 2015, s.5

¹⁶ Yergin, a.g.e., ss. 51-64.

¹⁷ Jim Watson ve Alistair Scott, “New Nuclear Power in the UK: A Strategy for Energy Security?” **Supergen and UKERC Conference: Sustainable Energy**, Oxford. 13th-14th May 2008,

Enerji güvenliğini “*enerji kaynaklarına güvenilir ve ekonomik erişim, çeşitlendirme, enerji piyasalarına entegrasyon ve bilgi sağlama*” şeklinde açıklayan Daniel Yergin’e göre enerji güvenliği konusunun on önemli ilkesi bulunmaktadır. Bu ilkeler şunlardır; ¹⁸

1. Güvenliğin birincil garantörlerinden biri, arzın çeşitlendirilmesidir. Genişleyen tedarik kaynakları, herhangi bir sekteye uğrama etkisini sınırlamak için yardımcı olur ve kaynakları tazmin etmek için fırsat sağlar.
2. Politika yapanlar, sadece bir petrol piyasası olduğunu unutmazlar.
3. Petrol pazarı, önceki yıllarda olduğundan daha esnektir. 1970’lerin olumsuz sonuçları en aza indirildi. Sistem malzemeleri hızla değiştirir. Piyasadaki değişikliklere uyum sağlar.
4. Yedek kapasite, acil durum stokları ve kritik altyapının ihtiyaç fazlası kapasitesince belirlenen güvenlik sınırı önemlidir.
5. Benzer çabaların devam ettiği diyaloga, işbirlikçi enerji ilişkilerine ve diğer ithalatçılara gitmesi gerekmektedir. Yani, kooperatif ilişkileri kurmak kritik öneme sahiptir.
6. Enerji üreten, ihraç eden ve ithal eden uluslarla ortak çıkarılara dayalı işbirlikçi ilişkiler kurmak çok önemlidir.
7. Artan karşılıklı bağımlılık, hem tedarikçileri hem de ithalatçıları, tedarik zinciri boyunca tehditleri, önlemeyi içeren verimli bir güvenlik çerçevesi gerektirir.
8. Piyasalar sıkıştığında ya da kesintiye uğradığında, halk paniğe kapılarak satın alma yoluyla talebi artırabilir.
9. Enerji güvenliği için sağlıklı bir teknolojiye dayalı enerji endüstrisi gereklidir.
10. Geniş bir yelpazede araştırma ve geliştirme ve yenilikçiliğe yönelik bir taahhüt, enerji güvenliği için temeldir.

Enerji tedarikini sekteye uğratabilecek tehditlere odaklanan bu geleneksel yaklaşımlar, farklı unsurların enerji güvenliğini etkilemesi sebebiyle zaman içerisinde değişmiştir. Avrupa Komisyonu enerji güvenliğine ilişkin 2000 tarihli Yeşil Kitab’ında makul fiyat ve süreklilik dışında çevresel faktörler ve sürdürülebilir kalkınma unsurlarını da bu kapsamda ele almıştır.¹⁹ Barry Barton, 2004’teki çalışmasında “*küresel enerji pazarına sürekli ulaşım sağlanması, enerji sistemlerinin birbirine bağlantılı olması, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve enerji üretim ve dağıtımını için gerekli*

<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.471.6408&rep=rep1&type=pdf> , (Erişim tarihi:15.10.2018)

¹⁸ Daniel Yergin, "Ensuring Energy Security", *Foreign Affairs*, 2006, Cilt.:85, Sayı. 2, 69-82, s.72-74.

¹⁹ "European Energy Security Strategy", *Brussels, 28.5.2014 COM(2014) 330 final*, s.3-4, https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/publication/European_Energy_Security_Strategy_en.pdf (Erişim tarihi: 30.10.2018).

yatırımların zamanında yapılması gibi unsurların” enerji güvenliği krizlerinin önlenmesindeki önemine işaret etmiştir.²⁰

Eleştirel güvenlik çalışmalarının gelişimine güvenlikleştirme kuramı sebebiyle önemli katkıda bulunan Kopenhag Okulu, enerji güvenliğini, enerji kaynaklarının tüketimi, kıtlığı ve dengesiz tahsisi de dahil olmak üzere daha geniş bir perspektiften incelemiştir. Okul ayrıca, enerji felaketleri ve kazaları tedavi (özellikle nükleer enerji, petrol taşımacılığı ve petrokimya endüstrileri ile ilişkili olanlar), iklim değişikliği, tür çeşitliliği kaybı, ormansızlaşma, toprak çölleşmesi ve diğer erozyon biçimleri, ozon tabakasının kaybı ve diğer çeşitli kirlilik biçimleri gibi enerji sorunlarının neden olduğu ekolojik güvenlik konusunda da endişe duymaktadır.²¹

Genişletilmiş enerji güvenliğine ilişkin literatürde farklı tanımlar bulunmakla birlikte, Asya Pasifik Enerji Araştırma Merkezi APERC, tarafından sunulan “*jeolojik olarak bulunabilirlik (availability), jeopolitik olarak ulaşılabilirlik (accessibility), ekonomik olarak karşılanabilirlik (affordability) ve toplumsal-çevresel olarak kabul edilebilirlik (acceptability)*” kavramlarıyla ortaya konulan “*dört enerji güvenliği*” konsepti konuya muhteva bakımından genişlik kazandırmıştır.²²

Tüm bu tanımlamalardan yola çıkılarak, enerji güvenliğinin birçok bileşeninin olduğu söylenebilir. Uzun vadeli enerji güvenliği, ekonomik gelişmelere ve sürdürülebilir çevresel ihtiyaçlara uygun olarak enerji tedarik etmek için zamanında yatırımlar ile ilgilidir. Kısa vadeli enerji güvenliği ise enerji sisteminin arz-talep dengesindeki ani değişikliklere derhal tepki gösterme yeteneğine odaklanır. Dolayısıyla, enerji güvenliğinin eksikliği, ya fiziki enerjinin bulunmaması ya da rekabetçi olmayan ya da aşırı derecede uçucu olan fiyatların olumsuz ekonomik ve sosyal etkileriyle bağlantılıdır. Arz güvenliği endişeleri, temel olarak aşırı fiyat artışlarının neden olduğu ekonomik hasarla ilgilidir. Elektrik ve bir dereceye kadar doğal gaz nakil sistemlerinin sürekli stabil tutulması gereken enerji piyasalarında arzın fiziksel olarak sağlanamaması endişesi daha yaygındır. Bu özellikle, kapasite kısıtlamalarının olduğu veya fiyatların kısa vadede arz ve talebi dengelemek için bir ayarlama mekanizması olarak çalışmadığı durumlarda geçerlidir.²³

²⁰ Barry Barton, Catherine Redwell, Anita Ronne ve Donald Zillman, ***Energy Security: Managing Risk in a Dynamic Legal and Regulatory Environment***, Oxford, Oxford University Press, 2004, s.11

²¹ Yu ve Dai, a.g.e., s.113.

²² Cherp ve Jewell, a.g.e., s. 414.

²³ Aad Correljé ve Coby van der Linde, “Energy supply security and geopolitics: A European perspective”, ***Energy Policy***, 2006, Sayı.34, 534-542, s. 536.

Özetle enerji güvenliği ile ilgili olarak enerjinin ekonomik ve politik coğrafyasının bir sentezidir denilebilir. Zira ulusal ve uluslararası düzeyde enerji güvenliğinin önemli bir bileşeni haline gelmiş ve zaman içerisinde salt petrole kesintisiz ulaşmaya dayanan bir olgu olmaktan çıkarak farklı boyutlar içeren bir tanıma kavuşmuştur.²⁴ Bu çerçevede yakın dönemde, geleneksel kesintisiz petrol arzından doğal gaz dâhil olmak üzere enerji kaynaklarının iletimini sağlayan kritik enerji altyapısının korunmasına, bio-enerji kaynaklarının durumundan yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesine kadar ulaşan geniş bir yelpazede farklı unsurları önceleyen çeşitli tanımlara ulaşılmıştır. Bu bakış açısıyla, enerji güvenliğinin ekonomik büyüme ve siyasi gücün korunması da dâhil olmak üzere farklı çıkarları dikkate alan, enerjinin üretilmesi ve taşınmasını sağlayan kritik enerji altyapısının korunmasını da içeren şemsiye bir kavrama dönüştüğünü söylemek yanlış olmayacaktır.²⁵

1.1.1. Tarihsel Süreçte Enerji Güvenliği

Enerji, modern insan yaşamının, endüstrinin ve taşımacılığının temel gereksinimlerinden biridir. Sanayileşme ile birlikte üretimde insan gücü yerine makinelerin kullanılmaya başlamasıyla birlikte enerjiye ihtiyaç ortaya çıkmış ve bu ihtiyaç günümüze kadar artarak gelmiştir. Enerji anlamındaki karşılıklı bağımlılık yüzyıllardır uluslararası ilişkiler için hayati bir faktör olmuştur. 18. yüzyıldan başlayarak ilk başta odun, daha sonra sanayide ve evsel ısınma için kullanılan kömür, daha sonra da petrol, Norveç, İsveç ve Kuzey Amerika'nın bir dereceye kadar Avrupa ekonomisine entegrasyonuna yol açmıştır. Artan enerji ihtiyacının, ekonomik kalkınma, ülkeler içinde ve ülkeler arasında servetin dağılımı, uluslararası iktidar dengesi, ulusal güvenlik dengesi ve sosyal değişim süreci ile etkileşim içinde olduğu iddia edilebilir. Bu ihtiyacın artmasıyla ortaya çıkan enerji güvenliği, sanayi çağıının yükselişinden beri yaygın bir konu olmuş, ancak enerji kaynaklarının daralmasından itibaren ise, bir endişe kaynağına dönüşmüştür. Dolayısıyla, enerji güvenliğinin refah devletinin sosyo-ekonomik gelişimi ile bağlantılı olduğunu söylemek mümkündür.²⁶

Birinci Dünya Savaşı yıllarında denizcilik rekabetinin sonucu olarak, enerji güvenliği yüzyıl öncesindeki uluslararası ilişkilerde belirleyici bir etken olmuştur. I.

²⁴ John P. Holdren and Kirk R. Smith. "Energy, the environment, and health", eds. Tord Kjellstrom, David Streets, Xiaodong Wang, *World Energy Assessment: Energy And The Challenge Of Sustainability, New York, United Nations Development Program*, 2000, ss. 61-110.

²⁵ Murat Çelikpala, "Enerji Güvenliği: NATO'nun Yeni Tehdit Algısı", *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, 2014, Cilt:10, Sayı:40, 75-99, s. 82.

²⁶ "International Energy Security: Common Concept for Energy Producing, Consuming and Transit Countries", *Energy Charter Secretariat*, 2015, s.5

Dünya Savaşı'nın arifesinde, Winston Churchill'in tarihi kararıyla İngiliz donanmasını Alman muadilinden daha hızlı hale getirmek için İngiliz gemilerinin güç kaynağını kömürden petrole kaydırma teşebbüsü, enerji güvenliği olgusu açısından bir kırılma noktasıydı. Churchill'in açıkladığı gibi, petrole geçmek "*daha fazla silah gücü ve daha az boyutlu maliyet ve daha fazla hız*" anlamına geliyordu. Fakat Kraliyet Donanması'nda kullanılan yakıttan petrole dönüşüm kararı tedarik noktasında önemli bir sorundu. Çünkü İngiltere'nin böyle bir kaynağı yoktu. Dönüşümden sonra gerekli olan yakıtın, güvenli bir şekilde İngiltere'nin kendi sınırları içindeki Galler'den değil, denizden 6 bin mil uzakta olan İran'daki güvensiz petrol kaynaklarından tedarik edileceği anlamına geliyordu. Britanya'nın en kıdemli amiralleri, dünyada petrolün yeterli miktarda olmaması nedeniyle Kraliyet Donanması'nın kömürden yakıtı dönüştürülmesinin riskli ve imkansız olduğunu açıklamışlardı.²⁷ Bu eleştirilere karşın, Winston Churchill, Britanya'nın savaş gemilerinin yakıtını kömürden petrole çevirerek, petrolü dünya enerji piyasasının merkezine yerleştirmiş ve enerji güvenliğinin arz çeşitliliğinin (diversification of supply) sağlanması ile mümkün olabileceğini söylemiştir. 1913 yılında Churchill "*Petrolde güvenlik ve kesinlik sadece çeşitlilikle aranmalıdır*" diyerek enerji güvenliğinin ana gündem maddesi olan arzın çeşitlendirilmesini, enerji güvenliği çalışmalarının merkezine taşımıştır.²⁸

Churchill'in bir asırdan fazla bir süre önce yaptığı bildiriden beri, uluslararası ilişkilerde enerji güvenliği hayati ve kalıcı bir mesele haline gelmiştir. II. Dünya Savaşı'nda da enerji önemli bir gündem maddesi olmuştur. Savaşın gidişatı tamamen sıvı yakıtlara bağımlı olduğundan, her iki taraf da kendi kaynaklarını ve yollarını savunmak gibi iki büyük stratejik hedefe sahipti. Bunlar, petrol tedariki ve kaynakların düşman saldırılarına karşı korunmasını içermekteydi.²⁹

Ulusal askeri-sanayi kompleksleri için petrolün önemi, Soğuk Savaş'ta hiç olmadığı kadar açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu süreçte enerji güvenliği olgusuyla alakalı önemli eşiklerden birisi de Süveyş Krizi'dir. 1956'da Süveyş Krizi sırasında Avrupa'da petrol arzındaki istikrarsızlık, enerji güvenliği meselesini ön plana çıkarmıştı. 1950'ler ve 1960'larda küresel enerji talebi Kuzey Amerika, Batı Avrupa, Sovyetler Birliği ve Kuzeydoğu Asya tarafından şekillendirmiştir. Dahası, aynı dönemde petrol ve petrol ürünleri başta olmak üzere uluslararası enerji ticareti dört katına çıkmıştır. Bu dönemde, küresel petrol tedarik sistemi, Batılı petrol üreticileri

²⁷ Daniel Yergin, *The Quest: Energy, Security, and the Remaking of the Modern World*, Penguin, New York, 2012, s.14-16

²⁸ Yergin, a.g.e., s.14-16.

²⁹ Walter Godfried Jensen, *The importance of energy in the First and Second World Wars* 1968, Cilt:11, Sayı.3, 538-554, s. 543

tarafından kontrol edilmiştir. Bununla birlikte, petrol ihraç eden ülkeler, 1960 yılında Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nü (OPEC) kurmuştur. Ancak OPEC'in petrol piyasasını kontrol etme yeteneği, hem iç kolektif eylem problemleri hem de yeni üreticilerin yükselmesi gibi dış faktörlerin bir sonucu olarak tarihsel olarak sınırlı kalmıştır. Bu dönemde, gelişmiş ülkelerde arz güvenliği sorunu yüksek bir politika önceliği değildi.³⁰ Modern anlamda enerji güvenliği kavramı, 1970'lerin başında Arap-İsrail Savaşı sonrası Arap ülkelerinin İsrail'i destekleyen Batılı ülkelere petrol ambargosu kararı almasıyla ortaya çıkmıştır. Bu ambargonun gerek Avrupa ve ABD ekonomileri gerekse küresel ekonomi üzerinde olumsuz etki yaratması sebebiyle, gelecekte benzer petrol krizlerinin önlenmesi için 1974'te Uluslararası Enerji Ajansı (UEA) kurulmuştur. Bu gelişme, enerji güvenliği olgusunun giderek somutlaşmasını sağlamıştır. Benzer krizlere yönelik tedbir arayışının bir sonucu olan UEA, enerji güvenliğini enerji kaynaklarına kesintisiz ulaşım şeklinde ele almıştır.³¹

Soğuk Savaş'ın ardından, küresel sistemde, enerji fiyatlarında yaşanan düşüşle birlikte enerji güvenliği alanında dünya daha güvenli bir on yıl yaşamıştır. Ancak Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki istikrarsızlıklar ve kargaşa, artan talepler ve piyasa baskıları, petrol sisteminin fiyat artışlarıyla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Bu koşullar, enerji güvenliği endişelerini yaratmıştır. Ayrıca artık enerji güvenliği sorunları ve endişeleri petrol ile sınırlı değildir. Küresel ölçekte bir diğer önemli enerji kaynağı haline gelen doğal gazın uzun mesafeli boru hatları ile taşınması ve sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) sektörünün büyümesi ile birlikte doğal gaz kaynakları küresel enerji ağına dahil olmuştur.³²

21. yüzyılın başından itibaren, enerji güvenliğinin temel odağı olan enerji arzının istikrarı meselesi değişmemiş olsa da, üç ana olay enerji güvenliği tanımını değiştirmiş ve genişletmiştir. İlk olarak, 11 Eylül 2001 saldırıları yalnızca ulus devletleri değil, aynı zamanda devlet dışı aktörlerin ulusal güvenlik için bir tehdit oluşturduğunu göstermiş, enerji güvenliğinin devlet dışı aktörler veya teröristlerin oluşturduğu risk ve tehditler gündeme gelmiştir. Örneğin petrol ticaretine ek olarak, elektrik sağlama sistemi gibi diğer enerji tedarik sistemleri de terör saldırıları için potansiyel bir hedef

³⁰ "International Energy Security, Common Concept for Energy Producing, Consuming and Transit Countries, Brussels," *Energy Charter Secretariat*, 2015, s.6.

³¹ Emine Akçadağ Alagöz, "Çin'in Enerji Güvenliğinin İran ile İlişkilerine Etkisi", *The Turkish Yearbook of International Relations*, 2016, Cilt:47, 58-78, s. 60.

³² Yergin, a.g.e., 2012, s. 268.

olarak görülmüştür. Muazzam radyolojik tehlikeden dolayı, nükleer santraller ve ilgili tesisler korunmaya ihtiyaç duyulan önemli hedefler haline gelmiştir.³³

İkincisi, 2005-06 döneminde Rusya-Ukrayna doğal gaz anlaşmazlığı, Avrupa'da doğal gaz arzı güvenliğini gündeme getirmiştir. Zira petrol dünyanın baskın yakıtı olmasına rağmen, doğal gaz ısıtma ve elektrik üretimi için bir başka önemli yakıt kaynağı haline gelmiştir. Buna ek olarak, petrolden farklı olarak, doğal gazın stoklanmasının zorluğu konuyu enerji güvenliği kapsamında önemli bir endişe kaynağı haline getirmektedir. APEC Enerji Bakanları, kıdemli enerji görevlileri ve Asya Pasifik Enerji Araştırma Merkezi (APEREC) tarafından 2012 yılında APEC Petrol ve Gaz Güvenliği Girişimi olan OGSE uygulamasını başlatmıştır. APERC ise, daha sonra bu girişim çerçevesinde 2014 yılında Petrol ve Gaz Güvenliği Girişimi'ni (OGSI) ortaya koymuştur.³⁴

Üçüncü olarak, Katrina kasırgası 2005 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Meksika Körfezi'ndeki ham petrol üretimi ve petrol rafineri tesislerine ciddi şekilde zarar vermiştir. Bunun üzerine ABD Enerji Bakanlığı stratejik petrol rezervlerini serbest bırakmış ve IEA üyelerin petrol stoklarının serbest bırakılması çağrısında bulunmuştur. Acil Durum Müdahale Planı, Katrina Kasırgası gibi doğal afetlerin enerji güvenliğine tehdit olarak algılanması anlamına gelmektedir. Söz konusu olay, terörizmin aksine doğal afetlerin, jeopolitik risk olarak sınıflandırılmasıydı. Başka bir deyişle, enerji güvenliği kavramına tamamen yeni bir tehdit kategorisi eklenmiştir. Daha sonra, doğal afetler çeşitli ülkelerde enerji güvenliğini tehdit etmeye devam etmiştir. 2011'deki Japonya Depremi, Fukushima Daiichi nükleer felaketi de dahil olmak üzere Doğu Japonya'daki enerji altyapısına ciddi şekilde zarar vermiştir. Sandy kasırgası, 2012 yılında kuzeydoğu Amerika Birleşik Devletleri'nde altyapıyı tahrip etmiştir.³⁵

Günümüzde enerji güvenliği tartışması pek çok kaygının bir karışımıdır. Önümüzdeki on yıllarda dünya enerji gereksinimlerini karşılamak için yeterli kaynak olup olmadığı konusunda endişeler bulunmaktadır. Daha acil endişeler ise yüksek ve değişken petrol fiyatlarının bilhassa düşük gelirli ülkeler arasında yarattığı talep sıkıntısıdır. Geleneksel petrol ve doğal gaz kaynaklarının sadece birkaç ülke ve bölgede yoğunlaşması, petrol talebinin Hindistan ve Çin'e kayması, yeni ve eski

³³ Kazutomo Irie, "The Evolution of the Energy Security Concept and APEX Energy Cooperation", *International Association for Energy Economics*, Singapore Issue, 2017, s.37-38.

³⁴ APEC bölgesindeki petrol ve gaz acil durumlarına yanıtı geliştirmek için Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) ile ortak programları içermektedir. Bkz. Kazutomo Irie, a.g.e., s.37-38

³⁵ Irie, a.g.e., s.38.

tüketiciler arasındaki gerginlik ve çatışma korkusu ve giderek artan talepleri karşılamak için verilen mücadele enerji güvenliği olgusunun uluslararası ilişkilerin en önemli konularının başında yer almasını sağlamaktadır.³⁶

1.1.2.Enerji Güvenliği Açısından Risk Faktörleri

Enerji güvenliğinin tanımlanmasında olduğu gibi, bu konudaki risk faktörlerinin tespiti de karmaşıktır. Bazıları için politik kaynaklı arz kesintileri veya teknik kaynaklı arz sorunları önde gelen risk faktörüken diğerleri için terörizmle mücadele etmek veya fiyat şoklarına karşı koymak ciddi risk faktörleri arasındadır.³⁷

Ham petrol, kömür ve gaz, dünya enerji tedariki için temel kaynaklardır. Fosil yakıt rezervlerinin büyüklüğü yanında, bu kaynakların hızla tükeniyor olması, üzerinde durulması gereken temel bir sorundur.³⁸ Mevcut rezervlerin ne kadar süre enerji ihtiyaçlarına cevap vereceği üzerine belli çalışmalar yapılmaktadır. Şüphesiz hidrokarbon tortuları sonludur. Daha da kötüsü, dünyanın kalan petrol ve gaz rezervleri eşit dağılmamıştır. Örneğin; petrol, Orta Doğu'da % 47,3, Güney ve Orta Amerika'da % 19,4, Kuzey Amerika'da % 14, Avrupa ve Avrasya'da ise % 9,1 oranında bulunmaktadır.

³⁶ Aleh Cherp, *Energy and Security*, s.328, https://www.iiasa.ac.at/web/home/research/Flagship-Projects/Global-Energy-Assessment/GEA_Chapter5_security_lowres.pdf (Erişim tarihi: 05.04.2019)

³⁷ Stern Jonathan, *Gas Security' cited in Sanam Sinem Haghghi, Energy Security*, Hart Publishing, 2007, s. 18-19

³⁸ Bharat Raj Singh ve Onkar Singh, Global Trends of Fossil Fuel Reserves and Climate Change in the 21st Century, Shahriar Khan, (ed.), *Fossil Fuel and the Environment*, s.168.

Tablo-1 Bölgelere Göre Kanıtlanmış Petrol Rezervleri³⁹

BÖLGE	MİKTAR (Milyar Varil)	Dünya Toplamındaki Payı (%)
Orta Doğu	804	47,3
Güney ve Orta Amerika	329	19,4
Kuzey Amerika	238	14
Avrupa ve Avrasya	155	9,1
Afrika	129	7,6
Asya Pasifik	43	2,5
Dünya Toplamı	1.698	100

Doğal gazla ilgili olarak da, benzer bir orantısız dağılım söz konusudur. Orta Doğu'da % 42,8, Avrupa ve Avrasya'da % 30,4, Asya Pasifik'te ise % 8,4 oranında kanıtlanmış doğal gaz rezervi bulunmaktadır.

Tablo-2 Bölgelere Göre Kanıtlanmış Doğal Gaz Rezervleri⁴⁰

BÖLGE	Miktar (Trilyon m³)	Dünya Toplamındaki Payı (%)
Orta Doğu	80	42,8
Avrupa ve Avrasya	56,8	30,4
Asya Pasifik	15,6	8,4
Afrika	14,1	7,5
Kuzey Amerika	12,8	6,8
Güney ve Orta Amerika	7,6	4,1
Dünya Toplamı	186,9	100

³⁹ ETKB, "Dünya ve Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü", 2017, s.10, <https://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FEnerji%20ve%20Tabii%20Kaynaklar%20G%C3%B6r%C3%BCn%C3%BCm%C3%BCm%C3%BC%2FSayf%2015.pdf> (Erişim tarihi:13.05.2019)

⁴⁰ ETKB, a.g.e., s.10.

ABD, dünyanın ikinci büyük tüketicisi olan Çin Halk Cumhuriyeti'nden (Bundan sonra Çin olarak ifade edilecektir) üç kat daha fazla enerji tüketmektedir. Fosil yakıtlar en az 2030 yılına kadar en önemli enerji kaynağı olmaya devam edeceğinden ve bu dönemde petrol, gaz ve kömür kullanımının hacimce artması beklenmektedir. Petrolün üretim maliyetleri, arzdaki derin su arama payının genişlemesiyle artmaya devam etmektedir. Kömür rezervleri kıt değildir, ancak kirlilik ve iklim değişikliği nedenlerinden dolayı sorunludur. Kömür ve gaz bol miktarda mevcut olmasına rağmen, çevresel ve lojistik nedenler, petrolden bu enerji kaynaklarına kaymayı engellemektedir.⁴¹

Tedarik sözleşmelerinin yapısı da önemli bir risk faktörüdür. Avrupa hukuku uzun vadeli sözleşmeleri doğrudan yasaklamamaktadır. Ancak bunların salt bir uygulaması, esas olarak sözde "*hedef maddeler*" veya "*bölgesel kısıtlama hükümleri*" ne dayanan rekabete aykırı durumlara yol açmaktadır. Bazı gözlemciler bu konuda uzun vadeli sözleşmelerin enerji güvenliği risklerini etkili bir şekilde karşılayabilmesine rağmen, hala rekabeti engellediğini iddia etmektedirler.⁴² Çünkü uzun süreli tedarik sözleşmeleri belli arz kaynaklarına bağımlılığı güçlendirmektedir. Bununla birlikte, D. Carlton, uzun vadeli sözleşmelerin kısa vadeli sözleşmelere ve spot piyasalara göre önemli bir avantaj sağladığını, çünkü ekonomideki işletme maliyetlerini düşürdüğünü savunmaktadır.⁴³

Bir diğer risk faktörü, arama ve üretimdeki yatırım rejimidir. Kuşkusuz, en iyi yatırım rejimi, yatırımcıların üçüncü ülkede enerjinin araştırılmasına ve üretilmesine yatırım yaptığı, ev sahibi devlet tarafından herhangi bir kısıtlama olmaksızın bulunan rezervlere sahip olduğu açık yatırımdır. Ancak ev sahibi ülkeler pratik olarak özgür erişimi sınırlandırmakta ve şartlı kılmaktadır.

Ekonomik risk faktörleri arz ve talep arasındaki dengesizliklerin, spekülasyon eylemlerin ve piyasa gücünün kötüye kullanılmasının neden olduğu özelleşmiş piyasalardaki enerji ürünlerinin fiyatlarındaki düzensiz dalgalanmaları kapsamaktadır. Bir yandan, hidrokarbon fiyatlarındaki artış, enerji üreten ülkeler ile enerji tüketen ülkeler arasında parasal ve ticari dengesizlikler yaratmaktadır. Öte yandan, enerji

⁴¹ IEA, "Key World Energy Statistics", 2008, <http://www.iea.org/statistics/statistics> (Erişim tarihi: 13.05.2019)

⁴² Cédric Clastres and Catherine Locatelli, "European Union energy security: the challenges of liberalisation in a risk-prone international environment Society", s.4, HAL Id: halshs-00787123 <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00787123> (Erişim tarihi: 13.05.2019)

⁴³ Clastres, a.g.e., s.4.

fiyatlarındaki düşüş enerji üreten ülkelerdeki kapasite artırıcı yatırımları azaltma eğiliminde olup, petrol ve doğal gaz arzında yeni darboğazların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.⁴⁴

Jeopolitik risk faktörü ise, hükümetlerin, kasıtlı politikaları ya da sivil çatışmalar, savaş ve terörizm nedeniyle enerji arzını askıya alma kararı ile ilgilidir. İç savaşların, yerel çatışmaların ve terörün genellikle enerji tesislerinin ve altyapısının geçici olarak tahrip edilmesine neden olduğu bölgelerde enerji arzı, istikrarsızlık tehdidi altındadır. Buna ek olarak, çoğu üretici ve tedarikçi ülkede, enerji endüstrisine yapılan kapsamlı devlet müdahalesi, enerjinin giderek artan bir şekilde siyasi bir silah olarak ilgi çekeceği korkusunu artırmaktadır.⁴⁵

Son olarak çevresel risk faktörleri ise, kazaların (petrol sızıntıları veya nükleer kazalar) veya sera gazı emisyonları gibi problemlerin neden olduğu potansiyel zararları ifade eder. Çevresel kaygılar, enerjinin karmaşıklığı kadar akademik ve politika çevrelerindeki güvenlik bileşeniyle ilgili tartışmalara en geniş kapsamlı katkıdır. Bu bağlamda Brüksel, AB'nin enerji karışımına hakim olmaya devam eden fosil yakıtların yakılmasından kaynaklanan sera gazı emisyonlarını azaltmanın yollarını aramaktadır. Bu doğrultuda alınması gereken önlemlerden ilki petrol dışı enerji kaynaklarına yönelmektir.⁴⁶

1.1.3. Enerji Güvenliğini Sağlamak İçin Alınan Önlemler

Hızla büyüyen yenilenebilir enerji endüstrisi, üreticiler ve tüketiciler arasındaki geleneksel bağımlılık ilişkilerini bozmakta ve kesintisiz enerji tedarikinin önünü açmaktadır. 2014'ün ilk yarısında, Almanya'daki elektriğin % 13'ü rüzgar enerjisinden elde edilmiştir.⁴⁷ 1970'lerde neredeyse tamamen enerji ithalatına bağımlı bir ülke olan Danimarka, şu anda Avrupa Birliği'nin elektrik ihtiyacının % 100'ünden fazlasını rüzgar enerjisinden üreten tek net enerji ihracatçısıdır. Öte yandan, enerji verimliliğindeki ilerlemeler de geleneksel enerji kaynaklarının ihracatına olan talebi azaltmaktadır. Yüksek verimli binalar genellikle yerel olarak üretilen yenilenebilir elektrik ile kolayca ısıtılabilir ya da güneş kolektörlerinden gelen sıcak su ile ısınma sağlanabilir. AB'deki yeni binalar için Sıfır Enerji Binaları standardının getirilmesi, ısınma için gaza olan bağımlılığı azaltacak şekilde ayarlanmıştır. "Verimlilik"

⁴⁴ Cristian Băhnăreanu, "Risks and Threats to Strategic Energy Resources in the Contemporary World", s.268, <http://www.upm.ro/ldmd/LDMD-03/Spi/Spi%2003%2022.pdf>. (Erişim tarihi: 05.04.2019)

⁴⁵ Băhnăreanu, a.g.e., s.268.

⁴⁶ Hüseyin Naci Bayraç ve Melih Çildir, "AB Yenilenebilir Enerji Politikalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 2017 Özel sayı, 201-212, ss.204-208.

⁴⁷ Bayraç, a.g.e., ss. 204-208.

önlemleri, talep artışını güvenceye alınmasını sağlarken, iklim değişikliği ile mücadele etmek ve sürdürülebilir bir gelecek sağlamak için “sürdürülebilirlik” önlemleri de gerekli olacaktır.⁴⁸ Ayrıca, genel olarak enerji tüketiminde önemli düşüşe yönelik, reaktif kısa vadeli politikalar da mevcuttur. Enerji kıtlığına yanıt veren iyi kararlar, ulaşım talebi kısıtlamaları, fiyatlandırma ve vergilendirme, motorsuz seyahat ve arazi aracı kullanımı, araç hızının azaltılması, “ekolojik sürüş”, araç havuzlama, evden eve haberleşme veya evde çalışma, iş programları ile ilgili politikalarda değişiklik olabilir.⁴⁹

Genel olarak, yakıt depolanması, yedek altyapı oluşturulması ve yakıt kullanımında esnekliğin teşvik edilmesi gibi, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi olarak iyi bilinen proaktif araçlar bulunmaktadır. Burada, enerji arzındaki kesintilerin önlenmesi veya en azından olumsuz etkilerin azaltılması amacıyla çeşitli önlemler listelenebilir. Birincisi, enerji kaynaklarının ve ihracat yollarının çeşitlendirilmesidir. Tedarik kaynaklarının çeşitliliği, arzdaki bir kesinti durumunda yaşanacak olumsuz etkilerin azaltılması anlamına gelir. Bu bağlamda çeşitlilik, hem tüketicilerin hem de üreticilerin çıkarlarına hizmet ederek istikrarı sağlar. Örneğin, SSCB'nin çöküşünden sonra, Rusya, özellikle Avrupalı tüketiciler için doğal gaz ihraç ederken, transit ülkelere, özellikle Ukrayna'ya karşı, Kuzey Akım ve Güney Akım olmak üzere iki iddialı projeyi hayata geçirmişti. Ayrıca ABD, offshore petrol ve doğal gaz çıkarmak gibi geleneksel enerji kaynaklarını elde etmenin alternatif bir yolunu bulmuştur.⁵⁰

Alınabilecek önlemlerden bir diğeri fiziksel enerji güvenliği veya teknolojinin sürdürülebilirliğidir. Eğer bir ülke, harap bir enerji şebekesine, enerji hatlarına veya enerji şebekesinin miadını doldurmuş nesnelere sahipse, kaçınılmaz olarak enerji güvensizliği riskiyle karşı karşıya gelecektir. Bunun iyi bir örneği, 50 milyon insanın iki gün kadar elektriksiz kaldığı 2003'teki büyük Kuzey Amerika karartmasıdır.⁵¹

1.2. ENERJİ GÜVENLİĞİ VE KÜRESEL AKTÖRLER

Tarihe, özellikle de 20. yüzyıla bakılarak, dünyayı etkileyen önemli gelişmelerle enerji güvenliği arasında kolayca bağlantı kurulabilir. II.Dünya Savaşı'ndan önce Japonya, Mançurya'yı hammadde ve kömür kaynakları, Endonezya Adalarını petrol için işgal etmiştir. Bu istilalardan kaynaklanan gerginlikler nedeniyle ABD Başkanı Roosevelt'in Japonya'ya emperyal emellerine cevaben,

⁴⁸ Sanmantha Ölz vd., “Contribution of Renewables to Energy Security”, *International Energy Agency*, 2007, s.16-24.

⁴⁹ The IEA, “Saving Oil in Hurry”, 2005, s. 16-20.

<http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/savingoil.pdf> (Erişim tarihi:15.19.2018).

⁵⁰ Stuart Harris, 'Global and Regional Orders and the Changing Geopolitics of Energy', *Journal of International Affairs*, 2010, Cilt: 64, Sayı: 2 , s. 167.

⁵¹ Harris, a.g.e., s.167.

koyduğu petrol ambargosunun bu ülkenin ekonomisine olumsuz etkisi, Japonya'nın 1941'deki Pearl Harbour saldırısının başlıca gerekçelerindendir.⁵² Aynı dönemde Adolf Hitler, ordusu için hayati önem taşıyan petrol kaynakları için Romanya'yı, sonra Kafkasya'yı ve Azerbaycan'ı güvence altına almayı planlamıştır. Sovyetler Birliği petrol sahalarını güvenli hale getirmek için Kuzey İran'ı işgal etmeye çalışmıştır. Dünya meselelerine bu bakış açısıyla bakıldığında enerji güvenliğinin siyasi ve askeri politikaları yönlendirdiği görülmektedir.⁵³

Enerji ihtiyacının karşılanmasında dış piyasalara bağımlı olmanın uluslararası politikada manevra alanını daralttığı bilinmektedir. Bu sebeple bu ülkeler açısından enerji sadece ekonomik faaliyetlerin ana kaynağı değil, bununla birlikte egemenliğin, bağımsızlığın ve milli güvenliğinde temel şartlarından birisi olarak değerlendirilmektedir.⁵⁴

Soğuk Savaş sonrasında enerji piyasalarında küreselleşmenin etkisiyle farklı aktörler faaliyet göstermeye başlamıştır. Hükümetlere ek olarak, özel uluslararası enerji şirketler, finansal kurumlar ve diğerleri piyasa temelli işlemler aracılığıyla etkileşime girmekte ve böylece küresel enerji piyasalarını etkilemektedir.⁵⁵ Bu kompleks yapı içerisinde enerjinin siyasi ve ekonomik rolü, enerji güvenliği meselesini daha da ön plana çıkarmaktadır.

Sanayi devriminden bu yana, enerjinin jeopolitiği, ulusal güvenlik ve refahta bir itici faktör olmuştur. Arz ve talep kaynaklarıyla bağlantılı olan enerjinin politik yönü bilhassa kriz anlarında kamuoyunun dikkatini çekmektedir. Uluslararası Enerji Ajansı'na (IEA) göre, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomilerin büyümesinin devam etmesi ve yaşam standartlarının artmasıyla 2012-2040 yılları arasında sanayide doğal gaz kullanımının yıllık %1,7, elektrik üretiminde ve doğal gaz kullanımının ise yıllık %2,2 artması beklenmektedir.⁵⁶ Doğal gaz tüketim artışının %73'ü sanayi ve elektrik sektörleri tarafından gerçekleştirilecektir. Bu iki sektör 2040 yılına kadar doğal gaz tüketiminin %74'ünü oluşturacaktır.⁵⁷

Buna karşılık olarak tespit edilen fosil kaynaklar, küresel enerji talebinin %80'ini karşılamaktadır. Çevre güvenliği ve yenilenebilir enerji konularında

⁵² Alagöz, a.g.e., s.60.

⁵³ Benjamin K. Sovacool, *The Routledge Handbook of Energy Security*, New York, Routledge, 2011,s.11-13.

⁵⁴ Barış Doster, Türkiye'nin Enerjide Dışa Bağımlılığının Türkiye Rusya İlişkilerine Etkileri. *Bilgesam: Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Merkezi*, 2014, s.12.

⁵⁵ Doster, a.g.e., s. 12-14.

⁵⁶ EIA, Resources to Reserves 2012, (International Energy Agency, Paris: 2013), s. 18.

⁵⁷ EIA, a.g.e., s. 18.

hükümetlerce verilen sözler yerine getirilse bile 2035 yılına kadar küresel talebin %40 artması ve % 75'inin hala fosil kaynaklardan karşılanması beklenmektedir.⁵⁸ 2017 yılı itibarıyla dünya kanıtlanmış petrol rezervi 1.697 milyar varildir.⁵⁹ Bu rezervin ömrünün 52,2 yıl olacağı tahmin edilmektedir.⁶⁰ 2017 yılı itibarıyla petrol dünya enerji talebinin % 33,7'sini karşılamıştır. 2040 yılında petrol fiyatları ile ilgili farklı senaryolar ortaya konulmuştur. OECD ülkeleri ve diğer ülkelerde ekonomik kalkınma seviyesinin ve alternatif enerji kaynakları konusundaki küresel gelişmelerin petrol fiyatlarını etkileyeceği düşünülmektedir. Dünya doğal gaz rezervleri ise 2017 yılı itibarıyla 193,5 trilyon m³ olarak belirlenmiştir. 2017 yılı için, mevcut rezerv miktarı (193,5 trilyon m³) mevcut üretime (3,68 trilyon m³) bölündüğünde, küresel rezerv ömrünün 52,6 yıl olacağı hesaplanmaktadır.⁶¹

Günümüzde karmaşık hale gelmiş enerji politikaları devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerini ve farklı coğrafyalara yönelik dış politikalarını da etkilemektedir. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki ulaşım sistemleri büyük oranda petrol bağımlıdır. Çin ve Hindistan ise büyümeye devam etmek için enerjiye erişime ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla bu ülkeler açısından kesintisiz biçimde enerjiye ulaşmak son derece önemlidir. Öte yandan büyük küresel enerji tüketicilerinden ikisi, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği, benzer ihtiyaçlara sahip olmakla birlikte, enerji ithalatı konusunda farklı pratik bakış açılarına sahiptir.⁶² ABD, petrol açısından aşırı bağımlı olduğu Orta Doğu'ya özel ilgi göstermektedir. Avrupa Birliği (AB) ise daha ziyade doğal gaz ithalatına önem vermektedir ve bu da Rusya'yı AB'nin enerji politikalarında önemli bir tedarikçi ve aktör haline getirmektedir. Bu durum, özellikle Almanya ve Orta Avrupa ülkeleri arasında gerginlik yaratmaktadır. Dolayısı ile Batı'nın enerji ihtiyacı, küresel enerji güvenliği mimarisini uzun süre şekillendirmiş ve şekillendirmeye de devam etmektedir.⁶³

Bununla birlikte Çin ve Hindistan gibi gelişmekte olan pazarlardaki artan talebin bir sonucu olarak bu enerji güvenliği mimarisi değişim yaşamıştır. Aynı zamanda, üretim merkezleri artık Orta Doğu, Afrika ve eski Sovyetler Birliği'ne

⁵⁸ ETKB, 2013 Yılı TBMM Bütçe Sunumu, https://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FMali%20Tablo%2F2013_Genel_Kurul_Konusmasi.pdf, (Erişim tarihi: 29.04.2019).

⁵⁹ ETKB, "Petrol", <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Petrol> (Erişim tarihi: 13.05.2019).

⁶⁰ EIA, Resources to Reserves 2012, a.g.e., s. 18.

⁶¹ TPAO, "Doğal Gaz Rezervlerinin Ömrü" <http://www.tpa.gov.tr/?mod=sektore-dair&contID=32> (Erişim tarihi: 13.05.2019).

⁶² Carlos Pascual ve Evie Zambetakı, "The Geopolitics of Energy From Security to Survival" s.9-11, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/07/energysecurity_chapter.pdf (Erişim tarihi: 30.10.2018).

⁶³ "Energy Security and Geopolitics in the Arctic", *Challenges and Opportunities in the 21st Century*, <https://www.worldscientific.com/doi/pdf/10.1142/8448> (Erişim tarihi: 30.10.2018).

kaymaktadır. Bu değişiklikler, “gelişmiş” dünyanın enerji ithal eden ekonomilerine büyük jeopolitik zorluklar getirmektedir. Tüm bu enerji tedariki ve nakline ilişkin sorunların yanında fosil kaynakların tüketimi sebebiyle iklim değişikliğinin olumsuzluklarını giderme ihtiyacı da ortaya çıkmaktadır.⁶⁴

Özetlemek gerekirse, uluslararası arenadaki tüm aktörler açısından enerji güvenliğinin bütün bileşenlerini göz önünde bulunduran ve ulusal çıkarları korumaya yönelik kapsamlı enerji politikalarının ortaya koyulması ihtiyacı hasıl olmaktadır.

1.2.1. Amerika Birleşik Devletleri'nin Enerji Politikaları

Enerji, ekonomik büyüme ve gelişme için kritik unsur olduğundan petrol ve doğal gazı uygun fiyatlarla erişim devletler açısından hayati önem taşımaktadır. Nitekim, enerji kaygıları devletlerin dış politikalarını kaçınılmaz olarak etkilemektedir. Örneğin, 1979'dan önce ve sonra İran'a yönelik ABD dış politikası, petrol faktörü dikkate alınmadan anlaşılabilir. Benzer şekilde, Suudi Arabistan, Katar ve Azerbaycan'a yönelik ABD'nin mevcut dış politikası da petrol ve doğal gaz kaynaklarına kesintisiz erişime dayanmaktadır.⁶⁵

ABD Enerji Bilgi İdaresi (EIA), ABD'nin 1950'lerden bu yana ilk kez 2020'ye kadar ithal ettiği miktardan daha fazla enerji ihraç edeceğini, ABD'nin enerji tüketiminde ham petrol, doğal gaz ve doğal gaz tesisi sıvıları üretiminde dışı açılma artışı olacağını belirtmiştir. EIA, 2017 yılında, ABD'deki şeyl (kaya gazı) kaynaklardan yaklaşık 16.86 trilyon fit küp kuru doğal gaz üretildiğini tahmin etmektedir ki bu veri, 2017'deki ABD kuru doğal gaz üretiminin yaklaşık % 62'sine tekabül etmektedir. 2035 yılında bu oranın % 45'e yükseleceği düşünülmektedir.⁶⁶ Dolayısıyla ABD'nin ilerleyen dönemde en önemli kaya gazı ihracatçılarından biri olacağı öngörülmektedir. Kaya gazını ulusal enerji arz güvenliği için stratejik bir enerji kaynağı şeklinde değerlendirdiği için ABD, bu alanda yatırım yapmaya devam etmektedir. Kaya gazının küresel enerji denkleminde önemli bir yer tutması neticesinde on-on beş yıl öncesi ile karşılaştırıldığında günümüzde çok farklı bir tablo önümüze gelmektedir. ABD'deki kaya gazı üretiminin hızla artması nedeniyle petrol ihraç eden bir ülke konumuna gelmesi, petrol fiyatları üzerinde de etkili olmaktadır.⁶⁷

⁶⁴ Micheal J. Bradshaw, “The Geopolitics of Global Energy Security”, *Geography Compass*, 2009, Cilt:3, Sayı:5.

⁶⁵ Ian Rutledge, *Addicted to Oil: America's Relentless Drive for Energy Security*, New York, 2006,76.

⁶⁶ EIA, https://www.eia.gov/energyexplained/index.php?page=natural_gas_where (Erişim tarihi: 28.03.2019)

⁶⁷ Erdal Kanaz Karagöl ve İsmail Kavaz, *Kaya Gazının Küresel Enerji Piyasalarındaki Yeri ve Türkiye'deki Geleceği*, SETA, 2017, Sayı.222, s.11.

ABD 2018 itibariyle dünyanın en büyük ham petrol ve diğer sıvı yakıtlar üreticisidir. Bunun yanında, en büyük rafine edilmiş petrol ürünleri üreticisidir. Ayrıca 2018 itibariyle ABD dünyanın en büyük doğal gaz üreticilerinden biri durumuna gelmiştir. Gaz üretimindeki radikal büyüme ABD doğal gaz fiyatlarını düşürmüştü ve ABD'nin uluslararası LNG pazarlarının rekabet gücünü artırmıştır.⁶⁸

ABD'de enerji güvenliği ile ilgili son dönemde öne çıkan kavramlardan biri de verimliliktir. Petrol üretiminin artmasının yanında enerji verimliliği konusunda da 2010 yılından itibaren bir takım önlemler alınmış ve yeni düzenlemeler sonucunda yaklaşık 360 trilyon btu (1,8 milyar varil) petrol tasarrufu gerçekleştirilmiştir.⁶⁹ Bununla birlikte, ABD "petrole olan bağımlılığı düşürmek için, doğal gaz ve organik yakıtlara (biofuels) ilişkin üretimi de arttırmaktadır".⁷⁰ Bu gelişmeler, Amerika'nın enerji politikalarında petrol ve doğal gaz dışalımının etkinliğinin azaltılmasına yönelik bir farkındalığı göstermesi açısından önemlidir. Doğal gaz, petrole oranla daha çevreci bir enerji kaynağıdır. Bu sebeple, doğal gaz Amerika'nın enerji politikasında yükselen bir değer olarak ifade edilebilir.⁷¹

1.2.2. Avrupa Birliği'nin Enerji Politikaları

AB'nin refahı ve güvenliği, istikrarlı ve kesintisiz enerji arzına dayanmaktadır. Sanayisi gelişmiş olan Avrupa ülkelerinin dış kaynaklı enerjiye bağımlılıkları her yıl artmaktadır. Bu bağımlılığın azaltılabilmesi için yakın geçmişte birtakım önlemler alınmıştır. Bu bağlamda 1975'te bir Avrupa direktifi, öncelikli gereksinimler amacıyla kullanılması için doğal gazın elektrik üretiminde kullanılmasını yasaklamıştır. 16 yıl boyunca gaz yakan santraller için yeni kapasite artışı durdurulmuştur. Ancak, kısıtlama 1991 yılında kaldırılmış ve o zamandan beri gaz oranı Avrupa'nın elektrik üretiminde önemli ölçüde artmıştır. Avrupa Komisyonu, yakın zamanda 2050 Enerji Yol Haritasından bahsetmiş olup bu haritaya göre enerji sisteminin dönüşümü için doğal gazın merkezileştirilmesi öngörülmektedir.⁷²

⁶⁸ "Valuation of Energy Security for the United States", **Office of Policy**, 2012, <https://www.energy.gov/policy/articles/valuation-energy-security-united-states> (Erişim tarihi: 30.10.2018)

⁶⁹ Yunus Furuncu, "Küresel Enerji Piyasalarında Konvansiyonel Olmayan Üretim Yükselişi ve Etkileri" **SETA**, 2018, 41-42.

⁷⁰ Barac Obama, "Remarks by the President on America's Energy Security." **The White House Office of the Press Secretary**: s.3, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/03/30/remarks-presidentamericas-energy-security> (Erişim tarihi: 30.10.2018)

⁷¹ Melanie A. Kenderdine, "Enerji Güvenliği ve Terörizm", **Enerji Güvenliğine Ortak Çözüm Arayışları Uluslararası Sempozyumu**, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi s.275

⁷² Mesut Hakkı Çaşın, "A New Geopolitical Game In Mediterranean Hydrocarbons Windows Of Opportunities Or New Challenges?" **Journal of Caspian Affairs**, 2015, Cilt:1, Sayı:1, 47-72 s.59.

1995 ve 2015 yılları arasındaki yirmi yılda, Avrupa'daki doğal gaz ithalatına bağımlılık % 43'ten % 67'ye yükselmiştir. Diğer faktörlerin yanı sıra, bu durum 2005 ve 2015 yılları arasındaki on yılda % 5,6'lık yıllık büyüme oranı ile Avrupa üretimindeki düşüşe bağlı olarak gerçekleşmiştir.⁷³ Almanya, İtalya, Fransa, Belçika ve İspanya, büyük çoğunluğu Rusya, Norveç, Cezayir ve Katar'dan gelen doğal gazın en büyük ithalatçılarıdır. Ancak Norveç'in üretimi yavaş yavaş düşmekte ve Cezayir doğal gazının gelecekteki beklentileri belirsizliğini korumaktadır. Katar, özellikle de LNG terminallerinde LNG'nin gaza dönüştürülmesi için gerekli kapasiteye sahip olan Batı Avrupa ülkeleri için önemli bir tedarikçidir. Ancak Avrupa'nın gaz ithalatının yaklaşık üçte birini oluşturan doğal gaz payını sağlayan Rusya'dır. AB üyesi ülkelerin, yerli üretim ve yakıt karışımı gibi iç faktörler ve coğrafi yakınlık, jeopolitik ilişkiler, alternatif arz seçeneklerinin mevcudiyeti gibi dış etkenlere göre Rusya'ya bağımlılıkları değişmektedir.⁷⁴

Ukrayna ile Rusya arasında yaşanan gerilimden dolayı 2006 ve 2009 kışlarında, gaz kaynaklarının geçici olarak kesintiye uğraması sebebiyle, AB'nin enerji güvenliğini güç kaynakları açısından güçlendirmek ve münhasıran tek bir tedarikçiye bağımlı olan üye devlet sayısını azaltmak için birçok planlama yapılmıştır. Altyapısını güçlendirmek ve tedarikçilerini çeşitlendirmek konusundaki tüm başarılarla rağmen, AB, dış enerji şoklarına karşı savunmasız kalmaktadır. Bu nedenle, AB'nin bu şoklara karşı dayanıklılığı ve kısa vadede enerji kaynaklarına ve uzun vadedeki rotalara olan bağımlılığı azaltan somut bir enerji güvenliği stratejisine ihtiyacı vardır.⁷⁵

Ancak çoğu zaman enerji güvenliği sorunları, üye devletlerin karşılıklı bağımlılığını tam olarak dikkate almaksızın sadece ulusal düzeyde ele alınmaktadır. İyileştirilmiş enerji güvenliğinin anahtarı, özellikle piyasaları açmak ve daha tutarlı bir dış eylemde koordine etmek için işleyen bir iç pazar ve bölgesel ve Avrupa seviyesinde daha fazla işbirliğinde yatmaktadır.⁷⁶

Bugün AB, elektriğinin % 50'sini sera gazı emisyonları olmadan üreten tek büyük ekonomik aktördür. Uzun vadede, Birliğin enerji güvenliği, ithal edilen fosil

⁷³ HABER GÜNEŞ, Enerji Günlüğü, <https://habergunes.com/dogu-akdenizde-dogal-gaz-kesifleri-ve-avrupa-enerji-arz-guvenligi/15901/>, (Erişim tarihi: 10.04.2019).

⁷⁴ ECFR, New World Order, http://www.ecfr.eu/publications/summary/pipelines_and_pipedreams_how_the_eu_can_support_a_regional_gas_hub_in_7276, (Erişim tarihi: 30.10.2018).

⁷⁵ "European Energy Security Strategy", **Brussels, 28.5.2014 COM(2014) 330 final**, s.3-4, https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/publication/European_Energy_Security_Strategy_en.pdf (Erişim tarihi: 30.10.2018).

⁷⁶ "European Energy Security: Challenges in diversifying and decarbonising", <https://doc-research.org/2017/11/european-energy-security-challenges-diversifying-and-decarbonising/> (Erişim tarihi: 30.12.2018).

yakıtların kullanımını azaltan rekabetçi düşük karbon salınımına dayalı bir ekonomiye geçme çalışmaları önemli ölçüde desteklenmektedir.⁷⁷ Avrupa Enerji Güvenliği Stratejisi, bu nedenle, 2030 iklim ve enerji politikası çerçevesinin ayrılmaz bir parçasıdır. Aynı zamanda rekabet gücü ve endüstriyel politika hedefleri ile tamamen uyumludur. Bu nedenle, Avrupa Konseyi'nin belirttiği gibi, bu çerçevede kararların kısa sürede alınması ve üye devletlerin rekabetçi, güvenli ve sürdürülebilir enerji tedarigi için uzun vadeli planların hazırlanması önemlidir. Hızla değişen bir ortamda enerji güvenliğini ele almak, esneklik, uyum ve değişim kapasitesi gerektirecektir.⁷⁸

Enerji güvenliği konusundaki bu endişelere yanıt olarak, Avrupa Komisyonu Mayıs 2014'te Enerji Güvenliği Stratejisi'ni yayınlamıştır.⁷⁹ Strateji, Avrupa vatandaşları ve ekonomi için istikrarlı ve kesintisiz enerji temin etmeyi amaçlamaktadır. Kısa vadede, strateji şu şekilde maddeleştirilmiştir:

- Gaz stoklarının artırılması;
- Ters akışlar gibi acil altyapılar geliştirme;
- Kısa vadeli enerji talebini azaltmak;
- Alternatif yakıtlara geçiş;
- Uluslararası ortaklarla yeni dayanışma mekanizmaları geliştirmek.

Ek olarak, strateji orta ve uzun vadeli tedarik güvenliğini ele almaktadır. İlk iki alanda enerji verimliliği ile ilgili olarak beş ana alanda eylemler önermektedir:

- 2030 enerji ve iklim hedeflerine ulaşmak için (özellikle binalarda ve sanayi sektörlerinde) enerji verimliliğinin artırılması; bilgi ve şeffaflık yoluyla talep yönetiminin sağlanması (net fatura bilgileri, akıllı enerji sayaçları);
- İç enerji piyasasını tamamlamak ve tedarik kesintilerine hızlı bir şekilde cevap vermek için eksik altyapı bağlantılarını geliştirmek;
- AB'de enerji üretimi artırmak ve tedarikçi ülkeleri ve rotaların çeşitlendirmek;
- Dış enerji politikasında ortak hareket etmek. Üçüncü ülkeler ile tedarik güvenliğini etkileyebilecek planlanmış anlaşmalar hakkında Komisyon ile bilgi paylaşım mekanizmasını kullanmak;

⁷⁷ European Energy Security Strategy", *Brussels, 28.5.2014 COM(2014) 330 final*, s.3-4, https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/publication/European_Energy_Security_Strategy_en.pdf (Erişim tarihi: 05.03.2019).

⁷⁸ European Energy Security Strategy, a.g.e., ss.3-4.

⁷⁹ İKV, Enerji Politikası, <https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=231> (Erişim tarihi: 28.04.2019).

- Acil durum ve dayanışma mekanizmalarının güçlendirilmesi ve kritik altyapının korunması.⁸⁰

2014 Enerji Güvenliği Strateji Belgesi'ne ilave olarak Avrupa Komisyonu, Birliğin enerji politikasını, reform ve yeniden organizasyon yoluyla yeni bir "Avrupa Enerji Birliği"ne dönüştürme amacı kapsamında, ilk etapta 1 Kasım 2014 tarihinde Enerji Birliğinden sorumlu bir Başkan Yardımcısı atamış, 25 Şubat 2015 tarihinde de "İleriye Dönük İklim Değişikliği Politikası ile Dirençli bir Enerji Birliği için Çerçeve Strateji" belgesini yayımlamıştır.⁸¹ Enerji Birliği Çerçeve Stratejisi olarak anılan belgede, enerji güvenliği, sürdürülebilirlik ve rekabetçiliği artırmak üzere tasarlanan, birbirini tamamlayan ve birbirleriyle yakından ilişkili olan beş öncelik (*dimensions*) şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Enerji arzı güvenliğinin sağlanması;
2. Tam entegre ortak Avrupa enerji pazarının oluşturulması;
3. Enerji talebini azaltmaya katkı için enerji verimliliğinin artırılması;
4. Ekonominin karbonsuzlaştırılması;
5. Araştırma, yenilikçilik ve rekabetçilik.

Strateji'nin ekinde yer alan Enerji Birliği için Yol Haritası'nda ise strateji kapsamındaki eylemlerin uygulanmasına ilişkin bir zaman çizelgesine yer verilmektedir. AB, söz konusu strateji ve eylem planının uygulanmasının yakından takibini öngörmekte "ortak bir enerji politikası" oluşturulması yönünde oldukça güçlü bir siyasi irade ve kararlılık ortaya koymaktadır.⁸²

1.2.3. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Enerji Politikaları

1978 yılında uygulanmaya başlanan dışa açık politikalarla ekonomik reformlar neticesinde Çin'in 2010 yılına kadar yıllık ortalama %10 oranında ekonomik büyümesi, önemli miktarda enerjiye olan ihtiyacı artırmıştır.⁸³ Dünyada toplam enerji tüketiminin % 23' ünü tek başına gerçekleştiren Çin, günümüzde dünyanın bir numaralı enerji tüketicisi durumundadır. Son 10 yıldır yaklaşık % 5.3 oranında artan yıllık enerji tüketimi, 2015 yılında sadece % 1.5 oranında artarak önemli bir miktarda düşüşe geçmiştir ki bu durum Çin ekonomisindeki durağanlığın doğal bir neticesidir. 2016' da yayımlanan Çin'in 13. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda 2016-2020 dönemi için

⁸⁰ "European Energy Security Strategy", <http://www.lse.ac.uk/GranthamInstitute/law/european-energy-security-strategy/> (Erişim tarihi: 30.10.2018).

⁸¹ AB Başkanlığı, "Fasıl 15", 2017, https://www.ab.gov.tr/fasil-15-enerji_80.html (Erişim tarihi: 10.05.2019).

⁸² AB Başkanlığı, "Fasıl 15", 2017, https://www.ab.gov.tr/fasil-15-enerji_80.html (Erişim tarihi: 10.05.2019).

⁸³ Meriç Subaşı Ertekin, "Çin'in Büyüyen Enerji Talebinin Karşılmasında Afrika'nın Önemi", *İğd. Üniv Sos. Bil. Der.*, 2017, No:12, 189-212, s. 191.

yıllık % 2.5 oranında bir artış öngörülmektedir.⁸⁴ Geçtiğimiz birkaç yıl boyunca, Çin'in enerji politikasını çevreleyen yerel ve uluslararası şartlar büyük ölçüde değişmiştir. Yerel açıdan değerlendirildiğinde Çin ekonomisi yavaşlamış ve ekonomik yapısı endüstri odaklı bir sektörden hizmet odaklı bir sektöre geçmiştir.

Ulusal çıkarlarını ve uluslararası ilişkilerdeki mevcut konumunu koruyabilmek için sürdürülebilir kalkınmanın zorunlu olduğu Çin açısından enerji güvenliği, ulusal güvenliğinin temel unsurlarından biridir. Bu çerçevede 2007 yılında ilk kez bu konu üzerine bir Beyaz Kitap yayımlanmış, kitapta konulan hedefler çerçevesinde sürdürülebilir enerji için gerekli altyapı çalışmalarının yapılması, enerjiye kesintisiz ve güvenli ulaşımı tehlikeye sokacak risk ve tehditlerle mücadele edilmesi, yeni petrol ve doğal gaz yataklarının tespiti için işbirliği geliştirilmesi gibi hususları enerji güvenliği çerçevesinde değerlendirmeye başlamıştır. 2012'de tekrar değerlendirilen Beyaz Kitap'ta daha önce belirtilen konulara ek olarak, karbon salınımı düşük, yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelim, çevre güvenliği ve enerji verimliliğinin artırılması da dahil edilmiştir. 17 Ocak 2017 tarihinde, Çin Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu (NDRC), Çin'in 2016' dan 2020' ye kadar olan enerji politikasının temel taslağın temsil eden Enerji Geliştirme Konusunda 13. Beş Yıllık Planını açıklamış, burada güvenli ve kesintisiz bir biçimde enerjiye ulaşımın yanı sıra çevre ve ekosistemin korunması çerçevesinde yenilenebilir enerji kaynaklarına vurgu yapılmıştır. Çin'in almış olduğu bu kararlar dikkate alındığında, enerji güvenliği konusunda yaklaşımının Asya Pasifik Enerji Araştırma Merkezi'nin tanımına paralel bir biçimde planlandığı söylenebilir.⁸⁵

Hızla büyüyen ekonomisi göz önüne alındığında Çin'in öncelikle enerji ihtiyacını karşılayacak miktarda enerjiyi sağlayabilmesi gerekmektedir. Bu nedenle kendi kaynaklarını, enerji gereksinimini karşılayabilecek miktarda görmediğinden, farklı ülkeler ile enerji ticaretine yönelmesi zorunlu hale gelmektedir. Bu zorunluluğun bir sonucu olarak Çin'in Orta Doğu, Rusya, Afrika ve Latin Amerika'daki ülkelerle ticari ilişkilerindeki en önemli payı enerji almaktadır.⁸⁶ Çin'in mevcut enerji kaynakları değerlendirildiğinde, 2005 yılında 1,6 trilyon m³ olan doğal gaz rezervi 2015 yılında iki katından daha fazla artarak 3,8 trilyon m³ ulaşmıştır.⁸⁷ 2015 yılındaki doğal gaz rezervleri dünya doğal gaz rezervlerinin % 2,1'ini oluşturmaktadır. Aynı yıllar arasında Çin'in petrol rezervlerinde de artış görülmektedir. 2005 yılında 15,6 milyar varil olan petrol rezervi %18,6 artışla 2015 yılında 18,5 milyar varil petrol rezervine ulaşmakta

⁸⁴ Alagöz, a.g.e., s.63

⁸⁵ Alagöz, a.g.e., s.63

⁸⁶ Alagöz, a.g.e., s.64

⁸⁷ PETFORM, Dünya Doğal Gaz Piyasası, <https://www.petform.org.tr/dogal-gaz-piyasasi/dunya-dogalgaz-piyasasi/> (Erişim tarihi: 10.05.2019).

ve dünya petrol rezervlerinin %1,1'ini teşkil etmektedir⁸⁸. Ayrıca, Çin, Rusya'dan sonra en zengin kömür rezervine sahip ikinci ülkedir. 2015 yılında 114 milyar ton olan kömür rezervi ile dünya kömür rezervlerinin %12,8'ini oluşturmaktadır.⁸⁹ Ayrıca Çin yenilenebilir enerji kaynaklarına da önemli ölçüde yatırımlar yapmaktadır. 2015 yılında elektrik üretim tesisi kapasitesi 0.297 milyar kW su gücü, 0.129 milyar kW rüzgar enerjisi ve 0.043 milyar kW güneş enerjisidir (güneş ısı dahil). Enerji gelişimi hakkındaki 13. Beş Yıllık Plan çerçevesinde yenilenebilir enerji oranı 2020' de % 15'e yükseltilmesi planlanmıştır.⁹⁰

Çin'in enerji politikaları çerçevesinde ikinci önemli yaklaşım enerjiye kesintisiz ve sürekli ulaşım sağlamaktır. Bu bağlamda, Çin yönetimi, sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) depolama kapasitesinin artırılması, gelişmekte olan enerji tedarikçisi ülkelere altyapı yardımları ve teknik destek sağlanması, yeni petrol ve doğal gaz boru hatlarının inşa edilmesi gibi konuları öne çıkaran bir anlayışa sahiptir. Çin'in enerji ithal ettiği Latin Amerika ve Afrika ülkelerinde madencilik, telekomünikasyon, inşaat ve altyapı yatırımlarına önem verdiği gözlemlenmektedir. Bu çerçevede Avrupa pazarına Çin'in daha etkili bir biçimde erişimini sağlayacak olan "Bir Kuşak, Bir Yol" girişimi oldukça önemli bir adımdır. Bu proje ile ulaştırma alt yapısı, ticaret ve yatırım bağlantısı kurmayı hedefleyen güzergah üzerindeki ülkeler ile Çin arasındaki enerji alanındaki işbirliğini daha da artacaktır.⁹¹

Üçüncü olarak, 2014 yılı sonundan itibaren petrol fiyatlarının ciddi bir düşüş kaydetmesi, Çin gibi petrol tedarikçisi bir ülke açısından olumlu bir gelişmedir. Nitekim 2015'ten bugüne Çin ulusal şirketleri enerji fiyatlarından 26 milyar dolarlık tasarruf gerçekleştirmiştir. 2012 yılında 100-120 dolar olan petrol varil fiyatı 2014 sonunda 60 doların da altına inmiştir ki bu, Çin'in enerji harcamalarının ciddi ölçüde azalması anlamına gelmektedir.

Dördüncü olarak, toplumsal-çevresel olarak kabul edilebilirlik çerçevesinde Çin, iklim değişikliğinin önlenmesi ve çevrenin korunması bağlamında önemli adımlar atmaya başlamıştır. Fosil yakıtların kullanılmasının neden olduğu hava kirliliği sosyal bir sorun haline geldiğinden, temiz enerji kullanımının yaygınlaştırılmasının aciliyeti ve gerekliliği de kabul edilmektedir. 13. Beş Yıllık Plan'daki enerji politikasının dayanağı, Çin'in "*İkili Alternatif*" olarak adlandırdığı enerji talep ve arz yapısının iyileştirilmesidir. Bu alternatifler, birincisi kömürden doğal gaza geçiştir. İkincisi ise, fosil yakıt

⁸⁸ Ertekin, a.g.e., s.192.

⁸⁹ Ertekin, a.g.e., s.192.

⁹⁰ Takuma Yatsui, "Mitsui Global Strategic Studies Institute Monthly Report April 2017", https://www.mitsui.com/mgssi/en/report/year/1222074_10747.html (Erişim tarihi:20.04.2019).

⁹¹ Alagöz, a.g.e., s.65

enerjisinden fosil olmayan yakıt enerjisine geçiştir. Kömür, Çin'deki en önemli enerjidir ve aynı zamanda hava kirliliğinin temel nedenidir. 13. Beş Yıllık Plan ile kömürün üretim hacminin 2020 yılında 3.9 milyar ton ile sınırlandırılması planlanmıştır.⁹²

Bu bölümde enerji güvenliği kavramının ortaya çıkışı, farklı tanımlamalar ve küresel aktörlerin kavrama bakışı ele alındı. Söz konusu kavramsal çerçeve temel alınarak, ikinci bölümde Türkiye ve Rusya'nın enerji güvenliğine yönelik politikaları ve ortaya koydukları stratejiler incelenecektir.

⁹² Yatsui, a.g.e., s.1

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE VE RUSYA'NIN ENERJİ GÜVENLİĞİ POLİTİKALARI

2.1. TÜRKİYE'NİN ENERJİ GÜVENLİĞİ POLİTİKALARI

Türkiye, önemli bir enerji ithalatçısı olmasının yanı sıra tüketici ve üretici ülkeler arasındaki köprü mahiyetindeki konumu nedeniyle de enerji güvenliğini öncelikli gündem maddelerinden biri haline getirmiştir. Enerji güvenliği politikalarını kurgularken Türkiye, bir yandan enerji talebini güvenli ve istikrarlı biçimde karşılama, diğer yandan da coğrafyasının kendisine vermiş olduğu avantajı en doğru şekilde kullanmak hedefiyle hareket etmektedir. Bu bölümde söz konusu enerji politikaları Türkiye ve çevresindeki enerji görünümü, tarihsel süreçte Türkiye'nin enerji güvenliği stratejileri ve bu stratejilerin Türkiye'nin dış politikasına etkileri çerçevesinde incelenecektir.

2.1.1. Türkiye'nin Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği

Türkiye coğrafi olarak, dünyanın kanıtlanmış doğal gazının % 71,8'ine ve petrol rezervlerinin % 72,7'sine yakın konumdadır. Enerji kaynakları bakımından zengin Orta Doğu, Hazar Bölgesi ve Doğu Akdeniz'e yakınlığı Türkiye'nin stratejik önemini artırmaktadır. Aynı zamanda ana pazarların birçoğu Türkiye'nin yakın coğrafyasında yer aldığından doğudaki üretici ülkeler ve batıda tüketici pazarları arasında bir enerji koridoru oluşturmaktadır. Son yıllarda Avrupa'da gündeme gelen enerji güvenliği kaygıları sonucu arz kaynakları ile nakil rotalarının güvence altına alınması gereksiniminin karşılanmasında Türkiye kilit ülke konumundadır. Ülkeler enerji kaynaklarını çeşitlendirmeye gittikçe, Türkiye'nin enerji koridoru rolü oynama potansiyeli daha da artmaktadır. Özetle günümüzde petrol ve doğal gaz yollarının kontrol noktasında yer alan Türkiye, coğrafi olarak avantajlara sahiptir.⁹³

Türkiye açısından avantaj oluşturan yakın bölgelerden birisi, enerji bakımından dünyanın en zengin kaynaklarına sahip olan Orta Doğu'dur. Enerji piyasaları için uzun bir süredir Orta Doğu, enerji taleplerinin yöneldiği kaynak coğrafya olmuştur. Orta Doğu bölgesi, Arap Yarımadası'nı içine alan oldukça geniş bir alandır.⁹⁴ Bölgeyi enerji güvenliği açısından ön plana çıkaran niteliği, Suudi Arabistan, Katar, Irak, İran gibi önemli hidrokarbon kaynaklarına sahip ülkelerin Orta Doğu'da

⁹³ Mehmet Efe Biresselioglu, *European Energy Security: Turkey's Future Role and Impact*, Palgrave Macmillan UK, 2011, s.92-93.

⁹⁴ Ionuț Alin Cirdei, "Aspects Regarding the Energy Security In the Middle East", *Land Forces Academy Review*, 2017, Cilt: 22, Sayı: 2, 86-93, s. 86

yer almasıdır. Suudi Arabistan dünyanın en büyük ham petrol üreticisi ve en büyük petrol ihracatçısıdır.⁹⁵ ENI (Ente Nazionale Idrocarburi-National Hydrocarbons Authority) tarafından hazırlanan İstatistik Yıllığına göre 2016 yılı itibariyle Orta Doğu küresel hidrokarbon rezervlerinin % 48'ine sahiptir. Rezervler açısından mutlak dünya lideri Venezüella (% 17,7) iken, bunu sırasıyla Suudi Arabistan (% 15,7), Kanada (% 10,1), İran (% 9,3), Irak (% 8,4), Rusya (% 6), Kuveyt (% 6), Birleşik Arap Emirlikleri (% 5,8) takip etmektedir.⁹⁶ Aynı kaynağa göre, önümüzdeki yıllarda, Orta Doğu, mevcut miktarları ve yıllık küresel tüketim oranı dikkate alınarak, hidrokarbon rezervlerinde arz kaynağı olmaya devam edecektir.

Tablo-3 Ülkelerin Kanıtlanmış Petrol Rezervleri⁹⁷

ÜLKE	Miktar (Milyar varil)	Dünya Toplamındaki Payı (%)
Venezuela	300,9	17,7
Suudi Arabistan	266,6	15,7
Kanada	172,2	10,1
İran	157,8	9,3
Irak	143,1	8,4
Rusya	102,4	6
Kuveyt	101,5	6
Birleşik Arap Emirlikleri	97,8	5,8
ABD	55	3,2
Libya	48,4	2,8
Nijerya	37,1	2,2
Kazakistan	30	1,8
Dünya Toplamı	1.698	100

Hidrokarbon rezervlerinin yanı sıra Orta Doğu, dünyada kanıtlanmış doğal gaz rezervlerinin % 42,8'ine sahiptir. Rezervler açısından İran (% 18,2) ilk sırada yer alırken, bu ülkeyi sırasıyla Rusya (% 17,3), Katar (% 13,1), Türkmenistan (% 9,4), ABD (% 5,6), Suudi Arabistan (% 4,5) ve Birleşik Arap Emirlikleri (% 3,3) takip etmektedir. Modern ekonominin petrol ve doğal gaz arzına bağlı olması, Orta Doğu'nun küresel politika ve ekonomide önemli rol oynamaya devam edeceği anlamına gelmektedir.⁹⁸

⁹⁵ Gawdat Bahgat, **Energy Security: An Interdisciplinary Approach**, A John Wiley and Sons, Ltd., Publication, United Kingdom, 2011, s.63.

⁹⁶ Cirdei, a.g.e., s.89.

⁹⁷ ETKB, "Dünya ve Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü", 2017, <https://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FEnerji%20ve%20Tabii%20Kaynaklar%20G%C3%B6r%C3%BCn%C3%BCm%C3%BCm%C3%BC%2FSayf%2015.pdf> (Erişim tarihi: 13.05.2019).

⁹⁸ Cirdei, a.g.e., s.89.

Tablo-4 Ülkelerin Kanıtlanmış Doğal Gaz Rezervleri⁹⁹

ÜLKE	Miktar (trilyon m ³)	Dünya Toplamındaki Payı (%)
İran	34	18,2
Rusya	32,3	17,3
Katar	24,5	13,1
Türkmenistan	17,5	9,4
ABD	10,4	5,6
Suudi Arabistan	8,3	4,5
Birleşik Arap Emirlikleri	6,1	3,3
Venezuela	5,6	3
Nijerya	5,1	2,7
Cezayir	4,5	2,4
Çin	3,8	2,1
Irak	3,7	2
Dünya Toplamı	186,9	100

Küresel enerji güvenliği için Orta Doğu hayati bir bölge olmakla birlikte, istikrar bölgede önemli bir sorundur.¹⁰⁰ Orta Doğu bölgesi son yıllarda, Arap-İsrail savaşları, İran ve Irak arasındaki savaş, Kuveyt'in işgali, İkinci Körfez Savaşı, darbeler de dahil olmak üzere çok sayıda savaş ve karışıklık yaşamıştır. Akabinde Arap Baharı'nın bölgedeki etkisi, Suriye'deki iç savaş, terör örgütlerinin bölgedeki etkinliği, Yemen'deki iç savaş gibi istikrarsızlığı körükleyen unsurlar tüm bölge üzerinde etki bırakmıştır. Bu durum hem bölgedeki petrol üreticisi devletlerin hem de enerji ithalatçısı devletlerin enerji güvenliğini etkilemiştir. Çatışmaların, enerjinin üretimi, dağıtımını işlenmesi ve taşınması hususlarını etkilediği açıktır. Devletlerin rekabet gücü ve yatırım eksikliği ve sistemlerin eskimesi nedeniyle piyasa zorluklarıyla karşılaşma kapasiteleri, bölgenin istikrarındaki değişimler, dünya ekonomisi için dramatik sonuçlar ortaya çıkarmaktadır.¹⁰¹

Küresel bağlamda enerji güvenliği konusunda göz önünde bulundurulması gereken bir diğer husus ise, artan enerji talepleridir. Bu çerçevede ekonomik büyüme oranlarına bakıldığında, 2000 yılından bu yana Asya kıtası diğer bölgeleri geride

⁹⁹ ETKB, "Dünya ve Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü" ,2017, <https://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FEnerji%20ve%20Tabii%20Kaynaklar%20G%C3%B6r%C3%BCn%C3%BCm%C3%BC%2FSay%2015.pdf> (Erişim tarihi: 13.05.2019).

¹⁰⁰ James J. F. Forest, Matthew V. Sousa, *Oil and Terrorism in the New Gulf: Framing U.S. Energy and Security Policies*, New York, 2007, s.6-8.

¹⁰¹ Cirdei,a.g.e., s.87.

bırakmıştır. 2000 ve 2012 yılları arasında OECD'nin ortalama %1,8 oranında büyüme göstermesine rağmen, Çin hariç Asya ve Okyanusya'da %5,5 oranında büyüme gerçekleşmiştir. Bu dönemde yalnız başına Çin % 9,8, Hindistan ise % 7,6 büyümüştür. Bu sebeplerle Asya petrol talebi % 41,5 artmıştır. Bu, günde 8 milyon varil ek üretim anlamına gelmektedir. Asya petrol talebi şu anda günde 29 milyon varilden fazladır.¹⁰² Sonuç olarak, Orta Doğu kaynaklarına olan ihtiyaç sürekli artmaktadır.¹⁰³

Dolayısıyla Asya'daki gelişmekte olan ekonomiler ile Orta Doğu'daki petrol ve gaz bakımından zengin ekonomiler arasındaki yeni ortaklıklar kurulması muhtemeldir. Enerji güvenliği alanındaki bu gelişmeler, enerji diplomasisi, ticaret, yatırım ve kalkınmanın doğası için jeostratejik etkileri beraberinde getirmektedir. Yeni enerji güvenliği ortamı, özellikle Çin'in Orta Doğu'ya yönelmesiyle şekillenmektedir. Çin ve Orta Doğu arasındaki ticaret 2004-2014 yılları arasında % 600 artmıştır. Çin, 2015 yılında Orta Doğu petrolünün önde gelen destinasyonu olarak ABD'yi geride bırakmıştır. Şu anda Çin'in petrol ithalatının yarısından fazlası bu bölgeden gelmektedir. Çin'in Mısır, Irak, Umman, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri ile olan ikili ticari ilişkileri ciddi biçimde artmıştır.¹⁰⁴ Öte yandan Orta Doğu'da üretim maliyetinin düşüklüğü ve Suudi Arabistan'ın katkısıyla Orta Doğu'nun küresel petrol üretimi için yedek kapasite avantajına sahip olması küresel enerji mimarisinde bölgenin önemini arttırmaktadır.¹⁰⁵

Türkiye'nin enerji güvenliği açısından Kafkasya ve Hazar Bölgesi de hayati öneme sahiptir. Sovyetler Birliği'nin çöküşü hem ideolojik çatışmanın sona ermesine, hem de büyük güçler arasında yeni jeopolitik çıkarların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Sürdürülebilir enerji kaynakları elde etmek, güçlü devletlerin yeni siyasi hedeflerinden biriydi. Bu durum Rusya ve yeni bağımsız Hazar Denizi ülkeleri Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan'ın önemli enerji rezervlerine sahip olmasından dolayı, uluslararası politikadaki konumlarını güçlendirmiştir.¹⁰⁶ Hazar enerji kaynaklarının dünya pazarlarındaki mevcudiyeti, bölgeyi çevreleyen kilit ülkelerde ekonomik büyüme ve siyasi istikrar beklentilerini de aynı şekilde artıracaktır. Uluslararası Enerji

¹⁰² "Economic Growth and Energy Demand Outlooks in Asia", https://www.opec.org/opec_web/en/2611.htm (Erişim tarihi: 30.10.2018).

¹⁰³ Yuhji Matsuo vd., "A Global Energy Outlook To 2035 With Strategic Considerations For Asia And Middle East energy supply and demand interdependencies", *Energy Strategy Review*, 2013, Cilt: 2, s.78.

¹⁰⁴ Mirek Dusen ve Maroun Kairouz, "Is China pivoting towards the Middle East?" *World Economic Forum*, 2017, <https://www.weforum.org/agenda/2017/04/is-china-pivoting-towards-the-middle-east/>. (Erişim tarihi: 20.04.2019).

¹⁰⁵ Bahgat, a.g.e., s. 79.

¹⁰⁶ Yergin, a.g.e., 2012, s.44.

Ajansı tahminine göre, Hazar Havzası'ndan gelen petrol ihracatı gelecek yüzyılın başlarında 1,5 mb/d seviyesine ulaşacağı tahmin edilmektedir. Bu zaman zarfında dünya petrolünde yaşanacak artışın % 7'si bu bölgede gerçekleşecektir. Kısacası, herhangi bir senaryoda Hazar bölgesi, küresel enerji güvenliği açısından her zaman önemli olacaktır.¹⁰⁷

Ancak, bu yeni bağımsız devletlerin zayıf hükümetleri ve ekonomileri olduğundan, Rusya ve İran gibi bölgede güçlü ülkeler, Hazar'ın enerji kaynakları üzerinde tekelleşmeye ve bu üç ülke üzerindeki politik etkilerini güçlendirmeye çalışmaktadırlar. Bu süreçte, stratejik önemdeki coğrafyası ve zengin enerji kaynakları nedeniyle Hazar Denizi, ABD ve AB'nin de dikkatini çekmiştir. Hazar bölgesindeki mevcut kaynakların değerlendirilmesi için, çok sayıda Batılı şirket, bölge ülkelerinde 40 milyar doların üzerinde yatırım yapmıştır. Bu yüzden Hazar coğrafyası, büyük güçlerin yeni güç oyunu merkezi haline gelmiştir ki son dönemde bu oyunculara Çin de katılmıştır.¹⁰⁸

Türkiye'nin enerji güvenliği açısından önemli olan diğer bölge ise Doğu Akdeniz havzasıdır. Genel olarak Doğu Akdeniz bölgesi hidrokarbon kaynakları bakımından değerlendirildiğinde Levant, Heredot ve Nil Deltasında 3.5 milyar varil petrol, 9.5 trilyon m³ LNG, 13 trilyon m³ doğal gaz rezervinin olduğu tahmin edilmektedir.¹⁰⁹ Bunlardan İsrail, Gazze, Kıbrıs, Lübnan ve Suriye'nin deniz alanlarının kesiştiği bir noktada yer alan Levant Havzası, 1999 yılından bu yana, petrol ve doğal gaz arama ve araştırmalarının yoğunlaştığı önemli bir coğrafya olarak görülmektedir. ABD Enerji Bilgi İdaresi'ne göre, Levant Havzasındaki tahmini rezervler, 40 trilyon m³'ün üzerindedir.¹¹⁰ Doğu Akdeniz'de Levant Havzasının keşfi, siyasi aktörlere bölgedeki geleneksel ilişki yapılarını modifiye etme fırsatı sağlamıştır. Yeni bulunan enerji kaynakları var olan ittifakları güçlendirdiği ve siyasi anlaşmazlık içindeki bölge ülkeleri arasında işbirliği imkanı yarattığı gibi, yeni çatışma alanlarının ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Son yıllarda yapılan bir dizi büyük doğal gaz keşifleri Doğu Akdeniz'e yönelik uluslararası ilgiyi tetiklemiştir. Bölgede anlaşmazlıklar sonlandırılıp işbirlikleri başarılı bir şekilde geliştirilirse, Doğu Akdeniz'in dünya enerji mimarisini önemli ölçüde değiştirebileceği öngörülmektedir.¹¹¹

¹⁰⁷ Anoushavan Ehteshami, "Geopolitics of hydrocarbons in Central and Western Asia", Shirin Akiner, *The Caspian: Politics, Energy and Security*, 2005, New York, 55-68, s.59

¹⁰⁸ Agha Bayramov, "The Role of the Caspian Sea countries in European Energy", <https://www.geopolitica.info/european-energy-diversification/> (Erişim tarihi: 30.10.2018).

¹⁰⁹ Biresselioglu, a.g.e., s.93-94.

¹¹⁰ Biresselioglu, a.g.e., s.93-94.

¹¹¹ Vedat Yoruca ve Özay Mehmet, *The Southern Energy Corridor: Turkey's Role in European Energy Security*, Springer, Canada, 2018, s.87

Söz konusu coğrafyalara komşu olması sebebiyle Türkiye, bir transit ülke konumundadır. Zira Hazar ve Orta Doğu kaynaklarının dünya pazarlarına taşınması için güvenilir ve sürdürülebilir bir güzergah sunmaktadır. 2008 Gürcistan Savaşı, 2010 Bulgaristan krizleri ve Ukrayna-Rusya gerginlikleri gibi olumsuzluklar dikkate alındığında, alternatif arz seçenekleri azalan AB açısından, Türkiye'nin transit ülke konumu güçlenmektedir.¹¹²

2.1.2. Tarihsel Süreçte Türkiye'nin Enerji Güvenliği Politikaları

20. yüzyılın başlarından itibaren enerji, küresel ekonominin itici gücü olmuştur ve önümüzdeki yüzyıllarda sürdürülebilir kalkınmanın en önemli unsurlarından biri olması beklenmektedir. Dolayısıyla enerji konusu Türkiye açısından öncelikli gündem maddelerinden biridir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin enerji politikası, 1923'ten bu yana, iç enerji rezervlerini kullanma ve geliştirme üzerine yoğunlaşmıştır ki bu durum Ulusal Kalkınma Planlarına da yansımıştır. Planlardaki temel odak noktası, yabancı enerji kaynaklarına olan bağımlılığı azaltmaktır. Bu maksatla enerji rezervlerini araştırmak ve geliştirmek için 1923-1940 yılları arasında yeni kurumlar oluşturulmuştur. Özellikle petrol ve kömür araştırmaları için Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, su kaynakları ile elektrik üretimi için Elektrik İşleri Araştırma Müdürlüğü ve madencilik faaliyetlerini desteklemek amacıyla finansman için Etibank kurulmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'nin enerji güvenliğinde kömür ön plana çıkmıştır.¹¹³

1950'de çok partili sistemle başlayan, sanayi ve tarım alanındaki yatırımlar, taşımacılık ve enerji sektörleri üzerinde olumlu bir etki oluşturmuş, bu alanlarda kapsamlı bir gelişme gözlenmiştir. Enerji politikası ve uygulamaları açısından Türkiye, hidro ve termo elektrik tesislerinin inşası ile birlikte yeni kurumsal ve prosedürel düzenlemeler getirmiştir. Bunlardan biri, 1953'te kamu baraj inşaatları için kurulan Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü idi. Ayrıca enerji santrallerinin verimliliğini artırmak için "Ulusal Enerji Sistemi" başarıyla uygulamaya konulmuştur. Ulusal ve uluslararası sermayenin petrol aramalarının teşvik edilmesi için 1954 yılında Türk Petrol Yasası ve Madencilik Yasası yürürlüğe girmiştir. Ancak atılan bu adımlara rağmen madenlerin işletilmesi konusunda uluslararası sermayenin ülkeye çekilmesinde başarılı olunamamıştır. 1963'te Türkiye, enerji politikasında önemli bir değişikliğe yol açmayan planlı ekonomik modele başlamıştır. Ankara bu süreçte

¹¹² Biresselioglu, a.g.e., s.92.

¹¹³ Ahmet Demir, "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Enerji Politikaları", *A.Ü. SBF Dergisi*, 1980 Cilt:35, Sayı:1, 107-127, s.112-113.

ulusal enerji rezervlerine güvenmeye ve enerji ithalatına olan bağımlılığını azaltmaya çalışmıştır. Bu anlamda verimliliğini artırmak için, Türkiye, talepte enerji komplikasyonlarının çözümlenmesi ve enerji politikasının koordinasyonu için iki merkezi kurum kurmuştur. Bu iki kurum, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ve Türkiye Elektrik İdaresi'dir.¹¹⁴

1950'lerde Sovyet tehdidi sebebiyle ABD ile ilişkilerine ehemmiyet veren Ankara, bu ülkenin talebiyle kara yolları ağını geliştirmeye yönelik faaliyet içine girmiştir. Fakat karayollarının genişletilmesi ve ulusal taşımacılığının karayolu taşımacılığına kaydırılmasıyla ciddi biçimde petrol bağımlılığı söz konusu olmuştur. Bu bağımlılık, inşaat ve ilgili sektörlerdeki petrol ürünlerinin yoğun kullanımıyla daha da artmıştır. Petrol fiyatları, 1973 yılına kadar yüksek olmadığından Türkiye, petrol ithalatını azaltmaya yönelik tedbirler alma noktasında yetersiz kalmıştır. Ancak 1973 Krizi ile artan petrol fiyatları, Türkiye'nin ödemeler dengesi üzerinde ciddi ve kronik bir baskı yaratmıştır. Bu şok, Ankara'nın ülkenin enerji rezervlerinin ulusal talebi yeterince ve düzenli olarak karşılayacak düzeyde olmadığını fark etmesini sağlamıştır.¹¹⁵ Türkiye'nin ekonomik büyümesini desteklemek ve artan elektrik talebi ile baş etmek için, elektrik endüstrisinin üretim, iletim ve dağıtım segmentlerinde önemli yatırımlara gerek duyulmuştur. Üretim kapasitesini artırmak için, 1960'ların sonlarından itibaren yabancı ortakların teşvik edildiği farklı yatırım modelleri uygulanmıştır. Geç Soğuk Savaş döneminde, Türkiye'nin enerji politikası çoğunlukla Yumurtalık-Kerkük boru hattına ve Batı hattından Bulgaristan üzerinden gelen Rus gazına bağlanmıştır. Bu çerçevede, Türkiye'nin potansiyeli ve ölçeği değerlendirildiğinde kısa vadeli planlamaların yapıldığı anlaşılmaktadır.¹¹⁶

1980'li yıllarda Türkiye, kıt enerji rezervleri ve yabancı enerji kaynaklarına bağımlılığı konusunda daha ihtiyatlı bir politika izleme gayreti içinde olmuştur. Bu durum Ankara'nın nükleer enerji gibi alternatif enerji unsurlarına odaklanmasını beraberinde getirmiştir. Türkiye Elektrik İdaresi'nin himayesinde, 1983-84 yıllarında ilk nükleer santral için planlar hayata geçirilmiştir. Nükleer enerjiye ek olarak, Türk uzmanlar jeotermal ve güneş enerjisi üzerinde araştırma yapmaya başlamıştır. Bunların yanında Türkiye, özellikle Hazar Bölgesi, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki üretici ülkeler ile Batılı alıcılar arasında "enerji koridoru" ve "terminal" rolüyle ortaya

¹¹⁴ T.Erkin, "Türkiye'nin Enerji Alanındaki Çalışmaları", *Proceedings of the Third International Symposium on the Strategy and Security Studies*, Beykent Univ. Press, İstanbul, 2010, 298-301, s. 299.

¹¹⁵ Mehmet Bülent Uludağ vd., "Turkey's Role in Energy Diplomacy from Competition to Cooperation: Theoretical and Factual Projections", *International Journal of Energy Economics and Policy*, 2013, Cilt: 3, 102-114, s.110.

¹¹⁶ Uludağ vd., a.g.e., s.110.

çıkılmaya başlamıştır. Bu bağlamda Özal döneminde Kafkasya ve Orta Asya'daki Türk devletleri ile kurulan yakın ilişkiler, Türkiye'nin bu hedeflerini gerçekleştirme noktasında önemli adımlar olmuştur. 1990'lı yılların ortalarında, Türkiye'nin ana stratejisi, bölgenin denize çıkışı olmayan ülkeler için bir çıkış noktası olarak hareket etmek amacıyla Hazar bölgesini Akdeniz'e bağlamaktı. Ancak bu sadece Hazar bölgesinin kullanılmayan hidrokarbon rezervlerini Türkiye'ye getirme stratejisi değildi. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra, güvenlik mekanizmalarından yoksun kalan bölgede barış ve istikrarı Türkiye'nin diğer hedefiydi. Hazar bölgesinde ekonomik açıdan gelişmiş, politik olarak istikrarlı ve güçlü Türki Cumhuriyetlerin desteklenmesi, Türkiye'nin dış politika önceliklerinden biri olmuştur.¹¹⁷

Öte yandan Türkiye'de artan talebi karşılamak için, enerji üreticisi komşu ülkeler ile ilişkiler geliştirme arayışına girilmiştir. 1996'da açılan İran-Türkiye boru hattı ve 1997'de açılan Türkiye ile Rusya arasındaki Mavi Akım boru hattı bu politikanın sonuçlarıdır.

2.1.3. 2002-2015 Yılları Arasında Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Yönelik Uygulamaları

2.1.3.1. Türkiye'nin Enerji Görünümü

Genç ve artan bir nüfus, kişi başına düşen elektrik tüketimi, hızlı kentleşme ve ekonomik büyüme, son on yılda Türkiye'nin enerji ihtiyacının hızla artmasını beraberinde getirmiştir. Enerji ihtiyacında yaşanan bu artış, tüketimde kaynakların kullanım oranına da farklı şekillerde yansımıştır.

¹¹⁷ Paul Michael Wihbey, "Turkey and Energy Security in the Caucasus and Central Asia", Behram N. Kursunoglu, Stephan L. Mintz ve Arnold Perlmutter, (ed.), *The Challenges to Nuclear Power in the Twenty-First Century*, New York: Springer, 113–19, s.115.

Tablo-5 1980-2015 Yılları arasında Türkiye Toplam Enerji Tüketiminde Kaynakların kullanımı¹¹⁸

Yıl	Kömür (Bin TEP)	Petrol (Bin TEP)	Doğalgaz (Bin TEP)	Hidroelektrik (Bin TEP)	Yenilenebilir (Bin TEP)	Diğer (Bin TEP)
1980	6794	16074	21	976	60	9024
1990	15915	23901	2804	1991	398	7672
2000	22452	32297	12378	2656	1266	8101
2005	21840	32192	22294	3402	1297	7617
2010	30864	29221	31474	4454	2582	7232
2015	33942	39238	39651	5775	6974	3687

Dünyanın en büyük 17. ve Avrupa'nın en büyük 6. ekonomisi olan Türkiye, son on yılda kaydedilen ekonomik büyümesine paralel olarak, dünyadaki OECD ülkeleri arasında en hızlı büyüyen enerji pazarlarından biri haline gelmiştir.¹¹⁹ Ayrıca Türkiye, Çin'den sonra elektrik ve doğal gaz talebi en fazla artan ikinci ekonomi olmuştur. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından yapılan tahminler, bu durumun orta ve uzun vadede geçerli olmaya devam edeceğini göstermektedir.¹²⁰ Dünya devletlerinin yarısına yakınının olduğu gibi, Türkiye de tükettiği enerjinin büyük bölümünü ithal eden, az sayıda yerli enerji kaynağına sahip ülkelerdendir. Enerjide dışa bağımlılık oranı, özellikle 1990'ların başından itibaren doğal gaz tüketimindeki büyük yükselişe bağlı olarak önemli bir artış göstermiş ve 2000'li yılların başından itibaren %70-76 arasında bir seyir izlemiştir.¹²¹

Türkiye, elektrik üretmek için çoğunlukla fosil yakıtlar kullanmaktadır. Türkiye'nin birincil enerji kaynakları, petrol, linyit, kömür, doğal gaz, jeotermal ve

¹¹⁸ YEGM, "Türkiye'nin Mevcut Enerji Durumu", 2017
<http://www.yegm.gov.tr/verimlilik/sunum2017/8.Bildiriler/T%C3%BCrkiye'nin%20Mevcut%20Enerji%20Durumu.pdf> (Erişim tarihi: 10.05.2019).

¹¹⁹ Nuri Gökhan Toprak; "Türkiye'nin Enerji Güvenliği ve Karadeniz", *Karadeniz Jeopolitiği*, H.Çomak, C. Sancaktar, V.Tatar,B.Ş.Şeker, (ed.), 2018, 1247-1255, s.1248.

¹²⁰ ETKB,
https://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FEnerji%20ve%20Tabii%20Kaynaklar%20G%C3%B6r%C3%BCn%C3%BCm%C3%BC%2FSayi_15.pdf (Erişim tarihi: 01.05.2019).

¹²¹ TPAO, "Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu", 2017,
http://www.tpa.gov.tr/tp5/docs/rapor/sector_rapor_2017.pdf (Erişim tarihi: 10.05.2019).

hidroelektrik enerji gibi kaynaklardır.¹²² Türkiye'nin kendi enerji üretimi, tüm enerji ihtiyaçlarının% 48'ini karşılayabilir durumdadır. Türkiye bu aşamada az miktarda petrol ve düşük kaliteli kömür, marjinal miktarda doğal gaz üretmektedir. Sanayileşme ile birlikte artan nüfus, kentsel gelişim Türkiye'de birincil enerji tüketiminde artışa neden olmuştur. Türkiye birincil enerji arzı 2015 yılında 129,3 milyon TEP olarak gerçekleşmiştir. 2015 yılında birincil enerji arzı içinde doğal gazın payı % 31, petrolün oranı % 30 kömürün oranı % 27, hidrolik enerjinin oranı % 4,5, hidrolik dışı yenilenebilir enerji kaynaklarının oranı ise % 7,5'tir. Birincil enerji arzının sektörlere göre dağılımı incelendiğinde; % 24,7'si sanayi, % 25,1'i konut ve hizmet sektörü, % 19,1'i ulaştırma ve % 23,4'ü çevrim sektörü olarak gerçekleşmiştir.¹²³

Türkiye'nin 2016 yılı sonu itibarıyla elektrik üretimi 273,4 TWh, tüketimi ise 277,5 TWh olarak gerçekleşmiştir. Aylık tüketim ortalaması 23,1 TWh olurken en düşük tüketim 21,3 TWh ile Şubat ayında en yüksek tüketim Ağustos ayında 26,6 TWh gerçekleşmiştir. 2017 yılında elektrik üretiminin, % 37 'si doğal gazdan, % 33'ü kömürden, % 20'si hidrolik enerjiden, % 6'sı rüzgârdan, % 2'si jeotermal enerjiden ve % 2'si diğer kaynaklardan elde edilmiştir. Bununla birlikte bu tüketimin 1,12 TWh'i lisanssız santrallerden elde edilen ihtiyaç fazlası üretimdir.¹²⁴

2002 yılından bu yana Türkiye, yıllık % 5,5'lik büyüme oranıyla OECD üyeleri içerisinde elektrik talebinde en hızlı artış gösteren ülke olmuştur. Türkiye'nin kurulu gücü Ocak 2019 itibarıyla 88 GW'ı aşmış olup, bu rakam ülkemizin kurulu gücünün son 15 yılda 3 kat arttığını ortaya koymaktadır.¹²⁵

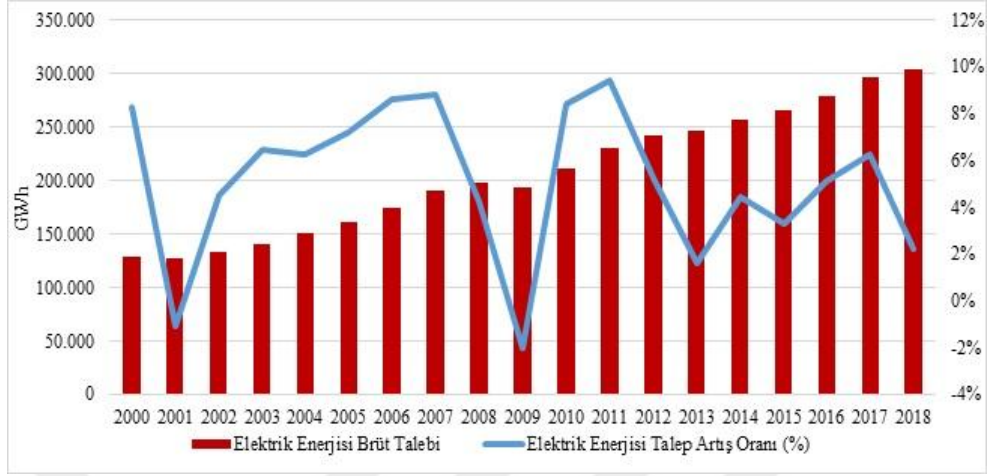
¹²² Mutlu Yılmaz, "Türkiye'nin Enerji Potansiyeli ve Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Açısından Önemi", *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 2012, Cilt: 4, Sayı: 2, 33-54, s.34-35.

¹²³ EİGM, "Enerji Denge Tabloları", 2016, <http://www.eigm.gov.tr/tr-TR/Denge-Tabloları/Denge-Tabloları> (Erişim tarihi: 01.05.2019).

¹²⁴ TEİAŞ, "2015 Yılı Sektör Raporu", 2016, https://www.teias.gov.tr/sites/default/files/2017-05/TEIAS_Sekt%C3%B6r_Raporu_2015.pdf (Erişim tarihi: 06.03.2019).

¹²⁵ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye'nin Enerji Profili ve Stratejisi", http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa (Erişim tarihi: 10.05.2019).

Tablo-6 Yıllara göre Brüt Elektrik Enerjisi Talebi ve Elektrik Enerjisi Talep Artış Oranı¹²⁶

Türkiye'nin petrol ve doğal gaz üretimi üzerinde durulacak olursa, 2017 yılında, Türkiye'de günlük ortalama 49 bin v/g ham petrol üretimi yapılmış; buna karşılık yaklaşık 550 bin v/g ham petrol tüketilmiş; 517 bin v/g ham petrol ithalatı, 339 bin v/g ise işlenmiş ürün ithalatı gerçekleştirilmiştir.¹²⁷ 2017 yılında, yerli ham petrol üretiminin, toplam tüketime oranı % 5,4 olmuştur. Türkiye'nin 2017 yılında yerli doğal gaz üretiminin tüketime oranı % 0,6 olarak geçtiğimiz yıl ile aynı seviyede gerçekleşmiştir.¹²⁸ 2008 yılında 1 milyar m³'e kadar çıkan doğal gaz üretimi, 2017 yılında, 354 milyon m³'e düşmüştür. Diğer bir ifadeyle, petrolde ithalata bağımlılık oranı %94,6 olan Türkiye'nin, doğal gazda ithalata bağımlılık oranı %99,4'dir.¹²⁹

Türkiye petrol tüketiminde büyük oranda dış kaynaklara bağımlıdır. Bundan dolayı, petrol arama-üretim çalışmalarının yoğunlaşması, yerli işletmelerin yurtdışı çalışmalarını yoğunlaştırarak yurtdışı kaynakların daha fazla ülke kullanımına sunulması, ilave üretim kuyularının açılması, ikincil üretim yöntemlerinin kullanılması ve yeni alanların keşfedilmesiyle petrol arzının yurt içi kaynaklardan sağlanmasının artırılması amaçlanmıştır. Çoğunluğu Türkiye'nin güney doğusundaki Hakkari Havzası'nda bulunan yaklaşık 229 milyon varil petrol rezervi Türkiye'nin kanıtlanmış petrol kaynaklarını teşkil etmektedir. Bu alanlar, yıllar içinde tükenme eğiliminde olan

¹²⁶ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye'nin Enerji Profili ve Stratejisi", http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa (Erişim tarihi: 10.05.2019).

¹²⁷ TPAO, "Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu", 2017, http://www.tpa.gov.tr/tp5/docs/rapor/sector_rapor_2017.pdf (Erişim tarihi: 10.05.2019).

¹²⁸ TPAO, "Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu", 2017, http://www.tpa.gov.tr/tp5/docs/rapor/sector_rapor_2017.pdf (Erişim tarihi: 10.05.2019).

¹²⁹ TPAO, "Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu", 2017, http://www.tpa.gov.tr/tp5/docs/rapor/sector_rapor_2017.pdf (Erişim tarihi: 10.05.2019).

ve ekstraksiyon maliyetlerini artıran küçük birikintilerden oluşmaktadır.¹³⁰ Türkiye’de 1934–2016 döneminde, yaklaşık 8,3 milyon metre sondaj gerçekleştirilmiş olup, toplam 4.734 adet kuyu açılmıştır.¹³¹ Bu kuyuların, % 70’i Güney Doğu Anadolu, % 21’i Trakya, % 7’si diğer bölgelerde bulunmaktadır. Bugüne kadar Türkiye’yi çevreleyen denizlerde açılan toplam 70 adet kuyuda ise 155 bin m. sondaj yapılmıştır. Bu bağlamda yerli ham petrol üretiminin 2019 yılında 18,8 milyon varile, 2023 yılında ise 19,1 milyon varile ulaşması tahmin edilmektedir.¹³²

Genişleyen bir petrokimya sektörü ile birlikte artan yakıt ve petrol türevlerine olan talebin artması sonucu giderek pazarın daha karlı hale gelmesiyle ortaya çıkan rekabet sonucu Türkiye’nin rafineri endüstrisi büyümeye devam etmektedir. 1961 yılında 1 milyon ton/yıl ham petrol işleme kapasitesi ile üretime başlayan İzmit Rafinerisi, yıllar içinde yapılan önemli kapasite artışları ve yatırımların bir sonucu olarak, tasarım kapasitesi 2018 yılında 11.5 milyon ton/yıl’a ulaşmıştır.¹³³ İzmir Rafinerisi, 1972 yılında, Türkiye’nin 3 milyon ton/yıl ham petrol işleme kapasitesine sahip artan petrol ürün talebini karşılamak üzere üretime başlamıştır. 2017 yılında damıtma kapasitesinde yapılan revizyonlar dikkate alınarak ham petrol işleme kapasitesi 11 milyon ton/yıl’ a ulaşmıştır. 1986 yılında Ankara, İç Anadolu, Doğu Akdeniz ve Doğu Karadeniz bölgelerinin petrol taleplerini karşılamak üzere kurulan Kırıkkale Rafinerisi, hidrokraker, izomerizasyon, dizel kükürt giderme ve CCR reformer ilavesiyle, Akdeniz standartlarında orta düzeyde karmaşıklığa sahip bir tesis haline gelmiştir. Kırıkkale Rafinerisi yıllık 5 milyon ton ham petrol işleme kapasitesine sahiptir; Ham petrol tedariki BOTAŞ’ın Ceyhan Terminali ve Ceyhan-Kırıkkale boru hattı ile gerçekleştirilmektedir. 1955 yılında ham petrol işleme kapasitesine sahip 330 bin ton olan Batman Rafinerisi, Türkiye’de kurulan ilk rafineridir. 1960’ta üretim darboğazlarının üstesinden gelme girişiminin ve 1972’de yeni bir ham petrol işleme ünitesinin işletmeye alınmasının ardından, Batman Rafinerisi’nin ham petrol işleme kapasitesi 2018 yılında 943 bin ton/yıl’a ulaşmıştır.¹³⁴

Türkiye’de toplamda 13 alanda doğal gaz üretilmektedir. Bu alanlar Hamitabat, Umurca, Karacaoğlan, Değirmenköy, Karacalı, Kuzey Marmara, Silivri, Çamurlu, Hayrabolu, Derin Berber, Gelindere, Tekirdağ Kumrular ve Ardiç’tir. 2016 yılında Türkiye’nin toplam 46,2 milyar m³ doğal gaz ithalatının 7,3 milyar m³ LNG, 38,9 milyar

¹³⁰ Yılmaz, a.g.e., s.39.

¹³¹ TMMOB, “Türkiye’nin Enerji Görünümü 2018 TMMOB Oda Raporu”, https://www.mmo.org.tr/sites/default/files/EnerjiGorunumu2018_1.pdf (Erişim tarihi: 20.01.2019).

¹³² TMMOB, a.g.e., s.209.

¹³³ TÜPRAŞ, <https://www.tupras.com.tr/rafineriler> (Erişim tarihi: 11.05.2019).

¹³⁴ TÜPRAŞ, a.g.e.

m³ boru gazından oluşmaktadır.¹³⁵ 2016 yılında 2015 yılı doğal gaz ithalatı olan 48,4 milyar m³ değerine göre, % 4,6'lık bir düşüş yaşanmıştır. Bu düşüşün sebepleri kısmen hava sıcaklığından kaynaklandığı kadar elektrik üretiminde doğal gazın payının düşmesidir. 80 milyonu aşkın olan Türkiye nüfusunun % 68 'ine doğal gaz dağıtım hattı ulaştırılmış olup, nüfusun % 54 'ü doğal gaz kullanmaktadır. 2016 yılı sonu itibariyle 12,5 milyon konut aboneli bulunmakta olup bu değer 2020 yılı sonunda 16,7 milyon olacağı tahmin edilmektedir.¹³⁶

Geleneksel enerji kaynakları, Türkiye'de elektrik enerjisi üretimi için yaygın olarak kullanılmaktadır. 2018 yılında Türkiye'de mevcut kömür yakıtlı termik santral sayısı 15'tir. Aslında, kömür Türkiye için oldukça verimli ve ucuz bir enerji kaynağıdır. Türkiye'nin toplam linyit rezervi yaklaşık 8,3 milyar tondur. Ancak işlenebilecek rezerv 3,9 milyar tondur. Türkiye'nin kömür rezervi 1,1 milyar ton olmasına rağmen işlenebilecek miktar 0,4 milyar ton civarındadır.¹³⁷ Enerji sektöründe büyük oranda kömür talebine bağımlılık bulunmaktadır ve çoğunlukla linyit tüketilmektedir. Enerji santrallerinde linyit üretiminin yaklaşık % 80'i kullanılmaktadır. Buna karşılık, enerji üretimi için % 9'dan az taş kömürü kullanılmaktadır. 2016 yılı rakamları ile Türkiye'de satılabilir kömür üretimi; 70,2 milyon ton linyit, 1,3 milyon ton taşkömürü ve 1,5 milyon ton asfaltit olmak üzere toplam 73 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. 2016 yılında en fazla kömür ithalatı yapılan ülke 15,6 milyon ton ile Kolombiya'dır. Aynı yıl Kolombiya dışında Rusya' dan 12,4 milyon ton, Güney Afrika' dan 2,3 milyon ton, Avustralya' dan 2,3 milyon ton, Kanada' dan 1,3 milyon ton ve ABD' den 1,2 milyon ton kömür ithalatı yapılmıştır.¹³⁸ 2017 yılı sonu itibariyle 145,3 Milyon Ton Eşdeğer Petrol (MTEP) olan ülkemizin toplam birincil enerji tüketiminde kömürün payı % 27'dir. Ülkemizin 2018 yıl sonu itibariyle kömüre dayalı santral kurulu gücü 18.997 MW olup toplam kurulu gücün % 21,5'ine karşılık gelmektedir. Yerli kömüre dayalı kurulu güç 10.203 MW (% 11,5) ve ithal kömüre dayalı kurulu güç ise 8.794 MW (% 10) şeklindedir.¹³⁹

Enerji ihtiyacının en önemli kaynağı olan fosil yakıtların rezervleri gelecek için yeterli görülmediğinden aynı zamanda bu yakıtları depolama açısından ileri teknoloji ve finansal kaynaklara sahip olmak gerekmektedir. Ayrıca petrolün toplam enerji

¹³⁵ GAZBİR, "2016 Yılı Doğal Gaz Dağıtım Sektörü Değerlendirme Raporu, 2016." <http://www.gazbir.org.tr/uploads/page/GAZB%C4%B0R%202016%20Do%C4%9F%20Gaz%20Raporu%20Rev10.pdf>, (Erişim tarihi: 10.05.2019).

¹³⁶ GAZBİR, a.g.e., s.6.

¹³⁷ Toprak, a.g.e., s.1248-1249.

¹³⁸ TMMOB, "Türkiye'nin Enerji Görünümü 2018 TMMOB Oda Raporu", https://www.mmo.org.tr/sites/default/files/EnerjiGorunumu2018_1.pdf (Erişim tarihi: 20.01.2019).

¹³⁹ ETKB, "Kömür", <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Komur>, (Erişim tarihi: 12.05.2019).

talebindeki payını kademeli olarak azaltmak, enerji kaynaklarını sıkı ve verimli kullanmak, yenilenebilir enerji kaynaklarından mümkün olduğunca faydalanmak üzerinde durulması gereken diğer konulardır.¹⁴⁰ Türkiye yenilenebilir enerji kaynakları potansiyeli yönünden fosil kaynaklara göre çok daha avantajlı durumdadır. Zira yenilenebilir enerji kaynaklarının hemen hemen hepsinden yararlanabilmesi açısından coğrafik olarak son derece uygun bir bölgede yer almaktadır. Türkiye ekonomisinin yüksek ve istikrarlı bir biçimde gelişebilmesi açısından cari açık üzerinde baskı yaratan enerji ithalatının imkanlar çerçevesinde düşürülmesi zorunlu gözükmektedir. Bundan dolayı, mümkün olan bütün yerli kaynakların enerji üretimi amacıyla değerlendirilmesi öncelikli konular arasındadır.¹⁴¹ Genel bir enerji stratejisi olarak Türkiye, aşağıdaki amaçları gerçekleştirmeyi hedeflemektedir:¹⁴²

- İthal edilen hidrokarbon enerji kaynakları olan petrol ve doğal gazın tedarikinde kaynak ve güzergâh çeşitlendirilmesi,
- Yerli ve yenilenebilir enerjinin payının artırılması,
- Enerji verimliliğinin artırılması,
- Nükleer enerji sepetimize dâhil edilmesi.

2018 sonu itibarıyla Türkiye 88.551 MW elektrik üretim kapasitesine sahiptir. Toplam kurulu gücün % 31,9'u hidrolik kaynak kullanan üretim tesislerinden, % 25,6'sı doğal gaz, % 21,5'i kömür, % 7,9'u rüzgâr, % 5,7'si güneş, % 1,4'ü jeotermal ve % 5,9'u ise diğer kaynaklardan oluşmaktadır.¹⁴³ Türkiye elektrik enerjisi tüketimi 2018 yılında bir önceki yıla göre % 2,2 artarak 303,3 milyar kWh, elektrik üretimi ise bir önceki yıla göre % 2,2 oranında artarak 303,9 milyar kWh olarak gerçekleşmiştir.¹⁴⁴ 2018 yılında elektrik üretimimizin, % 37,3'ü kömürden, % 29,8'i doğal gazdan, % 19,8'i hidrolik enerjiden, % 6,6'sı rüzgârdan, % 2,6'sı güneşten, % 2,5'i jeotermal enerjiden, ve %1,4'ü diğer kaynaklardan elde edilmiştir. Elektrik tüketiminin 2023 yılında baz senaryoya göre yıllık ortalama % 4,8 artışla 385 TWh'e ulaşması beklenmektedir.¹⁴⁵

Mayıs 2016'da, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB), daha fazla yatırım çekmek ve güneş ve rüzgar enerjisinin elektrik sektöründeki payını arttırmak için yenilenebilir enerji üreticilerine hükümet destek planının şart ve koşullarını belirleyen

¹⁴⁰ Erdal Tanas Karagöl, Salihe Kaya, Yusuf Emre Koç: "2016'da Enerji", **SETAV**, 2016, <https://setav.org/assets/uploads/2016/12/enerji.pdf> (Erişim tarihi: 04.04.2019).

¹⁴¹ EPDK, "Aylık Elektrik Piyasası Sektör Raporları", 2016.

www.epdk.gov.tr/TR/Dokumanlar/Elektrik/YayinlarRaporlar/AylikSektor (Erişim tarihi: 05.04.2019).

¹⁴² T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa, (Erişim tarihi: 10.05.2019).

¹⁴³ ETKB, <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Elektrik>, (Erişim tarihi: 08.05.2019).

¹⁴⁴ ETKB, <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Elektrik>, (Erişim tarihi: 08.05.2019).

¹⁴⁵ ETKB, "Elektrik", <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Elektrik> (Erişim tarihi: 08.05.2019).

Yenilenebilir Enerji Kaynakları Yönetmeliğini yayınlamıştır.¹⁴⁶ Türkiye'nin 2023'e yönelik vizyonu, enerji sektörünün yenilenebilir kısmı için özellikle önemli hedefler öngörmektedir. Bu bağlamda yenilenebilir enerji kaynaklarından üretimi teşvik etmek amacıyla yenilenebilir enerjilerden üretilen elektriğe tanımlı bir fiyattan satın alma garantisi verilmiştir. Bu destek mekanizmasına göre, şu anda faaliyette olan ve 31 Aralık 2020'den önce faaliyette olacak yenilenebilir enerjilerden elektrik üreten lisanslı ve lisanssız tesisler bu tarife sisteminden işletme tarihinden itibaren en fazla 10 yıl süreyle faydalanmaktadır.¹⁴⁷

Yenilenebilir enerji kaynaklarından hidroelektrik santrallerinin çevre dostu olmaları ve düşük potansiyel riskleri nedeniyle öne çıkmaktadır. Hidroelektrik santralleri enerji fiyatlarında da sigorta rolünü üstlenir, uzun ömürlüdür, düşük işletme maliyeti vardır ve ithalata bağımlı değildir. Türkiye, teorik hidroelektrik potansiyeli dünya teorik potansiyelinin % 1'i, ekonomik potansiyeli ise Avrupa ekonomik potansiyelinin % 16'sıdır. Türkiye'nin hidroelektrik kaynakları, 433 milyar kWh yenilenebilir enerji potansiyelinde en önemli yeri tutarken, teknik olarak kullanılabilir potansiyel 216 kWh ve ekonomik hidroelektrik potansiyel 140 milyar kWh / yıl'dır.¹⁴⁸ 2013 sonu itibarıyla potansiyelin % 41'i faaliyete geçmiş olup % 27'si inşa edilme sürecindedir. Türkiye, özel sektöre açılan elektrik üretim sektöründeki rekabete dayalı yatırım ortamını geliştirmeye yönelik adımlarını sürdürmeye devam ederken, hidroelektrik santralleri inşa etmek amacıyla Ocak 2013 itibarıyla (toplam 12.515 MW kapasite) 560 ruhsat alınmıştır. 2013 yıl sonu itibarıyla toplam kurulu gücü 22.289 MW olan 467 Hidroelektrik santrali (HES tesisi) bulunmaktadır. Bu, toplam potansiyelin % 34,8'ine eşdeğerdir. 2013 yılında, elektrik üretiminin % 24,8'i hidroelektrikten sağlanmıştır. ¹⁴⁹ 2018 Haziran ayı sonu itibarıyla 27.912 MW'lık kurulu güce sahip 636 adet HES Türkiye toplam kurulu gücünün % 32'sine karşılık gelmektedir.¹⁵⁰

Türkiye yenilenebilir kaynaklardan ciddi rüzgar enerjisi potansiyeline de sahiptir. 2023 hedefleri dikkate alındığında Türkiye'nin, Avrupa pazarında önemli bir rol oynayacağı düşünülmektedir. 31 Mayıs 2015 tarihi itibarıyla Türkiye Elektrik İletim A.Ş. (TEİAŞ)' nin açıkladığı verilere göre Türkiye'nin rüzgar enerjisi kurulu gücü 3933 MW olup santral sayısı 99'dur. Türkiye geneli kurulu gücü 71429 MW olup rüzgar

¹⁴⁶ YEGM, http://www.yegm.gov.tr/yenilenebilir/y_mevzuat.aspx , (Erişim tarihi: 08.05.2019).

¹⁴⁷ TÜİK, "Dış Ticaret İstatistikleri", 2016, <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> (Erişim tarihi: 01.03.2019).

¹⁴⁸ Furkan Dinçer, İpek Atik, Şaban Yılmaz, Ali Çingir; "Hidrolik enerjisinden yararlanmada ülkemiz ve gelişmiş ülkelerin mevcut durumlarının analizi", *Mühendislik Dergisi*, 2017,Cilt: 8, Sayı: 3, 554-561, s.556-558.

¹⁴⁹ Dinçer vd., a.g.e., s.556-558.

¹⁵⁰ ETKB, "Hidrolik", <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Hidrolik> (Erişim tarihi: 08.05.2019).

enerjisi santralleri % 5,5' lik bir paya sahiptir.¹⁵¹ 2018 yılına gelindiğinde Türkiye rüzgâr enerjisi potansiyeli 48.000 MW olarak belirlenmiştir. Bu potansiyele karşılık gelen toplam alan Türkiye yüz ölçümünün %1,30'una denk gelmektedir. 2018 yılında rüzgar enerjisinden 19,882 milyar kWh elektrik üretilmiştir. 2018 yılında işletmede olan rüzgar enerji santrallerinin toplam kurulu gücü ise 7.005 MW'tır.¹⁵²

Hakim coğrafi ve meteorolojik koşullar nedeniyle Türkiye ormancılık ve tarıma çok uygundur. Tarım alanlarının, otlakların ve ormanların toplamı, Türkiye'nin toplam alanının% 93,6'sını oluşturmaktadır. Ormanların yıllık ortalama biyokütle üretiminin 188 milyon ton, ardından 180 milyon tonda tarımsal alanlar ve 174 milyon tonda otlaklar olduğu tahmin edilmektedir.¹⁵³ Bu, yıllık 542 milyon ton toplam kuru biyokütleyi ifade etmektedir. Türkiye'de Enerji Piyasası Denetleme Kurumu'nun (EPDK) 2012 yılı faaliyet raporuna göre toplamda biyogazda 22 adet tesis, biyokütlerde ise 10 adet tesis bulunmaktadır. Bu biyogaz tesislerinden elde edilen toplam elektrik üretimi 41,2 MW'tır. Toplam biyodizel işleme üretim kapasitesi ise 561.217 m3 'tür.¹⁵⁴

Türkiye'nin artan enerji talebinin karşılanması ve enerjide dışa bağımlılığın azaltılabilmesi için, enerji üretiminde nükleer enerjiden de yararlanmaya yönelik girişimlerde bulunulmaya başlanmıştır. Bu çerçevede Türkiye, biri Mersin-Akkuyu'da diğeri Sinop'ta inşa edilecek iki nükleer santral ile 2023 yılı itibarıyla, elektrik üretiminin yaklaşık %10'unu nükleer enerjiden tedarik etmeyi amaçlamaktadır. Türkiye'nin elektrik talebinin 2023 yılında yaklaşık olarak 500 milyar kWh çıkması beklenmektedir.¹⁵⁵ Ancak Türkiye rüzgar, hidroelektrik, jeotermal, güneş, biyokütle potansiyelinin hepsini harekete geçirse dahi, bu ihtiyacın ancak % 50'si civarında kısmını tedarik edebilecek potansiyele sahiptir . 2020 yılında Türkiye'nin enerji talebinin 222 Mtep (Milyon Ton Eşdeğeri petrol) olacağı ön görülmektedir. Yenilenebilir ve nükleer enerji kaynaklarının devreye girmesi beklentisine karşın, Türkiye'nin enerji talebini karşılamada yeterli olamayacağı tahmin edildiğinden, etkili bir enerji güvenliği stratejisinin izlenmesi elzem hale gelmektedir.¹⁵⁶

¹⁵¹ Fatih Karık, Adnan Sözen, Ümit İskender; "Türkiye'de Rüzgar Enerjisinde Mevcut Durum", **Gazi Mühendislik Bilimleri Dergisi**, (2015), Cilt:1, Sayı:2, 219-234, s.223.

¹⁵² ETKB, "Rüzgar", <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Ruzgar> (Erişim tarihi: 08.05.2019).

¹⁵³ Gökhan Ekrem Üstün, Bengi Genç; "Dünya'da ve Türkiye'de Biyoyakıtların Durumu", U.Ü. Ziraat Fakültesi Dergisi, 2015, Cilt.29, Sayı.2, 157-164, s.161-152

¹⁵⁴ Üstün ve Genç, a.g.e., s.161-152.

¹⁵⁵ Eyüp Zengin, "Türkiye Ve Rusya Federasyonu Ticari İlişkileri", **Avrasya İncelemeleri Dergisi**, 2015, Cilt: 6, Sayı: 1, s. 77-78

¹⁵⁶ Zengin, a.g.e., 77-78.

2.1.3.2. Türkiye'nin Enerji Güvenliği Stratejisi

Bulunduğu coğrafyanın başat aktörlerinden birisi olan Türkiye, sahip olduğu jeopolitik avantaj nedeniyle enerjiyle ilgili konularda önemli rol oynama potansiyeline sahiptir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Türkiye, geliştirmiş olduğu bazı bölgesel işbirliği mekanizmaları ile, bölgesinde yaşanan gelişmelere kayıtsız kalmamış, özellikle enerji konusunda aktif olmaya çalışmıştır. Bunun en somut örneği Bakü-Tiflis-Ceyhan ham petrol boru hattı ve Trans Anadolu doğal gaz boru hattı gibi projelerdir. Bu projeler ile ilk defa bölgenin petrol ve doğal gazı Rusya'ya bağımlı olmadan ihraç edilmiştir. Enerji üreticisi ve tüketicisi ölkelerin ortasında bulunan Türkiye bu jeopolitik pozisyonu bir fırsat penceresi olarak algılamış ve daha liberal bir enerji pazarı yaratmak için güvenilir, çeşitliliğe dayanan ve verimlilik temelinde enerji politikaları geliştirmeye yoğunlaşmıştır.¹⁵⁷

Her öлке gibi Türkiye açısından da askeri yetenek, bölgesel güç ve ölkenin ulusal güvenliği üzerinde büyük etkisi olan ekonomik gelişimi sürdürebilir kılan enerji büyük önemiyet taşımaktadır. Bu nedenle, enerji arz güvenliği, Türkiye'nin enerji stratejisinde önemli bir konu olmuştur. Türkiye, son 10 yılda artan nüfusu, büyüyen ekonomisi ve tarımdan sanayi ekonomisine dönüşümüne paralel olarak dünyada en hızlı büyüyen enerji pazarlarından biri haline gelmiştir. Bu büyümeye rağmen, 2017'de Türkiye'nin küresel birincil enerji tüketimindeki payı sadece yaklaşık % 1'dir. Ölkenin enerji ihtiyacının kesintisiz ve sürdürülebilir bir şekilde ve uygun fiyatlarla karşılanmasının sağlanması temel önceliktir. Ancak, Türkiye'nin artan enerji talebi, yerli kaynakların eksikliği, ithal edilen petrol ve gaz kaynaklarına olan yüksek bağımlılık, yerel enerji altyapısının yetersiz kapasitesi, mevcut tedarikçilerin eksikliği ve enerji altyapısına yönelik terör saldırıları, enerji güvenliği konusunda kaygı yaratmaktadır.¹⁵⁸

Türkiye, hemen hemen her türlü enerji kaynağına sahip olmasına rağmen, bu kaynaklar ölkenin enerji ihtiyacını karşılamak için yeterli değildir. Yüksek tüketim oranlarının aksine, ölkenin birincil enerji kaynaklarını üretmesinde önemli bir ilerleme gözlenmemektedir. Dolayısıyla yerel enerji üretiminin sınırlı olması nedeniyle, Türkiye'nin enerji talebi çoğunlukla ithalattan karşılanmaktadır.¹⁵⁹ Mevcut koşullar altında, Türkiye öngörülebilir gelecekte enerji ihtiyaçlarını karşılamak için ithalata

¹⁵⁷ Çiğdem Üstün, "Turkey between Environmental Protection and Energy Security: A Regional Perspective", *Insight Turkey*, 2012, Cilt:14, Sayı:2, s. 183.

¹⁵⁸ "Türkiye'nin Enerji Görünümü 2018 TMMOB Oda Raporu", s.176-180.

¹⁵⁹ Ömer Esen, "Security of the energy supply in Turkey: Prospects, challenges and opportunities", *International Journal of Energy Economics and Policy*, 2016, Cilt.6, Sayı.2, 281-289, s. 284-286.

bağımlı olmaya devam edecektir. Bu durumda uygun fiyatla kesintisiz biçimde enerjiye ulaşma gereksinimi ortaya çıkmaktadır.¹⁶⁰

Bu doğrultuda Türkiye'nin enerji güvenliğinin sağlanabilmesi açısından Asya Pasifik Enerji Araştırma Merkezi'nin enerji güvenliği tanımı esas alınarak öncelikle enerjinin jeolojik olarak bulunabilir olması yani mevcut olan ve keşfedilecek rezervlerin ekonominin ihtiyaç duyduğu enerjiyi karşılayacak durumda olması gerekmektedir. Akabinde jeopolitik olarak kanıtlanmış rezervlerden ülkeye sürekli biçimde enerji sevk edilebilmelidir. Üçüncü olarak enerji kaynaklarının fiyatlarının alıcı ve satıcılar açısından makul düzeylerde olması gerekmekte ve son olarak ihtiyaç duyulan enerjinin toplumsal-çevresel olarak kabul edilebilir olması (hava kirliliği, çevre kirliliği vs.) önem taşımaktadır. Türk karar alıcıların, son dönemde enerji politikalarında bu dört ilke üzerinden Türkiye'nin enerji güvenliğini inşa etmeye çalıştıkları dikkat çekmektedir.

Bu bağlamda Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın 2015-2019 Strateji Planı'nda enerji arz güvenliğinden şu şekilde bahsedilmiştir;

“Arz güvenliğinin ana bileşenleri üretim ve ithalat, iletim, depolama ve dağıtım altyapısının sağlanması ve talebin yönetilmesi olarak görülmektedir. Arz güvenliği her ne kadar tipik olarak arzın sağlanmasına odaklanılmasını çağırırsa da, talep tarafının ve arz ile talebi fiziki olarak buluşturan altyapının dikkate alınmadığı yapılarda arzı güvenceye almak mümkün olmamaktadır. Burada arz, talep ve aralarındaki iletim fonksiyonu olarak tüm bileşenler, birbirini bütünleyen konular olarak görülmekte ve proaktif bir arz güvenliği yönetimi için tamamının birlikte ele alınması gerekmektedir.”¹⁶¹

Planda talep yönetimi şu şekilde belirlenmiştir;

“Arz güvenliğinin önemli bir bileşenini talep yönetimi oluşturmaktadır. Enerji piyasalarında yalnızca arz tarafında yapılan düzenlemeler piyasaların etkinliği ve sürdürülebilirliği için yeterli olmamaktadır. Talep tarafının aktif olarak piyasaya katılması, arz veya talebin ortaya çıkarabileceği dengesizlikleri en aza indirecek, arz ve talebin optimal bir seviyede buluşabilmesine imkân tanıyacaktır. Talep yönetim mekanizmalarının ticari olarak kullanılabilir hale gelmesi, puan talebin yönetilmesinde önemli bir araç olacaktır. Böylece arzın, yönetilmeyen talebi karşılamakta yetersiz kalabileceği durumlarda sistemde esneklik yaratılması ile fiyat dalgalanmalarının daha kolay yönetilebilmesi sağlanacaktır.”¹⁶²

¹⁶⁰ Şadan Çalışkan, “Türkiye'nin Enerjide Dışa Bağımlılık Ve Enerji Arz Güvenliği Sorunu”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2009, Cilt:4, Sayı:25, 297-310, s.298.

¹⁶¹ ETKB, “2015-2019 Enerji Strateji Planı”,

https://sp.enerji.gov.tr/ETKB_2015_2019_Stratejik_Planı.pdf (Erişim tarihi: 04.04.2019).

¹⁶² “Enerji ve Tabii kaynaklar Bakanlığı 2015-2019 Enerji Strateji Planı”, s.22-26.

Sürdürülebilir enerji arzı açısından bir diğer önemli nokta ise kaynak çeşitliliğinin oluşturulmasıdır. Bakanlığın bu bağlamda hedefleri şu şekildedir;

“Birincil enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve Ülkemizin sahip olduğu kaynakların rasyonel bir şekilde kullanılması hem sürekliliğin hem de düşük maliyetli enerji arzının kilit bileşenleridir. Kaynak çeşitliliği hem kaynak tipinde hem de ithal edilen kaynağın sağlandığı ülkede çeşitliliği kapsamaktadır. Bu bağlamda, dışa bağımlılıktan kaynaklanan risklerin azaltılması ve enerji kaynaklarımızın öne çıkarılması ülke ekonomisi açısından büyük önem taşımaktadır. Elektrik enerjisi üretiminde kaynak çeşitliliğinin sağlanabilmesi, kaynakların etkin kullanılabilmesi ve dışa bağımlılığın azaltılması açısından öne çıkan bir belirleyicidir. Örneğin doğal gazın ithal edilen bir kaynak olması nedeniyle dış ticaret açığındaki payının yüksek olmasının yanı sıra tedarik riskinin de bulunmasından dolayı, doğal gazın elektrik enerjisi üretimindeki payının dönem sonuna kadar % 34 seviyelerine indirilmesi hedeflenmektedir.”¹⁶³

Bakanlığın kesintisiz ve güvenli biçimde enerjiye ulaşımın yanında ekosistem ve çevrenin korunması kapsamında yenilenebilir enerji kaynaklarına önceliğin ön plana çıkartılması ve bu bağlamdaki belirlediği hedefler, Asya Pasifik Enerji Araştırma Merkezi'nin tanımı ile paralellik göstermektedir.

Bu kapsamda söz konusu tanım esas alındığında Ankara'nın öncelikle enerji ihtiyacını karşılayacak miktarda enerjiyi bulabildiğinden emin olması gerekmektedir ki bu, sadece ülkede yeni petrol ve doğal gaz yataklarının keşfi ve işletilmesiyle mümkün olamayacağından farklı ülkelerle enerji ticaretine yönelmek ve kaynakları çeşitlendirmek anlamına gelmektedir. Bu bağlamda ülke genelinde hidrokarbon üretimini artırabilmek amacıyla önemli çalışmalar yapılmıştır. 2015 yılında Türkiye'deki üretilebilir petrol rezervi 334,5 milyon varil olarak kaydedilmiştir.¹⁶⁴ Artan talebi karşılamak maksadıyla, petrol ve doğal gaz gereksiniminin ülke içindeki rezervlerden karşılanması doğrultusundaki çalışmalar çerçevesinde, gelişen teknolojik imkanları kullanarak arama faaliyetinde bulunulmamış alanlarda ve özellikle Karadeniz ve Akdeniz'deki deniz bölgelerinde son yıllarda yapılan arama çalışmaları büyük bir ivme kazanmıştır. Bunun yanı sıra, tüm dünyada doğal gaz piyasası dinamiklerini yeniden biçimlendiren konvansiyonel olmayan gazın (kaya gazı, kömür gazı, gaz hidrat vb.) Türkiye'de aranmasına ve üretimine yönelik çalışmalar Güneydoğu Anadolu ve Trakya bölgelerinde sürdürülmektedir. Yerli kaynaklar üretimine ülke olarak önem verilmesi neticesinde Türkiye'de son yıllarda, hidrokarbon arama faaliyetleri önemli bir ivme kazanmıştır. 2015 yılı itibariyle arama

¹⁶³ ETKB, a.g.e., s.22-26.

¹⁶⁴ Enerji Atlası, <https://www.enerjiatlasi.com/rezerv/dunya-petrol-rezervi.html>, (Erişim tarihi:10.05.2019).

çalışmalarında artış dikkati çekerken bu durum daha çok kamu kaynakları ile yürütülmüştür. PİGM verilerine göre ilgili faaliyetler neticesinde, 2015 yılına kadar 293 milyon varil petrol ve 2,3 milyar m3 doğal gaz eklenmiştir.¹⁶⁵ Petrol fiyatlarının faaliyetleri etkilemesine rağmen, Mart 2016 itibariyle Türkiye toplam 28 aktif kule ile Avrupa'nın en fazla sondaj yapılan ülkesi konumunda bulunmaktadır. Diğer taraftan, Türkiye Petrolleri, Karadeniz başta olmak üzere kendi başına, KKTC ve ayrıca yabancı şirketlerle (Tiway Turkey Ltd., Petrol Ofisi A.Ş., Foinavon Energy Inc., NVT Perenco, Amity Oil, Shell Upstream Turkey BV) yürüttüğü ortaklık anlaşmaları çerçevesinde deniz ve kara sahalarında iz alanlarında arama ve üretim çalışmalarını sürdürmektedir¹⁶⁶

Enerji güvenliği çerçevesinde bulunabilirlik açısından enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi önemlidir. Tek bir enerji kaynağına bağımlı olmak, tedarikçi veya tedarik yoluna yönelik hem ekonomik hem de politik riskleri beraberinde getirmektedir. Bir krizde, tek bir kaynağa veya üreticiye bağımlılık, onarımı zor olan ekonomik ve sosyal sorunlara yol açabilmektedir. Bu sebeple enerji güvenliği açısından, çeşitli tedarikçilerden ve farklı kaynaklardan tedarik zinciri kurulması önem taşımaktadır. Türkiye'nin Orta Doğu'da patlak veren savaş ve çatışmalar ya da bölge ülkeleri arasındaki gerilimlerin sonucunda doğal gaz ve petrol arzı açısından karşılaştığı sorunlar söz konusu önemi kanıtlar mahiyettedir. Ukrayna ve Rusya arasında ortaya çıkan krizler enerji güvenliği konusunu yeniden gündeme getirmiştir. Ayrıca yakın dönemde bu sorunlar, Türkiye'nin enerji bağımlılığının kademeli olarak artmasına yol açmaktadır. Bu nedenle, bu tür kaynakların temininde olası bir kesintinin ekonomiyi büyük oranda etkileyeceği açıktır.¹⁶⁷

Endüstri, ulaştırma, haberleşme ve üretim faaliyetlerinin devamlılığı için petrol, doğal gaz ve kömür gibi fosil kaynaklar ile hidrolik ve nükleer enerjiden elde edilen elektrik enerjisine ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye'de üretilen elektrik enerjisinin birincil enerji kaynaklarına göre dağılımı göz önüne alındığında, kömür ve doğal gazdan oluşan fosil kaynakların toplam elektrik enerjisi üretiminin % 72'sini sağladığı, yenilenebilir enerji kaynakları ise bu toplamın sadece küçük bir kısmını oluşturduğu görülmektedir. Türkiye'nin artan elektrik talebinin çoğunu karşılamakta olan doğal gaz, mevcut enerji ithalat harcamalarının neredeyse yarısını temsil etmektedir.¹⁶⁸

¹⁶⁵ "Enerji ve Tabii kaynaklar Bakanlığı 2015-2019 Enerji Strateji Planı", s.22-26.

¹⁶⁶ ETKB, a.g.e., S.24-26.

¹⁶⁷ Esen, a.g.e., s.284-286.

¹⁶⁸ "Enerji ve Tabii kaynaklar Bakanlığı 2015-2019 Enerji Strateji Planı", s.24-26.

Türkiye'nin elektrik üretimi de içinde olmak üzere doğal gaz tedarikinde önemli ölçüde dışa bağımlı olması enerji güvenliği açısından önemli bir risk oluşturmaktadır. 2018 yılı itibariyle doğal gaz ithalatının ülke olarak dağılımına baktığımızda ise Rusya'nın payı % 49,21, Azerbaycan'ın payı % 15,82, İran'ın payı ise %15,6'dır.¹⁶⁹ Türkiye, doğal gaz talebini Rusya, İran, Cezayir, Nijerya ve Azerbaycan gibi siyasi istikrarın problemlili olduğu ülkelerden karşılamaktadır. Türkiye'nin ithal ettiği gazın çoğu İran, Rusya ve Azerbaycan'dan boru hattıyla aktarılırken, küçük bir kısmı Cezayir ve Nijerya'dan tankerlerle sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) şeklinde sevk edilmektedir.¹⁷⁰

Bir diğer önemli enerji kaynağı olan petrole bakıldığında, 2017 yılı itibariyle, Türkiye tarafından tedarik edilen ham petrolün sadece % 5,4'si yerli üretim tarafından sağlanmaktadır. Kalan oranın neredeyse tamamı İran, Irak, Rusya ve Suudi Arabistan gibi ülkelerden ithal edilmektedir. Enerji arz güvenliğinin sağlanması, enerji kaynağı ve tedarikçilerin çeşitliliğini gerektirir. 2018 yılında Türkiye, petrolünün % 25,67'sini Rusya'dan, % 23,83'ünü İran'dan, % 11,75'ini Irak'tan, % 11,03'ünü Hindistan'dan, % 4,97'sini Suudi Arabistan'dan satın almıştır.¹⁷¹ Tek bir enerji kaynağına veya tedarikçiye bağımlılık ekonomik, politik ve sosyal riskler içerdiğinden Türkiye tedarikte satın aldığı ülkeleri çeşitlendirme yoluna gitmektedir.¹⁷²

Toplam birincil enerji tüketiminde Türkiye'nin fosil yakıtların payı, %72 oranıyla, dünya ve OECD ortalama rakamlarına göre hayli yüksektir. Bu durum, hem kısa vadede Türkiye'nin enerji politikası oluşturulurken dikkat edilmesi gereken önemli bir baskı unsuru hem de uzun vadede fosil yakıt bağımlılığını azaltmak lehine güçlü bir uyarı özelliği taşımaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin doğal gazın birincil enerji arzında payı, yerli gaz kaynakları bulunmayan devletler arasındaki en yüksek oranlardan biridir. Bu durum temelde, Soğuk Savaş sürecinden sonra komşulara yönelik enerji bağımlılığının verdiği güvensizliğin azalması neticesinde Türkiye'nin enerji portföyüne doğal gazı da ekleme yönünde 1990'larda alınan kilit bir siyasi kararın yansımasıdır. Türkiye'nin birincil enerji arzında kömürün payı artarken, doğal gazın

¹⁶⁹ EPDK, "Doğal Gaz Piyasası Aylık Sektör Raporları", www.epdk.org.tr/Detay/Icerik/3-0-95-1007/dogal-gazaylik-sektor-raporu (Erişim tarihi: 11.11.2018).

¹⁷⁰ Türkiye'nin Enerji Görünümü 2018 TMMOB Oda Raporu, s.176-180.

¹⁷¹ EPDK, "Petrol Piyasası Aylık Sektör Raporları", www.epdk.org.tr/Detay/Icerik/3-0-104-1008/petrolaylik-sektor-raporu (Erişim tarihi: 12.11.2018).

¹⁷² Aslıhan Anlar, " Farklı bakış açıları ile enerji güvenliği üretici, tüketici ve transit ülkeler: Türkiye örneği", *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 2017, Cilt:19, 59-88, s.72-73.

payının 2020'de % 23,7'ye düşeceği öngörülen değişen risk algılarının yansıması olarak yorumlanabilir.¹⁷³

Bulunabilirlik açısından fosil kaynakların yetersiz olduğu ülkeler için yenilenebilir enerji kaynakları önemli bir alternatiftir. Fosil yakıtların fiyatlarının arttırılması gibi ekonomik ve sosyal kaygılar arz sorunlarının fiyatları ve güvenliği, rüzgar, güneş, hidroelektrik ve jeotermal gibi yenilenebilir enerji kaynaklarına olan ilgiyi arttırmıştır. Türkiye'de, tüm net enerji ithalatçı ülkelerinde olduğu gibi, gelişen teknolojilerin yanı sıra artan enerji açığı, yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarına odaklanmayı ve yeni ve alternatif enerji kaynaklarına ulaşmayı zorunlu kılmaktadır.¹⁷⁴

İkinci olarak Türkiye, enerjiye kesintisiz ve sürekli ulaşım sağlamak adına yeni petrol ve doğal gaz boru hatlarının inşa edilmesi, sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) depolama kapasitesinin artırılması gibi hususları ön planda tutan bir yaklaşıma sahiptir. Ülkelerin boru hatlarının düzenli bakımını gerçekleştirmesi ve çeşitli sebeplerden dolayı muhtemel arz kısıtlamaları halinde, arz-talep arasındaki dengeyi sağlamak açısından doğal gaz yeraltı depolama tesislerine sahip olması ulusal enerji stratejisi açısından büyük önem taşımaktadır.

Enerjiye kesintisiz ve sürekli ulaşım sağlamak adına enerji kaynaklarını kontrol etme ve bu kaynakların nakil güzergahlarında yer alma çoğu ülkenin öncelikli dış politika hedeflerindedir. Enerjiyi taşımak için güvenli bir rotaya sahip olmak, herhangi bir enerji güvenliği sisteminin ayrılmaz bir parçasıdır. Coğrafi elverişlilik çerçevesinde söz konusu güzergahların merkezinde yer almak ülkelerin küresel enerji mimarisindeki rolünü arttırmakta ve ilgili ülkelere enerji koridoru olma fırsatı sunmaktadır. Böyle bir durum, yurt içi kullanım açısından enerji kaynaklarına ulaşım açısından kolaylık sağlamanın yanı sıra, yabancı yatırımlar, yeni çalışma alanları ve önemli transit ücretleri gibi birçok finansal ve politik yarar sağlamaktadır. Türkiye'nin petrol ve doğal gaz üreticileri ile net enerji ithalatçı ülkeleri arasında yer alan coğrafi konumu, Türkiye'ye enerji koridoru olma fırsatı sunmaktadır. AB'nin, kaynak ülkelerin çeşitlendirilmesi ve ithalat yollarının çeşitlendirilmesine yönelik politikaları da, Türkiye'nin bu konudaki konumunu güçlendirmektedir. Rusya'dan AB'ye olan gaz arzında yaşanan kriz, AB'nin Türkiye'den geçen alternatif boru hattı projeleri geliştirmesi ihtiyacını açıkça ortaya koymaktadır.¹⁷⁵

¹⁷³ "21 .Yüzyılda Türkiye'nin Enerji Stratejisi", Global İlişkiler Formu Çalışma Grubu Raporu 2013, <http://www.gif.org.tr/files/G%C4%B0F%20Enerji%20Raporu.pdf> (Erişim tarihi: 03.04.2019).

¹⁷⁴ Anlar, a.g.e., 71-72.

¹⁷⁵ Muharrem Hilmi Özev, " Küresel Denklemden Türkiye'nin enerji Güvenliği", **SETA**, 2017, s.35-38.

Türkiye, enerji nakil merkezi olma hedefini desteklemek için boru hattı projelerine diğer ek altyapı programlarına imkan tanımaktadır. Türkiye, transit aktarımlardan gelir elde edeceği ve bu tür enerji yollarının kontrolü ile bölgesel etki kazanacağı için, bu tür çabalar Türkiye'nin enerji politikalarını tamamlayıcı niteliktedir. Avrupa'nın enerji ihtiyacını karşılayacak devam etmekte olan birçok boru hattı projesine Türkiye de dahil edilmektedir ki bu tür projeler, Türkiye'nin enerji güvenliği ve ekonomik çıkarları bakımından büyük ölçekli kazanımlar anlamına gelmektedir.¹⁷⁶

Son yıllarda, Türkiye'de farklı boru hattı projeleri gerçekleştirilmiştir. En öne çıkanları Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı (günlük 1,2 milyon varile yakın ham petrol kapasite), Kerkük-Ceyhan Petrol Boru Hattı (günlük 1 milyon varile yakın ham petrol kapasite), Türkiye-Yunanistan-İtalya (TGI) Doğal Gaz Boru Hattı, Trans - Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı (TAP) ve Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP; yıllık 32 milyar m³ kapasiteye sahip) projeleridir. Enerji kaynaklarına ihtiyaç duyan Avrupa ülkeleri ile enerji tedarikçileri arasında yer alan Türkiye'nin, kendi enerji güvenliğini sağlamanın yanında Avrupa ülkeleri açısından da stratejik bir rol oynadığı açıktır. Mevcut ve planlanan petrol ve doğal gaz boru hattı projeleri, Türkiye'nin enerji güvenliğinin geliştirilmesine ve potansiyel olarak daha az güvenilir enerji ortaklarıyla ilişkili risklerin azaltılmasına katkıda bulunacaktır.¹⁷⁷

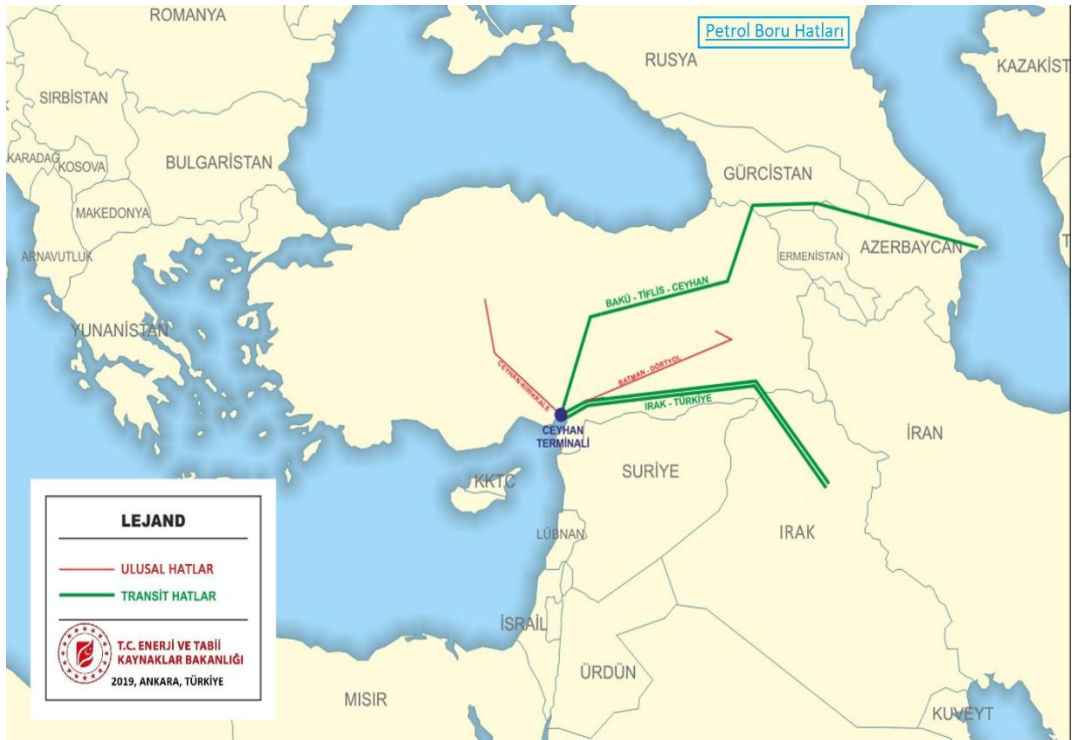
¹⁷⁶ Anlar, a.g.e., s.72-76.

¹⁷⁷ Esen, a.g.e., s.286-288.

Harita-1 Doğal Gaz Boru Hatları Ve Projeleri¹⁷⁸

Harita-2 Petrol Boru Hatları¹⁷⁹

¹⁷⁸ ETKB, <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri>, (Erişim tarihi: 10.05.2019).

¹⁷⁹ ETKB, <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Petrol-Boru-Hatlari>, (Erişim tarihi: 10.05.2019).

Enerji fiyatındaki dalgalanmalar, üretimin devamlılığı ve ülke ekonomileri üzerindeki etkileri sebebiyle enerji güvenliğini kaçınılmaz olarak etkilemektedir. Bu durumda enerji güvenliği açısından karşılanabilirlik unsuru öne çıkmaktadır. Coğrafi olarak eşit dağılmayan küresel rezervler, enerji arz ve talep dengesizliği, farklı kaynaklara ulaşma maliyetleri gibi unsurlar enerji fiyatlarında dalgalanmalara neden olmaktadır. Enerjide dışa bağımlı olan ülkelerin, bu enerji kaynağındaki fiyat dalgalanmalarına olan duyarlılığı yüksektir. Çünkü fiyat dalgalanmaları petrol ithalatının ekonomi açısından maliyetini artırmaktadır.¹⁸⁰

Enerjide dışa bağımlılık özellikle enerji ihtiyacının büyük kısmını dışarıdan ithal eden ülkeler açısından bir handicap oluşturmaktadır. Bu bakımdan yenilenebilir enerji ülkelerin ihtiyaçlarını kendi kendilerine karşılamalarında son derece önemli bir role sahiptir. Türkiye tükettiği enerjinin büyük bir bölümünü ithal etmek zorundadır. Hızla artan talep ile birlikte enerji ithalatına bağımlılığının yükselmesini engellemek için Türkiye kömürden yenilenebilir enerji kaynaklarına ve nükleer enerjiye varana dek her alanda kendi kaynaklarını daha fazla kullanma ve yeni kaynaklar oluşturma arayışı içerisinde. Çevre ve sürdürülebilirlik gibi parametreler açısından bakıldığında en öncelikli yerel kaynağın yenilenebilir kaynaklar olduğu görülmektedir. Kalkınma hedefleri, refah, nüfus artışı ve cari açık gibi faktörler göz önüne alındığında yenilenebilir kaynakların hızla geliştirilmesinin kaçınılmaz olduğu anlaşılmaktadır. Bu çerçevede halihazırda yoğun bir şekilde kullanılan hidroelektriğe ilaveten rüzgar enerjisi, güneş enerjisi ve biyoyakıt gibi yenilenebilir kaynakların Türkiye'nin enerji güvenliğine ciddi katkı sağlayacağı düşünülmektedir.¹⁸¹

Türkiye'de özellikle 2009 yılından sonra yenilenebilir enerji konusunda önemli gelişmeler kaydedildiği görülmektedir. Türkiye'nin yenilenebilir enerji üretimindeki toplam kurulu güç kapasitesi 2009 yılında 15,5 GW iken 2015 yılı itibarıyla bu rakam 31,7 GW seviyelerine getirilerek bu alanda gözle görülür bir ilerleme yaşanmıştır.¹⁸² 2016 yılsonu itibarıyla ise Türkiye'nin yenilenebilir enerji toplam kurulu gücü 34,2 GW olarak kayıtlara geçmiştir.¹⁸³

¹⁸⁰ Ahmet Şehgönül, Hacı Ahmet Karadaş, Şerife Merve Koşaroğlu: "Petrol Fiyatlarının İhracat Üzerindeki Etkisi", *Yönetim ve Ekonomi*, 2018, Cilt.25, Sayı.2, 336-349, s.338-339.

¹⁸¹ Özev, a.g.e., s. 62.

¹⁸² IEA, "Energy Policies of IEA Countries–Turkey 2016 Review", <https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/EnergyPoliciesofIEACountriesTurkey.pdf> (Erişim tarihi: 15.01.2019).

¹⁸³ TEİAŞ, "Türkiye Elektrik Sistemi Kuruluş ve Yakıt Cinslerine Göre Kurulu Güç", www.teias.gov.tr/yukdagitim/kuruluguc.xls, (Erişim tarihi: 10.01.2019).

Türkiye’de 2023 hedefleri kapsamında 34 bin MW hidroelektrik, 20 bin MW rüzgar enerjisi, 5 bin MW güneş enerjisi, 1.000 MW jeotermal enerji ve 1.000 MW biyokütle enerjisi üretilmesi planlanmaktadır (Tablo 7). Bu hedefler doğrultusunda 2023 yılına gelindiğinde Türkiye’nin elektrik enerjisine olan talebinin en az yüzde 30’unun (hidroelektrik dahil) yenilenebilir enerji kaynakları tarafından sağlanması planlanmaktadır. Bu hedefin gerçekleşebilmesi için yenilenebilir enerji kaynaklarına yaklaşık olarak 60 milyar dolar yatırım yapılması öngörülmektedir.¹⁸⁴ Türkiye yenilenebilir enerji alanında 2023 hedeflerine ulaşmak ve bu hedefleri ilerletmek adına mevcut tüm yenilenebilir enerji yatırımlarını faal hale getirmek zorundadır. Aksi halde bu hedefler sadece rakamlardan ibaret kalma durumundadır.¹⁸⁵

Tablo-7 Yenilenebilir Enerji Kaynak Bazlı Enerji Üretimi ve Hedefler (MW)¹⁸⁶

Yenilenebilir Enerji Kaynağı	2015	2017	2019	2023
Hidroelektrik	25.526	28.763	32.000	34.000
Rüzgar	5.660	9.549	13.308	20.000
Güneş	300	1.800	3.000	5.000
Jeotermal	412	559	706	1.000
Biyokütle	377	530	683	1.000

Enerji güvenliği açısından son parametre kabul edilebilirliktir. Sürdürülebilir bir enerji geleceği, enerji sisteminin çok ötesine geçen, akıllı şehirler ve ulaşımı, yeşil binalar gibi yapı kavramları destekleyen politikalar üzerinden düşük karbonlu bir büyümeyi gerektirmektedir. Bu bağlamda yenilenebilir kaynaklar, çevre konusunda uluslararası taahhütlerin yerine getirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere Türkiye yenilenebilir enerji konusunda sahip olduğu avantajı, en iyi şekilde değerlendirmek için bu alanda önemli yatırımlar gerçekleştirmektedir. Bu yatırımların geri dönüşümü enerjide dışa bağımlılığı azaltmak kadar çevreye duyarlı enerjinin elde edilmesi açısından da önem taşımaktadır. Sanayileşme ve kentleşmenin, hızlı ekonomik büyüme ve nüfus artışı ile emsalsiz bir ölçekte

¹⁸⁴ Mehmet Melikoğlu, “The Role of Renewables and Nuclear Energy in Turkey’s Vision 2023 Energy Targets: Economic and Technical Scrutiny”, Renewable and Sustainable Energy Reviews, 2016, Cilt: 62, s. 1-12.

¹⁸⁵ ETKB, “Türkiye Ulusal Yenilenebilir Enerji Eylem Planı”, <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Bakanlik-Haberleri/Ulusal-Yenilenebilir-Enerji-Eylem-Planı->, (Erişim tarihi: 25.11. 2018).

¹⁸⁶ SETAV, “Dünyada ve Türkiye’de Yenilenebilir Enerji”, 2017 <https://setav.org/assets/uploads/2017/04/YenilenebilirEnerji.pdf> (Erişim tarihi: 05.05.2019).

birleşmesi, çevresel konuları, Türk enerji sektöründeki politika belirleme girişimlerinin ön planına getirmiştir. Hava kirliliği ve iklim değişikliği, artık göz ardı edilemeyecek sorunlardır. Bu nedenle, Türkiye'nin yenilenebilir enerji potansiyelini geliştirerek, enerji tüketiminde fosil yakıtlara olan aşırı bağımlılığını tersine çevireceği iddialı bir yola girmiş olması şaşırtıcı değildir. Türkiye, AB iklim değişikliği müktesebatının çoğunu yansıtan uluslararası iklim değişikliği anlaşmaları ve yönetmeliklerine büyük ölçüde uymaktadır. Türkiye, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC) üyesidir ve 2009'da belirli bir gaz emisyonu azaltma hedefi şart koşulmasa da, Kyoto protokolünün bir parçası haline gelmiştir.¹⁸⁷ Türkiye, ayrıca 2010-2020 yıllarını kapsayan Ulusal İklim Değişikliği Strateji Belgesi'ni kabul etmiştir. Strateji, bir yıl gibi kısa vadede hayata geçirilmeye başlanacak amaçların yanında 1-3 yıllık dönem içerisinde gerçekleşmesi ya da başlaması öngörülen orta vadeli amaçları ve süresi 10 yıla yayılan uzun vadeli amaçları kapsamaktadır. 2010 – 2020 döneminde iklim değişikliği ile mücadele yönünde yapılacaklara rehberlik edecek strateji, ulusal ya da uluslararası gelişmeler ışığında ihtiyaç duyulması halinde güncellenecektir. Bu strateji ile Türkiye, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin temel ilkelerinden biri olan "ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar" çerçevesinde küresel iklim değişikliği ile mücadele çabalarına imkânları ölçüsünde katkıda bulunmayı bir hedef olarak belirlemekte; ulusal azaltım, uyum, teknoloji, finansman ve kapasite oluşturma politikalarını ortaya koymaktadır.¹⁸⁸

2.1.3.3. Türk Dış Politikasında Enerji Faktörü

Uluslararası enerji piyasası, 21. yüzyılın başlarında azalan enerji arzı ile birlikte artan fiyatlara tanıklık etmiştir. Bu durum, enerji güvenliğini birçok uluslararası politik ilişkinin merkezine itmiş ve enerji bakımından zengin bölgelere ve transit devletlere olan uluslararası ilgiyi önemli ölçüde arttırmıştır. Orta doğu, Rusya ve Hazar devletlerinin sınırında olan Türkiye, dünyanın kanıtlanmış petrol ve doğal gaz rezervlerinin % 70'inden fazlasına sahip olan bölgelere bitişiktir. Türkiye aynı zamanda büyük uluslararası su yollarının merkezinde yer almaktadır. Her iki faktör de, Türkiye'nin dünya enerji ticareti açısından önemli bir geçiş ülkesi olma ihtimalini güçlendirmektedir.¹⁸⁹

¹⁸⁷ "Daha Güçlü AB-Türkiye Enerji Diyaloğuna Doğru Enerji Güvenliği Perspektifleri ve Riskleri", **TEPAV**, s.28-33.

¹⁸⁸ T.C., Çevre ve Şehircilik Bakanlığı,

https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/editordosya/file/strateji%20belgesi/Turkiye%20iklim%20degisikligi%20strateji%20belgesi_TR.pdf (Erişim tarihi: 03.05.2019).

¹⁸⁹ Özev, a.g.e., s.99-104.

Bir ülkenin uluslararası sistem içerisindeki etki kapasitesinin askeri ve siyasi boyutlarını destekleyebilecek ve geliştirebilecek olan iktisadi kapasitesini arttırabilmek için kurgulanan “enerji stratejileri” dış politika gündeminin ana konularından biri haline getirmiştir. Esas olarak enerji arz güvenliği ekseninde şekillenen enerji stratejilerinin bir ülkenin dış politikasının ana konularından birine dönüşmesi, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de gözlemlenen bir olgudur. Nitekim bu olgu, “Türkiye’nin Enerji Stratejisi” şeklinde 2011 yılında Türk dış politikasını biçimlendiren ana konular arasına girmiştir. Bu bağlamda, Türkiye’nin enerji stratejisi, *“her biri küresel şartlar, bölgesel dinamikler, dış politika tercihleri, yerel öncelikler ve arz-talep dengesindeki baskılara göre kendi içerisinde şekillenen evrelerden oluşmaktadır.”*¹⁹⁰ Bu safhalar, Türkiye’yi yalnızca yerel enerji talebini karşılamaya yönelik enerji projeleri gerçekleştiren “net enerji ithalatçısı” pozisyonundan, kısa vadede “enerji transit koridoru”, orta vadede “enerji terminali”, uzun vadede ise “enerji merkezi” pozisyonuna dönüştürmeyi amaçlayan yirmi yıllık bir dönemden oluşmaktadır.¹⁹¹

ABD, AB ve Rusya’nın başrol oynadığı küresel ve bölgesel dinamikler etkisinde yaklaşık yirmi yıllık süreç içerisinde Türkiye’nin bölgede beliren yeni denklemler ekseninde gerçekleştirilecek çok uluslu enerji projeleriyle bir nevi merkez ya da terminal konumuna gelmesi amaçlanmıştır. Bununla birlikte bu hedef Türkiye’nin Orta Doğu, Balkanlar, Kafkaslar, Doğu Akdeniz ve Avrupa ile olan ilişkileri ile doğrudan bağlantılıdır. Söz konusu bölgelerde yaşanan ve yaşanacak kriz ve çatışmalar ile ilgili bölge ülkeleri ve Türkiye arasında ortaya çıkacak problemler söz konusu hedefe ulaşmada Türkiye’nin önünde engel oluşturacaktır. Körfez Savaşı sırasında Yumurtalık-Kerkük boru hattının kapatılması ve Doğu Akdeniz’de münhasır ekonomik bölge tartışmaları bu problemlere örnek teşkil etmektedir. Öncelikle Sovyetler Birliği’nden ayrılan Orta Asya ve Kafkasya’daki Türki Cumhuriyetler ile kültürel münasebetler yoluyla oluşturulması amaçlanan enerji girişimleri için gerekli olan iktisadi destek, bu bölgedeki çıkarların örtüştüğü ABD tarafından verilmesiyle kurulabilmiştir. Yıllar geçtikçe gelişen enerji ilişkileri ekseninde Türkiye’nin Hazar Havzası’nın enerji kaynaklarına ulaşarak enerji stratejisinde terminal olma yolunda ilerlemesi bölgenin tartışmasız hakim enerji merkezi olan Rusya’nın dikkatini çekmiştir. Bölgede yaşanan gelişmeler Rusya ile Türkiye arasında enerji köprüsü olma ve enerjide kilit ülke konumuna gelme konusunda rekabeti tetiklemiştir. Bununla

¹⁹⁰ Özev, a.g.e., s.99-104.

¹⁹¹ Nuri Gökhan Toprak ve Volkan Tatar; “Türk Dış Politikasında Enerjinin Konumu: Nabucco Doğal Gaz Boru Hattı Projesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, <http://acikerisim.kirklareli.edu.tr:8080/xmlui/handle/20.500.11857/184>, (Erişim tarihi:25.02.2019).

birlikte, Türkiye'nin ve enerji sağlamayı planladığı ülkelerin Rusya'ya enerji alanında aşırı bağımlı olması ve Rusya'nın da Türkiye'yi, enerjisini farklı pazarlara sevk etmede önemli bir jeopolitik ortak olarak görmesiyle farklı bir eksene kaymıştır.¹⁹² Şüphesiz Türkiye-Rusya ilişkileri Türkiye'nin enerji güvenliğini etkileyen unsurların başında gelmektedir. Zira Türkiye bu ülkeye enerji tedariki konusunda bağımlı olmasının yanında, enerji koridoru olma hedefi çerçevesinde de rekabet içerisindedir. Tezin odak noktasını oluşturan Türkiye-Rusya enerji ilişkilerine geçmeden önce genel olarak Rusya'nın enerji güvenliği algısına bakmak faydalı olacaktır.

2.2. RUSYA'NIN ENERJİ GÜVENLİĞİ POLİTİKALARI

2.2.1. Rusya'nın Enerji Görünümü ve Enerji Güvenliği Politikaları

Rusya, dünya uluslararası enerji piyasalarında önemli bir katılımcıdır. Hem karada hem de denizde herhangi bir ülkeden daha fazla alana sahip olan Rusya Federasyonu, doğal kaynak potansiyeli bakımından toplam dünya rezervinde yaklaşık % 21'lik paya sahiptir. Günümüzde, Rusya büyük bir petrol ve doğal gaz üreticisi ve ihracatçısıdır ve ekonomisi büyük ölçüde enerji ihracatına bağlıdır. Rusya'nın ekonomik büyümesi, yüksek petrol ve gaz üretimi ve bu ürünler için yüksek fiyatlar göz önüne alındığında, enerji ihracatından kaynaklanmaya devam etmektedir.¹⁹³ “ Rusya dünya petrol rezervlerinin yaklaşık olarak % 6,6'sına sahiptir. Aynı zamanda dünya doğal gaz rezervlerinin % 17,4'ü Rusya'nın elinde bulunmaktadır. Rusya dünyanın en büyük doğal gaz ihracatçısı, ikinci en büyük petrol ihracatçısı ve üçüncü en büyük enerji tüketicisidir.”¹⁹⁴

Rusya'nın 2003'te son halini alan “2020'ye Rus Enerji Stratejisi” belgesine kadar tutarlı, etkin ve dış politika aracı olarak kullanılabilir bir enerji politikası olduğundan bahsedilemez. Bununla birlikte iç ve dış siyasal ortamın da bu döneme kadar bu türde bir aracın oluşmasına ve kullanılmasına izin vermediği de söylenebilir. Bu döneme kadar Rusya'da enerji politikası devletin dışında ama aralarında devletin de yer aldığı çeşitli aktörlerce belirlenmiş ve merkezi bir planlama ve kontrol söz konusu olmamıştır. Bunda Sovyet sonrası dönemin özelleştirme politikaları çerçevesinde petrol endüstrisinin özelleştirilerek çok başlıklı bir yapıya kavuşturulmuş olması önemli bir etkidir. Bu bağlamda bölgesel düzeyde belirlenen ve belirli

¹⁹² Toprak ve Tatar, a.g.e., s.101-102.

¹⁹³ Remzi Bulut, “Enerji Bağlamında Türkiye Rusya Federasyonu Arasında İlişkiler”, *Göller Bölgesi Aylık Hakemli Ekonomi ve Kültür Dergisi*, 2018, Cilt:5, Sayı:60, 69-73, s.70-72.

¹⁹⁴ Ozan Örmeci ve Sina Kısacık, *Rusya Siyaseti ve Rus Dış Politikası*, Teorik Çerçeve-Tarihsel Arka Plan-Örnek Olaylar, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2018, s. 134.

şirketlere devredilen yapı, merkezi hükümetin kontrolü dışında kalmıştır. Bu dönem enerji şirketlerinin yöneticilerinin, hazineye para aktaran en önemli unsur olarak hükümet düzeyinde karar alma süreçlerini etkiledikleri hatta belirleyici oldukları bir dönemdir. Rusya içinde yaşanan kanlı mücadeleler, merkezi devletin etkinliğini yitirmesi, Yeltsin'in etkinlik sağlayamaması bunun neden/sonuçlarıdır. Bu süreç, Putin iktidarı ile dönüşmeye başlamıştır. Enerjiyi dış politika aracı olarak kullanmaya çalışan Putin, devletin elinde bulunan enerji devi Gazprom'u enerji politikalarının merkezine oturtturarak, bu dağıntık yapıyı aşmayı amaçlamıştır. Aynı dönemde hızla artan enerji fiyatları, ucuz ve temiz olduğu için doğal gazın kullanımını yaygınlaştırmış ve durum Rusya'yı yeni enerji politikasında başarılı kılmıştır. Putin'in Rusya'nın 'oligarklarına' açtığı ve arkasında başta istihbarat olmak üzere devlet bürokrasisinin desteğini de aldığı mücadele sonucunda, devlet enerji sektöründe kontrolü yeniden eline almayı başarmıştır.

Yeni Enerji Stratejisi bu sürecin çerçevesi olarak görülmektedir. Rusya bu girişime Kasım 2000'de başlamıştır. Yeni strateji, enerji sektörünün büyütülmesini amaçlamıştır. Bu büyümede ekonomisi enerjiye dayanan Rusya'nın ihracatının başta Asya-Pasifik ve Kuzeydoğu Asya pazarları olmak üzere artırılması hedeflenmiştir. Bu bağlamda tanımlanan yeni hedefler doğrultusunda 2,5 yıllık bir süreçte şekillendirilen yeni stratejiyle Rusya için kuzey-güney-doğu hatlarında yeni işbirliği çerçevesi ve dış politika yapımı sürecine girilmiştir. Bu girişimin amacı salt AB'ye endekli bir ihracattan uzaklaşmaktır. Bununla birlikte bu durum kurulu ağlar ve ticari ilişkiler nedeniyle vazgeçilemeyecek pazar durumundaki AB'nin kenara itilmesi anlamına gelmemektedir. AB ile var olan ilişki ve ticaretin genişletilmesi yaklaşımı doğrultusunda bir yandan yeni nakil hatları oluşturulurken diğer yandan kalıcı işbirliği için AB'nin yeni enerji politikası oluşturma süreciyle uyumlu görüşmeler yapılmıştır.¹⁹⁵

2020'ye Rus Enerji Stratejisi'nin akabinde, Rusya'nın enerji stratejisinin belirlenmesine ilişkin 2010 tarihinde yayınlanan 2030 perspektifinde Rusya'nın Enerji Stratejisi isimli belgede, Rusya'nın enerji stratejisinin ana hedefleri olarak, enerji güvenliği, enerji verimliliği, bütçe verimliliği ve ekolojik enerji güvenliği sayılmaktadır.¹⁹⁶ Bu belgeye göre, enerji güvenliği, yakıt ve enerji arzını da içine alacak şekilde ülkenin güvenliğine yönelik tehditlere karşı alınacak önlemler şeklinde değerlendirilmektedir. Enerji güvenliği, kaynak yeterliliği, ekonomik kullanılabilirlik,

¹⁹⁵ Elektrik Mühendisleri Odası, "Rusya'nın Enerjiye Dayalı Egemenlik Anlayışı" http://www.emo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=51759. (Erişim tarihi: 12.05.2019).

¹⁹⁶ "The Summary of the Energy Strategy of Russia For the Period of Up to 2030," [http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_\(Eng\).pdf](http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_(Eng).pdf) s.21-14 . (Erişim tarihi: 10.05.2019).

ekolojik ve teknolojik kabul edilebilirlik ile sağlanır ve belirlenir denilmektedir. Kaynak yeterliliği, ülke ekonomisine ve topluma açık enerji kaynağı temininin fiziksel olasılığını belirlemektedir. Ekonomik kullanılabilirlik, böyle bir arzın uygun piyasa fiyatlarındaki karlılığını ifade etmektedir. Ekolojik ve teknolojik kabul edilebilirlik ise çeşitli aşamalarda enerji tesisleri için işletme güvenliğini belirleyen mevcut teknolojik ve ekolojik sınırlamalar dahilinde enerji kaynaklarının çıkarılması, üretilmesi ve tüketilmesini ifade etmektedir.¹⁹⁷

Dinamik küresel enerji piyasaları, Rusya'yı mevcut enerji politikalarını revize etmeye itmiştir. Rus makamları enerji güvenliği ile ilgili yeni bir kavramsal belge hazırlamışlardır. 2010 yılında oluşturulan, Enerji Güvenliği Doktrini, sabit idare hukuku ilkeleri ve mekanizmaları ile ilgili normatif bir belgedir.¹⁹⁸ Doktrin, altı tür enerji güvenliği arasında ayırım yapmaktadır. Bunlar; küresel enerji güvenliği, ulusal enerji güvenliği, enerji sisteminin güvenliği, şirketin enerji güvenliği ve bireylerle ilgili yerel güvenliği içermektedir. Bu bağlamda enerji güvenliği, kaynakların yeterliliği, enerjinin ekonomik olarak satın alınabilirliği, çevreye duyarlı enerji, fiziksel ve teknolojik erişilebilirlik ve nihayetinde dengeli arz ve talep enerjisini kapsamaktadır.¹⁹⁹

Belge öncelikle Rus enerji güvenliğine yönelik iç ve dış tehditleri tanımlamaktadır. Dış tehditler şunlardır; dünya pazarındaki enerji kaynaklarının erişimini engelleyen kasıtlı olarak enerji geçişi ihlali; dünya pazarında olumsuz bir durum, sınırlı talep ve fiyat oynaklığı; küresel iklim değişikliği, hidrokarbonların kullanımında kısıtlamalardır. İç tehditler arasında izleme eksikliği, doğal afet tahminleri, sabit kıymetlerin amortismanı, ithal teknolojilere yüksek bağımlılık, verimsiz yatırımlar ve tüketici tarifelerinin artmasına neden olan işletme maliyetleri bulunmaktadır. Rusya enerji güvenliğinin çerçevesi, küresel enerji pazarındaki mevcut durumu izlemeyi ve doğal, finansal, teknolojik ve jeopolitik nitelikteki olası tehditleri öngörmek için proaktif önlemler alınmasını kapsamaktadır. Doktrin, Rusya'nın yabancı ortakların, özellikle yenilikçi enerji teknolojileri alanında, stratejik enerji kaynakları rezervlerinin geliştirilmesine katılması ve nükleer santral, petrol ve gaz, bilgi ve yönetim sistemleri gibi stratejik enerji tesisleri için ekipmanın ithal edilmesini içermektedir.²⁰⁰

¹⁹⁷ "The Summary of the Energy Strategy of Russia For the Period of Up to 2030," [http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_\(Eng\).pdf](http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_(Eng).pdf) s.21-14 . (Erişim tarihi: 10.05.2019).

¹⁹⁸ "The Summary of the Energy Strategy of Russia For the Period of Up to 2030," [http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_\(Eng\).pdf](http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_(Eng).pdf), s.21-14. (Erişim tarihi: 01.05.2019).

¹⁹⁹ Venera Yakupova; **Energy security: its place in the relations between the European Union and Russia**, İstanbul, 2013, s.72-73., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi),

²⁰⁰ Yakupova, a.g.e., s.72-73.

Dünyanın en önemli enerji tedarikçilerinden Rusya'nın enerji güvenliği bağlamında enerji kaynakları ve bu kaynaklara yönelik hedefleri üzerinde de durmak gereklidir. Petrol ve Gaz Dergisi'ne göre, Rusya'nın Batı Sibiry'a'da bulunan kanıtlanmış petrol rezervleri, 2017 itibariyle 60 milyar varil olarak saptanmıştır. Günlük çıkartılan 10,2 milyon varil petrolün, yaklaşık 3,1 milyon varili iç piyasada tüketilirken, 7 milyon varil civarında kısmı ise, ihraç edilmiştir. 2017 itibariyle Rusya'nın kanıtlanmış petrol rezervi 80 milyar varildir. 2017 yılı hesaplamalarına göre Rusya 32,6 trilyon m³'lük doğal gaz rezervine sahiptir. Bu da dünya doğal gaz rezervlerinin %17,4'dür.²⁰¹

Rusya dünyanın en fazla doğal gaz rezervine sahip ülkesidir. Rusya'nın sahip olduğu doğal gaz kaynaklarının yaklaşık % 74.6'sını Batı Sibiry'a'daki Yamburg, Urengoy ve Medvej'deki doğal gaz yataklarında bulunmaktadır. Rusya'nın sahip olduğu doğal gaz rezervlerinin % 16.1'i Yamal Yarımadası ve Shtokman Adasında, %9.3'ü ise Doğu Sibiry'a'da bulunmaktadır.²⁰² Rusya'nın adı geçen doğal gaz yataklarından en önemlisi Urengoy doğal gaz yataklarıdır. Dünyanın en büyük ikinci doğal gaz alanı olan Urengoy'un keşfedildiğinde yaklaşık olarak 10 trilyon m³'lük bir rezervi barındırmaktaydı. Bir diğer doğal gaz rezerv alanı olan Yamburg ise Urengoy rezerv alanından sonra Rusya'nın en büyük doğal gaz alanıdır. Keşfedildiğinde 4.7 trilyon m³'lük bir doğal gaz rezervine sahip olduğu bilinmektedir. Rusya'nın bir diğer önemli rezerv alanı olan Shtokman ise dünyanın en büyük beşinci doğal gaz rezerv alanıdır. Bu alanlardan özellikle Yamal Yarımadası'nda bulunan doğal gaz alanlarına son dönemde büyük yatırımlar yapılmaktadır.²⁰³

Rusya, doğal gaz potansiyelini Gazprom aracılığıyla yönetmektedir. Gazprom, Rusya'nın en büyük ve en önemli şirketlerindedir. Gazprom'un kontrolünü elinde bulunduran Kremlin, Gazprom'u dış politikada bir baskı aracı olarak kullanmaktadır. Çünkü Gazprom hisselerinin % 51'i devlete aittir ve Rusya'da toplanan vergi gelirlerinin % 25'i Gazprom'a aittir. Gazprom'un bilinen doğal gaz stokları şu anda 28006 milyar m³ ve sahip olduğu boru hatların uzunluğu 153000 kilometredir.

²⁰¹ Muhittin Ziya Gözler, *Rusya'nın Putini ve Doğalgazı. 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, <https://21yyte.org/tr/merkezler/islevsel-arastirma-merkezleri/enerji-ve-enerji-guvenligi-arastirmalari-merkezi/rusyanin-putini-ve-dogalgazi>, (Erişim tarihi: 20.02.2019).

²⁰² BİLGESAM, Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi, http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-142-2014122215guvenlik_kongresi_bildirileri-12.pdf (Erişim tarihi: 10.05.2019)

²⁰³ Russia, U.S. Energy Information Administration, <http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/Russia/russia.pdf>, (Erişim tarihi: 05.05.2019).

Gazprom, Rusya Federasyonu sınırları içinde 68 bölgeye gaz ulaştırmakta ve Orta Asya ülkeleri hariç toplam 28 ülkeye gaz ihraç etmektedir.²⁰⁴

Rusya'nın mevcut üretim verileri dikkate alındığında 80 yıl yetecek kadar doğal gaz kaynağına sahip olduğu tespit edilmiştir. Ancak bu doğal gaz rezervlerinin tek başına etkili bir politik baskı aracı olması mümkün değildir. Rusya doğal gaz silahını, ulusal çıkarları korumak ve uluslararası sistemde ülkenin durumunu güçlendirmek için stratejik bir şekilde kullanmaktadır. Bu açıdan enerji güvenliği çerçevesinde Rus gaz endüstrisinin stratejik hedefleri aşağıda gösterilmiştir;²⁰⁵

- Mevcut alanlarda gaz üretimindeki düşüşü telafi edecek ve daha fazlasını sağlayacak yeni rezervlerin devreye alınmasıyla gaz üretiminde bir artış sağlamak;
- Mevcut yenileme ve ilave gaz taşımacılığının daha da geliştirilmesi, iç pazarda ve ihracatta yeterli gaz dağıtımını sağlayacak altyapının oluşturulması;
- Büyük gaz üreten bölgelerde ve Rusya Federasyonu'nun kıta sahanlığında jeolojik arama çalışmalarının teşvik edilmesi;
- Sıvılaştırılmış doğal gaz üretimi ve ihracatının geliştirilmesi;
- Hidrokarbonların ve ilgili petrol gazının değerli fraksiyonlarının rasyonel kullanımını amaçlayan gaz işleme ve gaz-kimya endüstrilerinin geliştirilmesi;
- Gaz piyasası serbestleşmesi, rekabetçi ortamın yaratılması ve tüm işletmeler için boru hattı ve diğer gaz altyapısına ayırım gözetmeyen erişimin daha da geliştirilmesi.

Bu bağlamda Rusya'nın enerji güvenliği çerçevesinde doğal gaza yönelik perspektifi aşağıdaki gibidir;²⁰⁶

- Talebe bağlı olarak (esas olarak petrol ürünleri fiyatına bağlı uzun vadeli sözleşmeler temelinde) Avrupa pazarına gaz arzının sağlanması, doğu yönündeki ihracat ise oldukça kayda değer bir şekilde artırılabilecek;
- Rusya'nın doğusundaki Birleşik Gaz İkmal Sisteminin kademeli ve ekonomik olarak sağlam bir şekilde genişletilmesi;

²⁰⁴ Şahin Kenan, "Rusya Federasyonu Enerji Sektörünün Yapısı, Sektörde Yaşanan Gelişmeler ve Rusya Federasyonu'nun G-8 Başkanlığı", **T.C. Dışişleri Bakanlığı Yayınları Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi**, Sayı XX, http://www.mfa.gov.tr/rusya-federasyonu-enerji-sektorunun-yapisi_-sektorde-yasanan-gelismeler-verusya-federasyonu_nun-g-8-baskanligi-.tr.mfa , (Erişim tarihi: 16.04.2019).

²⁰⁵ "Roadmap, EU-Russia Energy Cooperation until 2050" https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2013_03_eu_russia_roadmap_2050_signed.pdf , s.9-10 (Erişim tarihi: 10.04.2019).

²⁰⁶ Roadmap, a.g.e., s.9-10.

- Rus şirketlerinin diğer ülkelerdeki gaz yataklarının gelişimine katılımının sağlanması ve yeni bölgeler arası gaz boru hatlarının inşası;
- Rusya'da gaz üretimi, nakliyesi, işlenmesi ve yeraltı gaz depolaması konularında tutarlı bir enerji tasarrufu politikası.

Rusya'nın iç piyasadaki gaz pazarının gelişimi ve gelecekteki ihtiyaçları karşılaması konusunda sorunlar bulunmaktadır. Bağımsız üreticilerin (yabancı yatırımcı / hissedarlar da dahil), gaz arzı paylarını arttırdığı Rus pazarının yapısı ve düzenlenmesi ile ilgili tartışmalar devam etmektedir. Rusya Enerji Stratejisi ve diğer yol gösterici belgelerde öngörüldüğü gibi, Rusya pazarlarının gelişimi, AB'nin pazar entegrasyon politikasını iyi bir şekilde tamamlamakta, AB'deki ve Rusya Federasyonu'ndaki şirketlere iş yapma konusunda daha fazla seçenek sunmakta, ticari bağları güçlendirmekte ve teşvik etmektedir.²⁰⁷

Rusya'nın enerji güvenliği politikalarında öne çıkan bir diğer enerji kaynağı ise ham petroldür. Rusya'nın, 2018 yılında petrol ihracat hacmi % 2,9'luk artışla 260,2 milyon tona çıkmıştır. Aynı dönemde ülkenin doğal gaz ihracat hacmi ise % 4,9 artarak 220,6 milyar m³'e yükselmiştir.²⁰⁸ Ancak, Batı Sibirya'daki mevcut ana petrol sahaları tükenmekte ve bu alanların yerini doldurabilecek yeni petrol sahalarının açılması için önemli yatırımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Arktik bölgesindeki mevcut kaynaklar önemlidir. Ancak bunların keşfedilmesi ve çıkartılması gittikçe zorlaşmaktadır. Rusya'da ham petrol üretiminin 2020'ye kadar yılda 510 - 515 milyon ton civarında olacağı tahmin edilmektedir. 2030 Enerji Stratejisinde Rus hükümeti, petrol ihracatı konusundaki çeşitlendirme politikasının devam ettiğini açıklamıştır. Bu belgeye göre, Rus ihracatının Asya ülkelerine olan payı 2030'da % 6'dan % 22-25'e çıkartılması planlanmaktadır.²⁰⁹ Bununla birlikte, 2030'da Avrupa ana ihracat pazarı olmaya devam edecek ve Rusya'nın istikrarlı bir petrol tedarikçisi olma rolü önem kazanacaktır. Kuzey Afrika ve Yakın Doğu'da devam eden siyasi istikrarsızlıklar artma eğilimindedir.²¹⁰ Bu bağlamda, Rusya'nın enerji güvenliği çerçevesinde petrol stratejisinde ulaşmak istediği hedefler şunlardır;

- Avrupa pazarına olan petrol arzının kademeli olarak azaltılması ve aynı zamanda doğuya doğru ihracatın artırılması;

²⁰⁷ Filippou Proedrou; "Russian Energy Policy and Structural Power in Europe", *Europe-Asia Studies*, 2018, Cilt:70, Sayı:1, 75-89, s.77-78.

²⁰⁸ <https://www.bloomberght.com/haberler/haber/2194984-rusya-nin-enerji-gelirleri-2018-de-artti> , (Erişim tarihi: 10.05.2019).

²⁰⁹ "The Summary of the Energy Strategy of Russia For the Period of Up to 2030", [http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_\(Eng\).pdf](http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_(Eng).pdf), s.21-14. (Erişim tarihi: 01.05.2019).

²¹⁰ "The Summary of the Energy Strategy of Russia For the Period of Up to 2030", a.g.e., s.22-24.

- Petrol üretim sektörünün katma değerini yükseltirken, Rusya'nın enerji ve ekonomi gelişiminin farklı aşamalarında konsolide bütçesine istikrarlı gelir sağlamak;
- Petrol endüstrisinde KOBİ'lerin gelişmesini ve başarılı işleyişini desteklemek;
- Rus şirketlerinin diğer ülkelerdeki petrol ve petrol sektörlerine aktif olarak katılması ve entegrasyonu;
- Petrol üretimi, nakliyesi ve işlenmesinde aktif enerji tasarrufu politikaları.

Rusya'nın ham petrolde enerji güvenliği bakımından önemini arttıran bir diğer özelliği ise, Rusya'nın OPEC üyesi ülkeler arasında bulunmamasıdır. Ham petrolde rezerv büyüklüğü bakımından ilk altı sırada yer alan ülkelerin OPEC üyesi ülkeler olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Rusya OPEC'in haricinde üretimde en önemli ülke durumundadır. Rusya'nın bu durumunun OPEC'e alternatif olabilme kapasitesi bakımından önemini artırmaktadır.

Rusya'nın enerji güvenliği literatüründe öne çıkmasını sağlayan önemli başka bir faktör ise sahibi olduğu kömür kaynaklarıdır. 2015 yılı verilerine göre 160,4 milyar ton ispatlanmış kömür rezervi bulunan Rusya, bu rezerv büyüklüğü ile dünya kömür rezervlerinin %19'unu ülkesinde bulundurmaktadır.²¹¹ Bu rezerv büyüklüğü ise ABD'nin sahibi olduğu %28,9'luk rezerv payından sonra dünyada ikinci sıradadır. Rezerv/üretim oranları göz önüne alındığında Rusya'nın rezervlerinin hali hazırdaki durumuyla 481 yıl yetebilecek kapasiteye sahip olduğu ve bu rakamla dünyadaki en fazla kapasiteye sahip ülkelerden biri olduğu görülmektedir.²¹²

Stratejik hedefler çerçevesinde 2022-2030 yılları arasında ekonomiye mutlak surette alternatif enerji kaynaklarının da dâhil edilmesi ve ekonomi üzerindeki hidrokarbon ihracatının yarattığı bağımlılığın azaltılması öngörülmektedir. Bu bağlamda Rusya, muazzam bir yenilenebilir enerji potansiyeline sahiptir. Rusya'daki büyük hidroelektrik sektörü güçlü bir geçmişe sahip olmasına rağmen, Rusya ancak son dönemlerde yenilenebilir enerjiye yatırımlar yapmaya başlamıştır. Rusya, 2020 yılında yenilenebilir enerji kaynaklarının % 4,5'ini büyük hidroelektrik santrallerinin dışındaki kaynaklardan elde etmek gibi bir hedef belirlemiştir. İç enerji sektöründe geleneksel yakıtların bolluğu göz önüne alındığında, Rusya'da yenilenebilir enerjiler için kısa vadeli büyüme potansiyeli sınırlıdır. 2030 itibariyle, toplam elektrik üretiminde

²¹¹ ETKB, "Kömür", <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Komur>, (Erişim tarihi: 08.05.2019).

²¹² Hakan Korhan, *Enerji Güvenliği ve Türkiye*, İstanbul, 2010, s.196, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

yenilenebilir enerjinin, payının, yılda en az 80-100 milyar kilovat saat olması planlanmaktadır.²¹³

Rusya, yenilenebilir enerji sektörünün geliştirilmesi için stratejik planda, şu hedefleri belirlemiştir.²¹⁴

- Bu alandaki bütçe cazibesi olmayan yatırımlar için yatırım çekiciliğinin eşzamanlı olarak artırılmasıyla, yenilenebilir enerjinin tutarlı bir şekilde geliştirilmesi için devlet desteği sağlamak;
- Yenilenebilir enerji alanında, parça ve ekipman pazarlarının yanı sıra enerji tüketici hizmetlerinin geliştirilmesi;
- Endüstride güncel ve bilimsel, tasarım ve mühendislik hizmetlerini geliştirmek için bir personel eğitim sistemi kurmak;
- Yenilenebilir enerji alanında aktif uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi ve Rus teknolojilerinin yenilenebilir enerji alanındaki rekabetçiliğinin artırılması.

Rus nükleer enerji endüstrisi, dünya nükleer enerji pazarının % 5'ini, dünya nükleer reaktör pazarının % 5'ini, dünya uranyum zenginleştirme pazarının % 45'ini ve dünyadaki kullanılmış yakıt dönüşüm pazarının % 15'ini temsil etmektedir.²¹⁵ Rusya, ayrıca dünya doğal uranyum üretiminin % 8'ini sağlamaktadır. Rusya'da elektriğin gelecekteki enerji güvenliği açısından artan bir rol oynaması beklenmektedir. IEA'ya göre, Rus elektrik tüketiminin yaklaşık yılda % 2 artması ile AB'nin kişi başına tüketim oranını 2017' de aşmıştır. Rus elektrik endüstrisi için stratejik hedefler arasında, mevcut üretim kapasitelerinin modernizasyonu ve nükleer kapasitelerin geliştirilmesi de dahil olmak üzere yeni üretim teknolojilerine dayalı kapasitelerin geliştirilmesi ve uygulanması yer almaktadır. Rusya, ayrıca komşu ülkelerle olan bağlantılarının güçlendirilmesini de planlamaktadır. Sistemin güvenilirliğini ve güvenliğini güçlendirmek ve elektrik ve kapasite piyasalarının katılımcıları için istikrarlı ve net kurallar uygulamak suretiyle elektrik sektörünün organizasyonel ve pazar yapısını iyileştirmek için daha fazla çaba gösterilmesi öngörülmektedir.²¹⁶

Rusya'nın enerji politikaları dikkate alındığında fosil yakıtların (özellikle doğal gaz) büyük öneme sahip olduğu ve enerji ihracatında en önemli kalemi oluşturduğu görülmektedir. Rusya diğer taraftan bilimsel ve teknolojik gelişmeler doğrultusunda

²¹³ "Roadmap,EU-Russia Energy Cooperation until 2050", 2013, s.24-25.

²¹⁴ Roadmap, a.g.e., s.2-23.

²¹⁵ Yunus Furuncu, "Türkiye'nin Enerji Bağımlılığı ve Akkuyu Nükleer Enerji Santrali", **Cumhuriyet Üniversitesi Fen Fakültesi Fen Bilimleri Dergisi**, 2016, cilt:37, 199-207, s.199.

²¹⁶ "Roadmap,EU-Russia Energy Cooperation until 2050", s.6-8.

elektrik üretiminde enerji çeşitliliğine giderek tek kaynağa dayalı enerji sağlayıcısı ülke konumundan kurtulmayı ve uluslararası arenadaki etkinliğini artırmayı hedeflemektedir. Rusya kendi nükleer enerji kapasitesini geliştirmek ve artırmak yolunda kararlı adımlar atmakta ancak gerekli mali desteği sağlamak hususunda dönemselsel olarak sıkıntılar yaşamaktadır. Bu durum aynı zamanda Rus mühendis ve bilim insanlarını ister istemez daha az maliyetle daha etkin reaktör modelleri geliştirmeye sevk etmektedir. Sovyet döneminin geri kalmış teknolojisinden miras kalan santral ve reaktörler pek çok ülke için Rus nükleer enerji sektörüne yönelik güvensizliğin temel nedenidir. Bununla birlikte son dönemde gerçekleştirilen bilimsel ve teknolojik atılımlar Rusya'nın diğer sanayileşmiş ülkelerle giriştiği nükleer enerji rekabetinden henüz vazgeçmediğini göstermektedir.²¹⁷

Rusya'nın enerji sektöründeki en büyük sorunu yatırım ihtiyacıdır. Uluslararası Enerji Ajansı'na göre, devasa boyutlardaki Rusya Federasyonu enerji kaynakları ve ihracat altyapısının geliştirilmesi için, 2030 yılına kadar 900 milyar dolardan fazla yatırım yapılması gerekmektedir. Ajans, 2001-2030 döneminde Rusya petrol endüstrisi için, yılda ortalama 11 milyar dolar ya da toplam 328 milyar dolar düzeyinde muazzam bir yatırım ihtiyacı öngörmektedir. Bu tutarın % 90'ından fazlası arama ve geliştirme amaçlı kullanılacak; toplamın % 40'ından fazlası sadece OECD piyasalarına arz sağlayacak projelere gidecektir.²¹⁸

Gelecekte, dünya enerji piyasalarındaki gelişme sürecinin özellikleri, yeniden yapılanma süreçleri, gelişmekte olan ülkelerin paylarındaki büyüme ve rekabetin yoğunlaşması ile ilişkilidir. Son zamanlarda, belirsizlik derecesi ve riskler, petrol fiyatlarının ani ve öngörülemez dinamikleri, dünya mali krizinin olumsuz etkileri, kriz sonrası dönemde enerji arzındaki tehditler, çevresel politika ve iklim değişikliğine ilişkin uluslararası anlaşmalar yapılması enerji güvenliğini etkileyen unsurlardır. Rusya dış enerji politikası ile ilgili olarak belirtilen faktörler, Rusya'nın dünya enerji piyasalarındaki gelecekteki konumunu belirleyecektir. Bu çerçevede, Rusya'nın geleneksel müşterileriyle istikrarlı ilişkilerinin sürdürülmesi ve yeni enerji piyasalarında eşit derecede istikrarlı ilişkilerin geliştirilmesi temel ilkelerden biri olacaktır. Sonuç olarak, önümüzdeki süreçte, önemli enerji kaynağı olma özelliğini devam ettirecek olan doğal gaz, petrol ve kömür üretiminde Rusya önemli bir yere sahiptir. Bu durum

²¹⁷ Bilgesam, "Rusya'nın Dış Politikasında Nükleer Enerji Faktörü", <http://www.bilgesam.org/incele/97/-rusya%E2%80%99nin-dis-politikasinda-nukleer-enerji-faktoru/#.XOFSCMgzbic>, (Erişim tarihi: 08.05.2019).

²¹⁸ Bilgesam, "Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi", s.165, http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-142-2014122215guvenlik_kongresi_bildirileri-12.pdf, (Erişim tarihi: 15.05.2019).

da Rusya'yı birçok devletin enerji güvenliği stratejilerinde ana aktör haline getirmektedir.²¹⁹

2.2.2. Rus Dış Politikasında Enerji Faktörü

Bölgesel genişliğinden dolayı Rusya, büyük güçlerden biri olarak kabul edilir. Rusya tarihsel süreçte, coğrafi genişlemesini sağladıktan sonra mevcut şekline ulaşmıştır. Yeni bölgelerin ele geçirilmesini motive etmenin arkasındaki faktörlerden biri de doğal kaynaklardır. Rus devleti, tarihsel süreçte otoriter siyasal sistemin kontrolü altında, ekonomik gelişme ve savaş için insani ve doğal kaynakları seferber etme fonksiyonu gerçekleştirmiştir. Bu husus, güçlü egemen siyasetin de baskın bir özelliği olmuştur. Rusya'nın dış politikası yüzyıllar boyunca imparatorluğun sınırlarını istikrara kavuşturma mücadelesiyle şekillenmiştir. Bu üstün askeri seferberlik yeteneği sık sık savaflara yol açmıştır. Bu nedenle, Rusya'nın ekonomisi Batı'daki büyük güçlerin ekonomilerinden daha yavaş gelişmiştir.²²⁰

1921 sonrası dönemde Sovyet stratejik planlamacıları, "Yeni Ekonomik Politika" ve "Büyük Atılım" ile ekonominin dolayısıyla enerji sektörünün gelişimine büyük önem vermişlerdir. Enerji sektörüne verilen önem nedeniyle, ham petrol üretimi ilk beş yıllık plan'da 11.7 milyon tondan beşinci beş yıllık planda 242.9 milyon tona yükselmiştir. Bu artış Sovyet dönemi boyunca devam etmiştir.²²¹ Ülke, 1980 yılında 604 milyon ton petrol üretmiştir. Petrol ve doğal gaz, Doğu Avrupa ülkelerini etki alanı altında tutmanın yanı sıra Sovyet ekonomisini güçlendirmede önemli bir rol oynamıştır. 1960'tan bu yana Druzva (Dostluk) Boru Hattı, Rusya'dan Doğu Avrupa ve Batı Avrupa ülkelerine enerji sağlamaya çalıştı. 1984'te yapılan bir araştırmaya göre, petrol Sovyetler Birliği'nin yıllık gelirinin% 60'ına katkıda sağlamıştır.²²²

Sovyetler Birliği ayrıca Batı Asya'da, özellikle Suudi Arabistan ve İran gibi ülkelerin petrolerini alarak ve onlara çok ihtiyaç duydukları silahları vererek petrol takası politikası izlemiştir. Sovyetler Birliği bu ithal petrolü, OPEC ülkelerinin petrol fiyatlarını arttırmasının ardından Batı Avrupa ülkelerine satmaktaydı. Enerji sektöründe, bu şekilde para kazanma yolu, Sovyet ekonomisinde kritik bir rol oynamıştır. Ancak 1970'lerin ikinci bölümünde, petrol ve gaz üretimindeki düşüş, Sovyet ekonomisi üzerinde genel olarak yıkıcı bir etkiye sahip olmuştur.²²³

²¹⁹ The Summary of the Energy Strategy of Russia For the Period of Up to 2030", s. 20-21.

²²⁰ Jussi Huotari, "Energy policy and (energy security) as a part of Russian foreign policy", *NGP Yearbook*, 2011, Cilt:40, Sayı: 4, 121-132, s.127-128

²²¹ Sezin İba Gürsoy ve Adnan Seyaz, "Rusya'nın Enerji Politikaları; Dar Etkiden Geniş Etkiye Geçiş", *Enerji Diplomasisi*, Edit. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, 2015, 193-215, s.199-200.

²²² Gürsoy ve Seyaz, a.g.e., s.199-200.

²²³ The Summary of the Energy Strategy of Russia For the Period of Up to 2030", s.68-70.

Soğuk Savaş sonrası dönemde, Sovyetler Birliği'nin tek halefi olan Rusya, sosyal yapıdaki sıkıntılardan ülkenin dış politika çizgisini belirlemeye kadar çok yönlü sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Yapılan özelleştirmelerle üretim maliyetinin düşürülmesi, bazı eski petrol yataklarının tekrar üretime açılması ve üretimde yeni teknolojiler kullanılmaya başlanmasıyla petrol üretimi tekrar artmaya başlamıştır.²²⁴ 1991 yılında Sovyetler Birliği dağıldığında, GSYH büyüme oranı % -14.5'lerin altına düşerken 1994'te -12.7 ile biraz artmış, 1997'de % 1.4'lük bir pozitif büyüme oranı ile istikrar oluşmaya başlamıştır.²²⁵ Belirtilen bu rakamlar, Rusya ekonomisinin 1991'den sonra yaşadığı deneyimi göstermektedir. Rus politika yapıcılar, Rusya'nın uluslararası toplumda kaybedilen yerini ancak siyasi sistemin reformist demokratik reformu ve piyasaya yönelik bir ekonomik reform benimseyerek yeniden kazanabileceğini inanmışlardır. Ayrıca dış finans kuruluşlarından alınacak finansal yardımlara olan ihtiyaç bu inancı desteklemiştir.²²⁶

Rusya'nın bağımsızlığını kazandığı günden itibaren ekonomisinde enerji kaynakları ihracat rakamlarının oluşturduğu yüksek oran nedeniyle bütünleşik ve resmi olarak tanımladığı "*Dış Enerji Politikası*" önemli bir kavram teşkil etmektedir. 2000 yılında Vladimir Putin'in Rusya Başkanlığına seçilmesi ve Putin'in aktif bir şekilde ülkenin dış politikası ve enerji stratejisini bütünleşik biçimde tasarlaması nedeniyle bir dönüm noktasıdır. Başkan Putin, Rus dış politikası ve enerji politikasını adeta iç içe geçirerek Rus ulusal çıkarı için enerji kartını gerektiğinde kullanmaya başlamıştır. Vladimir Putin'in birinci başkanlık döneminde Rus ekonomisi kuşkusuz yüksek petrol ve doğal gaz fiyatlarından olumlu yönde etkilenmiştir. Putin'in Lukoil ve Gazprom gibi enerji şirketlerini dış siyasetin önemli bir aktörü haline getirmesi, Rusya'ya diğer büyük güçlere karşı avantaj sağlamıştır. Fakat dış piyasalara artan bağımlılık Rus ekonomisini bir tarafta enerji hammaddesinin ihracatına ve boru hatlarının inşa edilmesine, diğer yanda da enerji ihracatından elde ettiği sıcak paraya bağımlı hale getirmiştir.²²⁷

Rusya'nın ihracat gelirlerinin büyük çoğunluğunu oluşturan enerji ihracatı, ekonomiye olan katkısının dışında bir dış politika aracı olarak kullanılması bakımından da önemlidir. Rusya'nın enerji ihracatının önemli bir bölümü Avrupa ülkelerine yapılmaktadır. Baltık ülkeleri ve Belarus doğal gaz ithalatlarının tamamını

²²⁴ Ufuk Kantörün, " Bölgesel Enerji Politikaları ve Türkiye", *Bilge Strateji*, 2010, Cilt:2, Sayı:3, 87-113, s.97.

²²⁵ Huotari, a.g.e., s.127-128

²²⁶ Huotari, a.g.e., s.127-128

²²⁷ Tuğçe Varol Sevim, "Rus Dış Enerji Politikası ve Yeni Hedef Kuzey Doğu Asya", *Uluslararası İlişkiler*, 2014, Cilt:11, Sayı:4, 87-108. s.91-92.

Rusya'dan yaptıkları için hem politik hem de ekonomik olarak bağımlı durumdadırlar. Diğer Avrupa ülkelerinin farklı tedarikçileri olmasına karşın AB genelinde bağımlılık oranı % 25 civarındadır. Batı Avrupa'da bu oran daha düşük olsa da Doğu Avrupa ülkelerinde % 50 ve üzerinde seyretmektedir. Bu bağımlılık dış politikada Rusya'ya avantaj sağlamaktadır. 2006 Ukrayna krizi bu bağımlılığı ve Rusya'nın enerji kartını dış politikada kullanma biçimini gösteren önemli bir örnektir. 2014 yılında Kırım'ın Rusya tarafından ilhakına AB tarafından ciddi bir tepki verilememesi, AB ile ortaklık anlaşması imzalama aşamasına gelen bir Doğu Avrupa ülkesinin toprak bütünlüğünü bozan bu müdahaleye, yalnızca ekonomik yaptırımlar ile cevap verilmesi, söz konusu bağımlılığın bir yansımasıdır.²²⁸

Tablo-8 AB'nin Rusya'dan Birincil Enerji Kaynağı İthalatı (2005-2015, %)²²⁹

Yakıtlar	2005	2007	2009	2011	2013	2015
Katı Yakıtlar	20,2	21,5	25,2	22,9	25,9	25,8
Ham Petrol	30,5	31,2	31,5	32,8	31,9	27,7
Doğal Gaz	34,6	32,1	27,6	28,3	32,4	29,4

Ekonominin enerji ihracatına olan bağımlılığından dolayı, Rusya'nın enerji stratejilerinin temel amacı ülkenin dünya enerji pazarındaki konumunu güçlendirmek üzerinedir. Rusya'nın enerji stratejilerini yedi başlık altında toplamak mümkündür.²³⁰

“1. Orta Asya'daki enerji arzı üzerindeki monopol konumunu korumak.

2. Orta Asya'daki enerji kaynaklarının kendi kontrolünde olmayan alternatif boru hatlarıyla dünya pazarlarına açılmasını engellemek; bu çerçevede enerjiyi daha uygun fiyata taşıyacak yeni boru hatları inşa ederek, alternatif boru hatlarını dezavantajlı konuma düşürmek.

²²⁸ Örmeci ve Kısacık, a.g.e., s. 204-205.

²²⁹ İJHE, “Enerji Bağımlılığında Avrupa Birliği, Rusya, Türkiye Üçgeni ve Doğu Akdeniz Alanı”, http://www.ijhe.org/Published/201800_007_4_003.pdf, (Erişim tarihi: 10.05.2019).

²³⁰ Eda Akdemir, Rusya'nın Enerji politikaları, s.23-24, https://www.academia.edu/11800964/Rusyan%C4%B1n_Enerji_Politikalar%C4%B1_%D0%AD%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%B3%D0%B5%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0_%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D0%B8_Akdeniz_University_Antalya_November_2013, (Erişim tarihi: 01.04.2019)

3. *Yeni boru hatları inşa ederek Avrupa'daki ithalatçı ülkelere enerji naklini transit ülkelere gerek kalmaksızın gerçekleştirmek.*

4. *Avrupa'daki dağıtım sistemlerinin Gazprom tarafından satın alınarak, Rus projelerine alternatif projelerin hayata geçmesinin engellenmesi.*

5. *Gazprom'un Rusya'daki monopol konumunun korunması, yabancı enerji şirketlerin Rusya veya Orta Asya'daki enerji sahalarını kontrol etmesinin, üretimde ve taşımada söz sahibi olmalarının engellenmesi.*

6. *Yabancı doğal gaz üreticilerinin (Katar, İran) Avrupa pazarına girmemesi için politikalar üretilmesi.*

7. *Yabancı doğal gaz üreticilerinin hisselerinin satın alınarak, söz konusu üreticilerin doğal gaz satış politikalarının etkilenmesidir.”*

Genel olarak baktığımızda Rusya'nın enerji politikasının ana hedefi, enerji alanındaki süper güç konumunu korumaktır. Rusya'nın bu alanda izlediği stratejiler, özellikle Avrupa doğal gaz pazarındaki monopol konumunu pekiştirmeye, alternatif projelerin hayata geçmesini engellemeye yöneliktir.²³¹

Bu bölümde Türkiye ve Rusya'nın enerji görünümleri, enerji güvenliğine yönelik politikaları ve ortaya koydukları stratejiler ile enerjinin iki ülkenin dış politikasına etkileri incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise Türkiye-Rusya enerji ilişkilerinin tarihsel arka planı, 2002-2015 yılları arasında ilişkinin dinamikleri, enerji taşımacılığında iki ülkenin rekabeti ve boru hattı projeleri ile iki ülkeyi ilgilendiren bölgesel sorunlar ve bu sorunların enerji boyutu ele alınacaktır.

²³¹ Kantörün, a.g.e., s.98.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNİN ENERJİ GÜVENLİĞİ BOYUTU

3.1. ENERJİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL ARKA PLANI

Türkiye-Rusya ilişkilerinin temelleri 15. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusya'sı arasında başlayan ilişkilere dayanmaktadır. Bu iki ülke 500 yıldan uzun bir süre boyunca siyasi, ekonomik ve askeri etkileşim içinde olmuştur. Periyodik çatışma ve işbirliği örnekleri, her iki ülkenin sosyal hafızasında derin izler bırakan bir tarihi geçmişi karakterize etmektedir. İlişkilerinin dengesiz doğası nedeniyle, hem Türkiye hem de Rusya, Soğuk Savaş'ın son derece kısıtlayıcı atmosferi sürecinde bile, azami fayda sağlamak için fırsatları değerlendirmeye çalışmışlardır. Rusya ile Türkiye arasındaki derinleşen ilişki, karşılıklı ekonomik menfaatlerini geliştirmek için 15 Mart 1977'de, imzalan anlaşmada kendisini göstermiştir. Anlaşma ile esas olarak sınai kalkınmada ve enerji işlerinin geliştirilmesinde işbirliğinin artırılması amaçlanmıştır. Bu nedenle, o zamandan beri Rusya ile Türkiye arasındaki müzakere süreçlerinde enerji önemli bir konu olmuştur.²³²

Her ne kadar ikili ilişkiler farklı jeopolitik meseleler sebebiyle belli dönemlerde gerginleşmişse de iki taraf birbirlerini daima ekonomik bir ortaktan daha fazlası olarak görmüşlerdir. Ankara açısından bakıldığında, güvenlik endişelerinin azalması nedeniyle bazı alanlarda işbirliği olanakları ön plana çıkmıştır. Bu işbirliği olanaklarının zirvesinde enerji bulunmaktadır. 1980'lerde Türkiye ekonomisi, bir piyasa reformu dalgası sonrasında güçlü bir büyüme oranı yakalarken, ihracata yönelik sanayi sektörleri bu eğilimden orantısız şekilde yararlanmışlardır. Buna ek olarak, nüfus artışı ve artan kentleşme oranları, Türkiye'nin enerji ihtiyacının 1980'lerden sonra artmasına neden olmuştur. Anadolu'nun fosil yakıt kaynakları bakımından yetersiz olması, politika yapıcılarını, kesinti riskini azaltmak için farklı kaynaklardan istikrarlı bir tedarik akışı sağlamalarını zorunlu kılmıştır.²³³

Artan bu enerji ihtiyacının neticesinde 1984 yılında Sovyetler Birliği ile imzalanan anlaşmaya göre, Türkiye'nin BOTAŞ şirketi ile 1987 ve 2011 yılları

²³² Şener Aktürk, "Turkish-Russian relations after the cold war (1992-2002)", *Turkish Studies*, 2006, Cilt:7, Sayı:3, 337-364. s.338.

²³³ Bahadır Kaynak, "From Blue stream to Turkish stream an Assesment of Turkey's Energy Dependence on Russia", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2018, Cilt:3, Sayı:1, 79-90, s.80.

arasında 25 yıl boyunca yılda yaklaşık 6 Bcm gaz dağıtımı planlanmıştır.²³⁴ Anlaşmanın imzalanmasıyla, Sovyetler Birliği'nden Türkiye'ye ilk doğal gaz sevkiyatı Haziran 1987'de Trans-Balkan boru hattı kullanılarak Romanya ve Bulgaristan üzerinden gerçekleşmiştir. Anlaşma, aslında, öngörülebilir gelecek için Rusya-Türkiye enerji ilişkilerinde yeni bir kapı açmıştır. Doğal gaz sevkiyatı 1987'de 1,5 milyar m³ ile başlamış ve kademeli bir şekilde yükselerek 1993'te 5 milyar m³ ulaşmıştır.²³⁵ 1984 tarihli Türkiye-Sovyetler Birliği doğal gaz alım satım sözleşmesinin en dikkat çekici unsuru ödeme yöntemidir. Buna göre, Türkiye satın aldığı doğal gazın bedelini nakit olarak değil, başta pamuk, et, buğday, sebze ve çeşitli madenler ve endüstriyel ürünler gibi o dönem SSCB'de talep gören mallar ile karşılayacaktır.²³⁶ Rusya ile yapılan bu ilk doğal gaz alım satım anlaşması, taraflar arasında bir karşılıklı bağımlılık tesis etmekle kalmamış, dış ticaret açığına engel olarak ilişkinin simetrik bir zemine yerleşmesine imkân vermiştir. Türkiye'nin Rusya ile enerji ilişkisi, 1980'lerde Rusya-Batı boru hattından ilk gaz dağıtımına ulaşmasından bu yana tartışmalı bir konu olmuştur.²³⁷

Soğuk Savaş'ın sonu, hem Türkiye hem de Batı müttefikleri için stratejik parametreleri değiştirmiştir. Sovyetler Birliği'nin halefi olan Rusya, dünya politikasına Soğuk Savaş sonrası dönemde hala küresel politikadaki ana ülkelerden biri olan "yeni" bir aktör olarak girmiştir. Bu süreçte, bölge jeopolitiğinde yaşanan gelişmeler iki ülkeyi, rekabet ortamına sürüklemiş, bu nedenle de 1991-1999'lu yılları kapsayan dönemde iki ülke ilişkileri bölgesel ve küresel krizlerden, yaşanan gelişmelerden ve krizlere yönelik tarafların farklı ulusal faydalarından kaynaklanan etmenlerden olumsuz etkilenmiştir.²³⁸

Soğuk Savaş sonrası dönemde, Karadeniz ve Hazar bölgesindeki yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkması, Ankara'nın dış politikasında köklü bir değişime neden olmuştur. Özellikle Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'daki Türk topluluklarına yönelik geliştirdiği model ülke rolü, eski Sovyet coğrafyasını arka bahçesi olarak gören Rusya'nın endişe etmesine yol açmıştır. 1990'ların başlarında, Hazar havzası ve Orta Asya rezervlerinin geliştirilmesi ve taşınması konusundaki yeni büyük oyunun başlaması ile birlikte, Türkiye, bu bölgeye

²³⁴ Zeliha Hodaloğulları ve Aydın Aydın, "Türkiye ile Rusya Arasındaki Doğal gaz İşbirliğinin Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkisi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2016, Cilt:9, Sayı:43, 744-755, s.745.

²³⁵ Hodaloğulları ve Aydın, a.g.e., s.745.

²³⁶ Hodaloğulları ve Aydın, a.g.e., s.745.

²³⁷ Tolga Demiryol, "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Rolü: Asimetrik Karşılıklı Bağımlılık ve Sınırları", *GAUN JSS*, 2018, Cilt:17, Sayı: 4,1439-1455,s.1444.

²³⁸ Elnur İsmail ve Bayram Aliyev, "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Rolü", *TYB Akademi*, 2016, Sayı:17, 187-211, s.188.

yönelik politikalarda büyük ölçüde Rusya'ya karşı konumlanmıştır.²³⁹ Türkiye'nin bu bölgeye girmesi, serbest piyasa ekonomisine eklenme ve enerji alanında işbirliği amacıyla başlamıştır. Ankara, Hazar enerji kaynaklarına erişimin sağlanmasında ve petrol ürünlerinin Batı'ya dağıtımına yönelik ulaşım yollarının güvenliğini sağlamak amacıyla Karadeniz havzasında ortaklıklar kurulması yoluna gitmiştir.²⁴⁰

Türkiye, önemli bir bölgesel aktör olma hedefiyle Sovyetler sonrası bu coğrafyada ekonomik ve güvenlik çıkarlarını gözetme amaçlı hareket etmiş ve yeni bağımsız ülkelerdeki Rus etkisini sınırlamak için de Batı ile olan ortaklığına güvenmiştir. Genel olarak, Orta Asya'daki ve özellikle de Kafkasya'daki Türk-Rus ilişkileri, esasen bölgesel düzenin rekabete zorlayan etmenleri nedeniyle kazan-kaybet prensibi üzerinden gelişmiştir. 1992'de Türk-Rus dostluk ve işbirliği antlaşması imzalanmasına rağmen, Kafkasya'daki etnik çatışmalar ve bu çatışmaların akabinde iki ülkenin farklı tutumları, Rusya ve Türkiye'nin birbirlerine halen şüpheyle baktıklarını göstermiştir.²⁴¹

Bu olumsuzluklara rağmen, Sovyetlerin halefi olarak ortaya çıkan Rusya ile 1992 yılında varılan antlaşma çerçevesinde taraflar, Türk-Rus Ekonomik Komisyonu'nun kuruluşuna yönelik anlaşmayı imzalamışlardır. Bu komisyonun ilk toplantısı 2-6 Kasım 1992 tarihinde Ankara'da gerçekleştirilmiştir.²⁴² Bu toplantıda taraflar, Batı hattından doğal gaz akışının 5-6 milyar m³ seviyelerinden 7-8 milyar m³ seviyelerine çıkartılmasını görüşmüşlerdir.²⁴³ Bu bağlamda 1992 yılında yapılan anlaşmanın enerji boyutu, Türkiye-Rusya ilişkilerinin bu konsept üzerinden ilerleyeceğini göstermiştir. Zira Soğuk Savaş sonrası dönemde artık gerek ikili ilişkilerde gerekse de iki ülkeyi yakından ilgilendiren bölgesel gelişmelerde enerji konusu hep merkezde yer almıştır.

Bu süreçte diğer taraftan da enerji politikalarını Batılı güçlerin desteklediği Doğu-Batı koridoru ile koordine eden Türkiye, Rusya'nın kontrolündeki ulaşım hatlarını by-pass etmeyi ve bölgedeki yeni devletlerin ekonomik ve politik bağımsızlığını güçlendirmeyi amaçlayan projelerde de aktif rol almıştır. Bu gelişmelerden dolayı Rusya, Türkiye'yi kendi çıkarlarını tehdit eden bir ülke şeklinde nitelendirilmiştir. Bu bağlamda iki ülkenin kendi içlerindeki Kürt ve Çeçen sorununa yaklaşımlarında ortaya çıkan farklı bakış açıları, ikili ilişkilerde hissedilir bir gerginliğe

²³⁹ Fatih Özbay, "Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010", *Bilge Strateji*, 2012, Cilt:3, Sayı:4, 37-82, s.38

²⁴⁰ Özbay, a.g.e., s.38.

²⁴¹ Şaban Kardeş, "Turkey-Russia energy relations", *International Journal*, Winter 2012, 81-100, s.82

²⁴² Hodalıoğulları ve Aydın, a.g.e., s.745.

²⁴³ Hodalıoğulları ve Aydın, a.g.e., s.745.

yol açmıştır. Bu sebeptendir ki kimi zaman ilişkilerin Soğuk Savaş döneminden çıkıp Soğuk Barış dönemine girdiği belirtilmiştir.²⁴⁴

Bu süreçte enerji bağlamında Avrasya coğrafyasına yönelik ABD ve AB'nin savunduğu çeşitli petrol ve doğal gaz boru hatları arasındaki rekabet kendisini göstermiştir. Türkiye, bir taraftan Batılı güçlerin desteklediği projelere bağlı kalmaya devam edip, giderek daha fazla Rusya'ya rakip projelerin içinde yer alırken, aynı zamanda artan enerji ihtiyacı için kendisini Moskova'ya bağımlı hale getirmiştir.²⁴⁵

1990'ların ilk yarısında iki ülke ilişkileri jeopolitik rekabete dayalı yürütülmüştür. 1990'ların ikinci yarısında iki ülke arasında askeri ve ekonomik güç dengesinde değişimler karşılıklı tehdit algısının hafiflemesine, dolayısıyla siyasi işbirliğinin güçlendirilmesine imkan tanımıştır. Rusya'nın askeri kapasitesinde özellikle 1998 ekonomik krizinin ardından yaşanan daralma, Türkiye'nin Rusya'ya yönelik tehdit algısının azalması neticesini doğurmuştur.²⁴⁶ Karşılıklı olarak tehdit algılarının zayıflaması sonucunda Türkiye, Rusya ile ilişkilerinde güvenlik dışı alanlara önem verme motivasyonu ve imkanını yakalamıştır. İçeride ekonomik güçlükler ile boğuşan Rusya ise krizden çıkabilmek için bölge ülkeleriyle ticari ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir. Bu çerçevede Türkiye-Rusya ilişkileri, Avrasya bölgesindeki güç denklemlerinin göz ardı edilemeyecek bir unsuru haline gelmiştir. Bu nedenle, iki ülke arasındaki çeşitli alanlarda işbirliği, her iki ülkenin de stratejik çıkarlarının sürekliliğini korumak için elzem hale gelmiştir.²⁴⁷

Rusya Federasyonu ile ikinci doğal gaz alım anlaşması, peşin alım şeklinde 10 Aralık 1996'da imzalanmıştır. 8 milyar m³/yıl gaz alımını öngören anlaşmanın 23 yıl yürürlükte kalması planlanmıştır.²⁴⁸ Bu anlaşmanın Turusgaz ile 18 Şubat 1998'de yapılan anlaşmayla paralel yürütülmesi öngörülmüştür. İlk doğal gaz alımına başlanıldığı yıl olan 1987 ile 1994 yılları arasında 1,9 milyar dolar tutarında doğal gaz ithalatı gerçekleştirilmiş olup, bu tarihler arasında belirlenen mal listeleri kapsamında kayda alınan ihracat miktarı 271 milyon dolar, olarak gerçekleştirilen müteahhitlik hizmetleri toplamı ise 609 milyon dolar olmuştur.²⁴⁹

Karşılıklı ilişkilerin yumuşama sürecine girmesinin enerji bağlamında en önemli neticesi, Rusya Gazekspor ve Türkiye BOTAŞ şirketleri arasında 15 Aralık

²⁴⁴ Özbay, a.g.e., s.38.

²⁴⁵ Kardeş, a.g.e., s.82

²⁴⁶ Şener Aktürk, "Turkish-Russian relations after the cold war (1992-2002)", *Turkish Studies*, 2006, Cilt.7, Sayı.3, 337-336, ss.340-342.

²⁴⁷ Demiryol, a.g.e., s.1444.

²⁴⁸ Sinan Ogan, "MAVİ AKIM PROJESİ: Bir Enerji Stratejisi ve Stratejisizliği Örneği", <http://www.emreozgur.com/Mavi.pdf>, (Erişim tarihi: 13.05.2019).

²⁴⁹ A.Oya Benli, "Rusya Federasyonu Ülke Raporu", *T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi*, 2011, s.22.

1997 tarihinde imzalanan anlaşma çerçevesinde Mavi Akım Boru Hattı Projesi'nin yapımına başlanması olmuştur. Bu projeyle 16 milyar m³ ek Rus gazının Türkiye'ye Karadeniz'deki bir boru hattı üzerinden getirilmesi planlanmıştır. Bu anlaşma ile Rusya'nın, Türk doğal gaz pazarında mutlak hâkimiyetini ilan ettiğini söylemek mümkündür.²⁵⁰ Proje, teknik zorluklardan politik sorunlara ve jeopolitik kaygılara birçok olumsuzlukla karşı karşıya kalmıştır. Türkiye açısından projenin asıl eleştirilen noktası ise, Mavi Akım'ın Türkiye'nin Rusya'ya olan bağımlılığını pekiştirdiği yönünde olmuştur. Askeri çevreler ve hatta Dışişleri Bakanlığı, böyle bir anlaşmanın ulusal güvenlik sonuçlarıyla ilgili çekinceler ve itirazlar öne sürmüşlerdir. Nitekim yeni gelişen bir pazarda, neredeyse hiçbir alternatif tedarikçinin olmadığı bir ortamda Ankara, esnek olmayan bir sözleşme ile sınırlandırılmıştır. Bir NATO ortağının Rusya enerjisine olan bu bağımlılığının Washington için endişe verici olduğu belirtilmiştir.²⁵¹

Bununla birlikte ulaşılabilirlik bağlamında değerlendirildiğinde Türkiye'nin doğal gaz tedarikinde en önemli boru hatlarından olan Mavi Akım projesini Türkiye, kendi enerji gereksinimlerini karşılamak için hayata geçirmiştir. Türkiye'nin projeye bakışını ve yaklaşımını, aslında o dönemin BOTAŞ Genel Müdürü Gökhan Yardım'ın beyanati net bir biçimde ortaya koymaktadır;

“Transit ülkeler olmaksızın Türkiye'ye, bu projeyle doğrudan Rusya Federasyonu'ndan doğal gaz tedarik edilecektir. Moldova-Romanya Ukrayna ve Bulgaristan üzerinden Rus doğal gazı geliyor. Doğal gaz bedelini biz BOTAŞ olarak sürekli ve düzenli bir şekilde ödüyoruz. Ancak boru hattının sonundayız. Kışın Bulgaristan'da Ukrayna'da, havalar soğuduğu dönemde, bize verilen doğal gazı bu ülkeler programsız ve plansız bir şekilde çekiyorlar. Doğal gazın bedelini ödemiş olmamıza rağmen gereksinimiz olan sahalarda düzenli ve yeterli doğal gaz gelmiyor. Bu bağlamda ve aynı zamanda bu ülkeler yüksek transit ücretleri istediklerinden, Mavi Akım projesi hayata geçirildi. Mavi Akım projesiyle bu ülkeler bypass ediliyor ve Türkiye'ye direk olarak doğal gaz geliyor.”²⁵²

3.2. 2002-2015 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE-RUSYA ENERJİ İLİŞKİLERİNİN ANA DİNAMİKLERİ

1990'ların ortalarından itibaren Türkiye bir taraftan Rusya'nın arka bahçesi olarak nitelendirilebilecek Orta Asya ve Kafkasya'da Batı eksenli politikalar ile Rusya ile rekabet içinde bulunurken diğer taraftan, bu ülke ile imzaladığı enerji anlaşmaları ile sadece ikili ticari ilişkilerini geliştirmemiş aynı zamanda enerji bağlamında Rusya'ya

²⁵⁰ Hodalıoğulları ve Aydın, a.g.e., s.747.

²⁵¹ Sinan Ogan, “Mavi Akım Projesi: Bir Enerji Stratejisi ve Stratejisizliği Örneği”, *Stadima*, Sayı:3, 1-20, ss.4-8.

²⁵² İsmail ve Aliyev, a.g.e., ss.192-193.

olan bağımlılığını önemli oranda arttırmıştır. 2000'li yıllarda Türkiye-Rusya yakınlaşmasının arka planını oluşturan üç temel faktörden söz edilebilir: iç politikada iktidar değişiklikleri, güç dengesindeki değişimler ve özellikle 2003 sonrası ortaklaşan bölgesel jeopolitik çıkarlar.²⁵³ Bu yıllar, her iki ülkenin içinde buldukları rekabet ortamının karşılıklı ilişkilere verdiği zarar ve artan ekonomik ilişkilerin yarattığı fayda dikkate alınarak, iki ülkenin aralarındaki güven ilişkisini güçlendirme amacıyla arayış içerisine girdikleri dönemdir. Bu sebeple politik bağlamda bu sürece, Türk-Rus ilişkilerinin arayış yıllarıdır denilebilir.²⁵⁴

Vladimir Putin, 2000 yılında devlet başkanlığı seçimlerini kazanmasının hemen ardından Türkiye ile ilişkileri geliştirmek istediğini ifade ederek yeni bir süreci başlatmıştır.²⁵⁵ Benzer bir şekilde Türk iç politikasında yaşanan gelişmeler girilen bu süreci desteklemiştir. Zira bu dönemde Rusya ile iyi ilişkiler kurulmasını savunan Avrasyacı görüşler, Ankara'daki siyasi çevrelerde yaygınlaşmıştır. 2002'de iktidara gelen Ak Parti'nin, komşu ülkelerle sorunları çözmeyi hedefleyen dış politika anlayışı, AB üyelik başvurusu sürecindeki sorunlar ve bu durumun bazı kesimlerde yarattığı hayal kırıklığı, Rusya ve İran'ı kapsayacak bölgesel ortaklık arayışlarını ortaya çıkarmıştır. Bu gelişmeler, Rusya ile ilişkilere olumlu yansımıştır. AK Parti lideri Recep Tayyip Erdoğan'ın Aralık 2002'de Moskova'ya ziyareti esnasında, Putin'in Türkiye'yle ilişki seviyesinden memnuniyet duyduğunu belirtmesiyle, iki ülke ekonomik işbirliğini daha da geliştirme çabası içine girmiştir. Hem Rusya hem de Türkiye'nin iç politikalarındaki dönüşümler ikili siyasi ilişkileri olumlu etkilemiştir.²⁵⁶

2003 sonrası Türkiye ve Rusya arasındaki ikili ilişkilerde bölgesel jeopolitik gelişmeler de etkili olmuştur. Bu çerçevedeki önemli gelişmelerden birisi, 2003 tarihinde TBMM'de ABD'ye Türkiye hava sahasını kullanma izni verilmesini öngören tezkerenin Mart ayında reddedilmesidir. Irak'ın işgaliyle başlayan gelişmelerde, istikrarın bölge devletlerince oluşturulması gerektiği ortak noktasında birleşen Rusya ve Türkiye, güvenlik alanında birlikte hareket etme motivasyonu elde etmişlerdir. NATO'nun Karadeniz'de genişleme eğilimi, Moskova'nın ortaya koyduğu muhalefet kadar sert olmasa da Ankara'nın da endişeyle baktığı bir durum olmuştur. Türkiye ve Rusya'yı realist etkenlerle ortak hareket etmeye iten bir diğer bölgesel gelişme, 2003 yılında Gürcistan'da gerçekleşen "Gül Devrimi" ve hemen ardından Ukrayna'da

²⁵³ Demiryol, a.g.e., s.1440.

²⁵⁴ Özbay, a.g.e., s.41.

²⁵⁵ Şener Aktürk, "The fourth style of politics: eurasianism as a pro-Russian rethinking of Turkey's geopolitical identity." *Turkish Studies*, 2015, Cilt:16, Sayı:1, 54-79, ss.58-60.

²⁵⁶ Aktürk, a.g.e., ss.58-60.

yaşanan “Turuncu Devrim” olmuştur.²⁵⁷ Amerika’nın bölgede artan etkisini Rusya, dengeleme arayışına girerken, Türkiye Amerika’nın bu ülkeleri hızla demokratikleştirilme yolunda yapmış olduğu müdahalelerin bölgesel istikrarı bozacağı endişesiyle Amerika’nın bölgeye yönelik stratejisine mesafeli yaklaşmıştır. Kısaca, Türkiye ile Rusya arasında 1990’ların ilk yarısındaki üstü kapalı çatışma ortamı 2000’li yıllarda hızla geride bırakılmış, iki devletin ortak tarihlerinde az görülen bir işbirliği dönemine girilmiştir.²⁵⁸

5-6 Aralık 2004’ te Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, resmi ziyaret için Türkiye’ye gelmiştir. Devlet Başkanı Putin’e Savunma Bakanı, Tataristan Cumhurbaşkanı, en büyük Rus şirketlerinin başkanları ve Tatneft eşlik etmiştir. Putin, Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ile görüşmüş ve bir iş forumunda yer almıştır. Ziyaret, iyi ilişkiler kurma arzusunun bir işareti olarak kabul edilmiştir. Bu ziyarette PKK terörü, Rusya Federasyonu’ndaki Çeçen sorunu ve bunun Türkiye’ye etkileri, Boğazlar, boru hatları yapımı ve Orta Asya ve Kafkaslardaki ortaklıklar, yeni işbirliği alanlarını bulma girişimlerine odaklanılmıştır. Yapılan antlaşma ile Gazprom ile Botaş şirketi arasında gaz alanında işbirliğinin geliştirilmesine ilişkin memorandum ilan edilmiştir.²⁵⁹

Diğer yandan sorunlara neden olabilecek potansiyel anlaşmazlık konuları varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Bülent Aras’ın da belirttiği gibi, Rusya’nın enerji siyasetini, *“Rus-Gürcü anlaşmazlığını, Abhazya ve Güney Osetya sorunlarının geleceğini, Türk boru hatları projelerini, Kafkasya’daki etnik ayrılıkçı hareketleri, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleştirilmesini ve Karabağ sorununa bir çözüm bulunmasını kapsamaktadır. Ayrıca, uluslararası anlamalar ile uyumlu olarak Rus askeri varlığının bu bölgede azaltılması, Çeçen sorunu ve PKK Terörünün Rusya Federasyonu’ndaki faaliyetleri gündemde öne çıkan diğer konulardır. Bu konuların ortak paydası ise bu konular etrafında Türk-Rus ilişkilerinde her an sorunlar yaşanabilme potansiyelinin bulunmasıdır.”*²⁶⁰ Bu konulara ek olarak Türk-Rus ilişkilerinde Kıbrıs konusu da sorun yaratabilme potansiyeli taşımaktadır. Rusya, Kıbrıs’ta 24 Nisan 2004’ de yapılan referandumdan sonra Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nde Kıbrıslı Türklerin tecridine son verilmesi için bir çağrı yapılmasını engellemiştir. Bugün de Rusya’nın Kıbrıs politikasındaki Rum yanlısı geleneksel

²⁵⁷ Fiona Hill ve Ömer Taşpınar, “Turkey and Russia: axis of the excluded?”, *Survival*, 2006, Cilt:48, Sayı:1, 81-92, ss.83-85.

²⁵⁸ Demiryol, a.g.e., s.1441.

²⁵⁹ Mihamad Arafat ve Luqman O. Mahmood Alnuaimy, “The Turkish-Russian Relations in the era of AKP” *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 2012, Cilt:12, Sayı:2, 103-133, s.111.

²⁶⁰ Bülent Aras, “Türkiye ve Rusya Federasyonu: Çok Boyutlu Ortaklık,” 2009, *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, <https://www.setav.org/en/turkiye-ve-rusya-federasyonu-cok-boyutlu-ortaklik/>, (Erişim tarihi: 15.04.2019).

yaklaşımında herhangi bir farklılaşma olduğunu belirtmek mümkün gözükmemektedir.

Bütün bunlara ek olarak iki ülkenin enerji güvenliğini yakından ilgilendiren bir konu olan Orta Asya ve Hazar havzası petrol ve doğal gazının dünya pazarlarına ulaştırılması açısından ortaya konulan projeler ile ilgili fikir ayrılıkları yaşanmıştır. Nabucco projesi ile açılan yeni bir Doğu-Batı koridorundan Hazar enerji kaynaklarının Avrupa pazarlarına nakledilmesini ve Türkiye-Azerbaycan arasında bu süreçte imzalanan TANAP gibi projeleri, Rusya kendisinin bypass edilmesi şeklinde değerlendirmiştir. Dış politikada enerji konusunu bir baskı aracı olarak kullanan ve tekel konumunu devam ettirmek isteyen Rusya, kendisini dışarıda bırakacak ve kaynak çeşitliliğini arttıracak projelere karşı çıkmış ve karşı hamle şeklinde kendi projelerini ortaya koymuştur. Güney Akım ve Kuzey Akım projeleri bu bağlamda geliştirilmiş projelerdir.²⁶¹

Türkiye'nin enerji güvenliği açısından Rusya'ya olan bağımlılık düzeyinin artmış olması, Rusya'yı dışarıda bırakan projelerin geliştirilmesine neden olmuştur. Bu çerçevede Türkiye'nin enerjide bağımlılığın en üst düzeyde olduğu doğal gaz ithalatı üzerinde durmak gereklidir.

²⁶¹ Fatih Özbay, "Türkiye-Rusya İlişkilerinde İşbirliği ve Rekabet, 1992-2012" **BİLGESAM**, 2013, s.376.

Tablo-9 Ülkelere göre Türkiye'nin doğal gaz ithalatı²⁶²

Ülke	Rusya		İran		Azerbaycan		Cezayir		Nijerya		Diğer		Toplm
	Miktar	Pay (%)	Miktr	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktr	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktr	Pay (%)	
2005	17,524	66,0	4,248	16,0	0	0,0	3,786	14,25	1,013	3,8	0	0,0	26,6
2006	19,316	66,3	5,594	19,2	0	0,0	4,132	14,18	0,011	0,0	0,079	0,3	29,1
2007	22,762	63,5	6,054	16,9	1,258	3,5	4,205	11,73	1,396	3,9	0,167	0,5	35,8
2008	23,159	62,0	4,113	11,0	4,58	12,3	4,148	11,11	1,017	2,7	0,333	0,9	37,4
2009	19,473	54,3	5,252	14,6	4,96	13,8	4,487	12,51	0,903	2,5	0,781	2,2	35,9
2010	17,576	46,2	7,765	20,4	4,521	11,9	3,906	10,27	1,189	3,1	3,079	8,1	38,0
2011	25,406	57,9	8,19	18,7	3,806	8,7	4,156	9,47	1,248	2,8	1,069	2,4	43,9
2012	26,491	57,7	8,215	17,9	3,354	7,3	4,076	8,88	1,322	2,9	2,464	5,4	45,9
2013	26,212	57,9	8,73	19,3	4,245	9,4	3,917	8,65	1,274	2,8	0,892	2,0	45,3
2014	26,975	54,8	8,932	18,1	6,074	12,3	4,179	8,48	1,414	2,9	1,689	3,4	49,3
2015	26,783	55,3	7,826	16,2	6,169	12,7	3,916	8,09	1,24	2,6	2,493	5,1	48,4

Mavi Akım doğal gaz boru hattının 2005 yılında faaliyete geçmesiyle birlikte Rusya'nın Türkiye'nin doğal gaz ithalatında % 66'ya ulaşan payı, 2015 itibarıyla % 55.3'tür. Türkiye'nin mevcut gaz tedarikçileri ile ilişkilerinde en büyük endişe kaynağı, toplam doğal gaz tüketiminin % 53'ünü (24.54 bcm) ithal ettiği en büyük gaz tedarikçisi olan Rusya ile ilgilidir. Bu rakamlar, özellikle uzun vadeli sözleşmeli alımlarda Moskova'ya bağımlılığı göstermektedir. Bu, hem enerji güvenliği endişelerine hem de potansiyel jeopolitik risklere yol açmıştır. Avrupa Komisyonu'nun AB üyesi olmayan ülkeler için kritik değeri % 30 olarak belirlediği göz önüne alındığında, Türkiye'nin Rusya'ya bağımlılığının çok yüksek olduğu görülmektedir. Siyasi bir kriz, teknik sorun veya doğal felaketten doğabilecek enerji akışındaki herhangi bir kesinti veya azalma ya da mevsim şartlarına bağlı olarak yaşanabilecek kesintiler, Türkiye'deki günlük yaşamı önemli ölçüde etkileyecektir.²⁶³

2015 yılında Türkiye petrol ve petrol ürünleri ithalatında Rusya % 18'lik pay ile Irak'ın (% 29) ardından ikinci sırada gelmiştir. Rusya'dan ham petrol ithalatı görece olarak sınırlıyken (2017'de 2 milyar ton), motorin ve diğer petrol ürünlerinde Rusya

²⁶² EPDK, "Doğal Gaz piyasası 2015 Yılı Sektör Raporu", s.7.

²⁶³ Azime Tellı, "Akkuyu Nuclear Power Plant from the Perspective of Energy Security: A Solution or a Deadlock?", *Caucasus International*, 2016, Cilt:6, No:2, 151-165, s.155.

Türkiye'nin ithalatında ilk sırada gelmektedir.²⁶⁴ Küresel ölçekte ticareti yapılan bir emtia olarak petrolün beraberinde getirdiği ekonomik ve siyasi risk, ağırlıklı olarak uzun vadeli sözleşmelerle bölgesel kaynaklardan temin edilen doğal gazdan farklıdır. Çünkü alternatif kaynaklara erişim petrolde nispeten daha kolaydır. Fakat yine de petrol fiyatlarına bağlılık ve cari açık üzerindeki olumsuz etkileri değerlendirildiğinde petrol ithalatı önemli bir ekonomik kırılma kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁶⁵

Rusya-Türkiye enerji ilişkilerinin ikinci yönü, Türkiye'nin, Rusya, Hazar bölgesi ve Orta Doğu'dan Avrupa pazarlarına doğal gaz ithal etmek için kilit bir geçiş olmasıdır. Kuşkusuz bu, Türkiye'ye gaz fiyatlarında avantaj sağlamak ve devletin enerji güvenliği anlamında elini güçlendirmektedir. "Enerji merkezi" olma stratejisi, Türkiye'nin mevcut dış politikasının temel ilkelerinden birini oluşturmaktadır. Türkiye'nin coğrafi konumunun kıtalararası geçiş güzergahında yer alması, Türk-Rus ilişkileri üzerinde özellikle enerji bağlamında etkili olmaktadır. Çünkü Rusya'nın, gazı güvenli yollardan uluslararası pazara ulaştırması açısından Türkiye stratejik bir önemdedir.²⁶⁶

3.3. ENERJİ TAŞIMACILIĞINDA TÜRK-RUS REKABETİ

Türkiye'nin uluslararası enerji projelerinde etkili bir rol oynama potansiyeli, Avrasya'daki Soğuk Savaş sonrası jeopolitik durumun kendine özgü koşullarının bir ürünüdür. Hazar havzası ve Orta Asya ülkeleri Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını kazanınca, bölgeye yönelik uluslararası ilgi de artmıştır. Moskova, bölgenin hidrokarbon rezervlerinin üretimini ve pazarlanmasını kontrol etmeye çalışırken, yeni ülkeler zenginliklerini geliştirmek ve onları bağımsız bir şekilde pazarlamak için alternatif yollar arayışına girmişlerdir. Batılı hükümetlerin ve enerji şirketlerinin artan ilgisi, bölge ülkelerinin Rusya'ya olan bağımlılıklarını azaltmaları için bir fırsat sunmuştur.²⁶⁷

ABD, Sovyetler Birliği'nin çöküşü sonrası bağımsızlığını kazanan devletlerin siyasi dönüşümünü şekillendirmek ve onların dünya ekonomisine entegrasyonunu kolaylaştırmak amacıyla enerji işbirliğini stratejik bir araç olarak kullanmaya çalışmıştır. Bu hedef, çok sayıda boru hattı projesinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yeni hidrokarbon kaynaklarına kesintisiz erişim sağlamak ve Moskova tarafından kontrol edilen mevcut ağlara alternatifler yaratmak için bölgede ham petrol

²⁶⁴ TP, "Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu, 2016", https://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FSekt%C3%B6r%20Raporu%2FTP_HAM_PETROL-DOGAL_GAZ_SEKTOR_RAPORU_2015.pdf, (Erişim tarihi: 10.05.2019).

²⁶⁵ Demiryol, a.g.e., s.1446.

²⁶⁶ Kemal Girgin, *Ruslarla Kavga dan Derin Ortaklığa*, İstanbul, İlgü Kültür Sanat Yayıncılık, 2014, s. 443.

²⁶⁷ Doster, a.g.e., s.84.

ve doğal gaz boru hatlarının inşası gündeme gelmiştir. Bu çerçevede, Türkiye aynı zamanda jeopolitik yönelimini yansıtan doğu-batı koridoru oluşturma hedefleriyle bağlantılı olarak enerji politikalarını dizayn etmiştir. Etnik, dilsel ve dini bağlar üzerinden, yeni bağımsız ülkelerle geliştirdiği işbirliğini, nüfuzunu artırma fırsatı olarak değerlendiren Türkiye, iddialı bir Avrasya politikası belirlemeye çalışmıştır. Bölgesel liderlik hedefiyle, Türkiye'nin bölgeye yönelik politikaları, söz konusu devletleri liberal demokratik normlara uygun olarak serbest piyasa ekonomilerine dönüştürmek isteyen Batı'nın politikalarıyla paralellik seyretmiştir.²⁶⁸

Çeşitli enerji projelerinde ortak hareket etme çabaları, bu kesişen stratejik bakış açılarının ürünüdür. ABD, Türkiye'yi bölgesel bir güç merkezi ve Batı'nın yakın bir müttefiki olarak desteklemenin yanı sıra ulaştırma koridorlarını çeşitlendirmek için Türkiye üzerinden geçen boru hattı güzergahlarını desteklemiştir.²⁶⁹ Proaktif bir bölgesel güç stratejisi izleyen Türkiye, enerji piyasalarında önemli bir merkez haline gelmek için sürekli yeni ulaştırma projelerinin geliştirilmesine önem vermiştir.²⁷⁰

3.3.1. Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı

Başta ABD olmak üzere AB, Çin, Japonya ve diğer gelişmekte olan ülkelerin yoğun bir şekilde enerji kaynaklarına olan gereksinimi ve Orta Doğu gibi enerji kaynaklarının bulunduğu bölgelerde yaşanan istikrarsızlıklar, alternatif petrol bölgelerine olan ilgiyi artırmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılışımdan sonra Hazar Havzası ve Kafkasya'nın şekillenen yeni siyasî durumu nedeniyle bu bölgeler uluslararası ilişkilerin odağına yerleşmiştir. Türkmenistan, Kazakistan, Azerbaycan'ın, bağımsızlıklarını ilan etmelerinden sonra bu bölgelerde gerçekleştirilen araştırmalar, zengin hidrokarbon rezervlerinin varlığını ortaya koymuştur. ABD Enerji Bakanlığı verilerine göre bu üç Türki cumhuriyetinin kanıtlanmış üretilebilir petrol rezervi 13.8-30.1 milyar varil civarındadır.²⁷¹

Soğuk Savaş sonrası süreçte dünya enerji gündeminde yer alan konuların başında Hazar bölgesindeki hidrokarbon rezervlerinin dünya pazarlarına açılması yer almıştır. ABD ve AB gibi küresel güçler, bu pastadan pay alabilmek için bu konuda çeşitli planlar ortaya koymuşlardır. Bu konuda bölgenin en önemli aktörü olan ve bölgedeki enerji denklemini üzerindeki monopol yapısını korumak isteyen Rusya da, çeşitli projeler ile ön plana çıkmıştır. Bölge ülkelerinden Azerbaycan ise, bu süreçte,

²⁶⁸ Doster, a.g.e., s.85

²⁶⁹ Gareth M. Winrow, "Turkey and the east-west gas transportation corridor," *Turkish Studies*, 2004, Cilt:5, Sayı: 2, ss. 23-42

²⁷⁰ Doster, a.g.e., s.85.

²⁷¹ Erdal Akpınar, "Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı ve Türkiye Jeopolitiğine Etkileri" *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2005, Cilt:25, Sayı:2, 229-248, s.239.

Moskova'nın yörüngesini terk edip ekonomik ve politik bağımsızlığını sağlamlaştırmak için alternatif arayışına girmiştir. Bu kapsamda çok vektörlü bir dış politika geliştirilmiş ve sahip olduğu enerjiyi Türkiye üzerinden Batı pazarlarına ihraç etme amaçlı girişimlerde bulunmuştur.²⁷²

Bu süreçte enerji arzı konusunda Rusya'ya bağımlılığın kurtulmak isteyen Türkiye, Hazar rezervlerinin Rusya yerine Türk toprakları üzerinden Batı piyasalarına ulaştıracak projeleri desteklemiştir.²⁷³ Karmaşık enerji jeopolitiğinde diğer bir deyişle "yeni Büyük Oyun" da, Türkiye ile Azerbaycan arasında enerji temelli özel bir ilişki gelişmiştir. Bu girişimler, Türkiye'nin arz güvenliği endişelerinin yanı sıra enerji piyasalarında merkez olma isteklerini ve Azerbaycan'ın bağımsızlığını pekiştirme arayışını da içermekteydi.²⁷⁴

Bu çerçevede ortaya çıkan rekabet ortamında, Hazar hidrokarbon rezervlerinin dünya piyasalarına ulaştırılması konusunda Azerbaycan makamları ve Batılı petrol şirketleri arasındaki ilk müzakereler, Azerbaycan'ın hâlâ bir Sovyet Cumhuriyeti olduğu 1990' da başlamıştır. Bu müzakereler, 1993'te Azerbaycan Petrol şirketi SOCAR'ın Eylül 1993'te Rus ve İran'ın petrol şirketlerini içermeyen bir grup yabancı petrol şirketi ile bir sözleşme imzalaması ile neticelenmiştir. Bu çerçevede Hazar petrolünün Bakü- Ceyhan üzerinden uluslararası piyasalara ulaştırılması düşüncesi ön plana çıkmıştır. Bu proje ile Hazar havzasında üretilen ham petrolün bir boru hattıyla Türkiye'nin Akdeniz kıyılarındaki deniz terminaline ve ardından tankerler tarafından dünya pazarlarına taşınması amaçlanmıştır. Ancak, Türkiye ve ABD gibi devletlerin Hazar petrolünün taşınması konusunda rol almaları, Rusya'nın tepkisine yol açmış, bu tepki Karabağ bölgesindeki çatışmaların alevlenmesine sebebiyet vermiştir.²⁷⁵

Rusya'nın bu konudaki önerisi ise, Kazak Tengiz bölgesinden Tihoretsk (Novorossiysk'in 120 km doğusunda) üzerinden Rusya Karadeniz Limanı Novorossiysk'a kadar 1500 kilometrelik bir boru hattını içermekteydi. 600.000 varil/gün kapasiteye sahip olacak olan bu boru hattının, Azeri petrolünü Hazar Denizi'nden taşıyabilecek mevcut 1400 kilometrelik Bakü - Tihoretsk boru hattına bağlanması planlanmıştır. Türkiye, Rusya'nın bu önerisine hem Boğaz trafiğine fazladan yük bindireceğinden hem de yeni kurulmuş olan Kazakistan ve

²⁷² Sevinj Mammadova, *Pipeline Politics and Natural Gas Supply from Azerbaijan to Europe: Challenges and Perspectives*, Springer, 2018, s.111.

²⁷³ Tina Flegel, *Foreign Actors' Influence on Azerbaijan's Energy Policy*, London: Springer; London, 2016, s.396

²⁷⁴ Şaban Kardaş, *The Turkey-Azerbaijan Energy Partnership in the Context of the Southern Corridor*, Roma, IAI, 2014, s.2

²⁷⁵ Tuncay Babalı, "Implications of the Baku-Tbilisi-Ceyhan Main Oil Pipeline Project", *Perceptions*, Winter, 2005, s.33.

Azerbaycan'ın Rusya'ya olan bağımlılıklarının artacağından dolayı şiddetle karşı çıkmıştır. Neticede, Rusya'nın üzerinde ısrarla durduğu Bakü - Novorossiysk boru hattı projesinin Çeçen savaşından dolayı tercih edilmemesi, Bakü-Tiflis- Ceyhan boru hattı projesinin önünü açmıştır.²⁷⁶

Projenin temeli, adı geçen petrol yataklarının işletmeye açılması hususunda Azerbaycan ile petrol şirketleri arasında 20 Eylül 1994 tarihinde yapılan antlaşmaya dayanmaktadır.²⁷⁷ Projenin güzergahının planlanma aşamasında ABD hükümetinin, politik nedenlerden dolayı İran'ın katılımına itirazı, İran seçeneğini otomatik olarak ortadan kaldırmıştır. Bu süreçte, Dağlık Karabağ çevresinde, Azeriler ve Ermeniler arasında süregelen savaş nedeniyle Ermenistan da projenin dışında bırakılmıştır.²⁷⁸ Böylece projenin gerçekleşmesi için Gürcistan ön plana çıkmıştır. Projenin hayata geçirilmesi için Azerbaycan ve Gürcistan güzergahında 140 kilometrelik Sovyet döneminden kalma bir boru hattı bulunmaktadır. Gürcistan güzergahının kabul edilmesi durumunda Türkiye, uzun vadede Azerbaycan ham petrolünün önemli bir kısmını ihraç etmek için ana boru hattı olarak hizmet vermek üzere Gürcistan'dan Ceyhan'a bir boru hattı inşa edebileceğini açıklamıştır. Yapılan müzakereler sonucunda, Bakü-Ceyhan boru hattına geçiş yolunun Gürcistan üzerinden olmasına karar verilmiştir.²⁷⁹

²⁷⁶ Mammadova, a.g.e., s.111.

²⁷⁷ Akpınar, a.g.e., s.241.

²⁷⁸ Akpınar, a.g.e., s.240.

²⁷⁹ Babalı, a.g.e., s.33.

Harita-3 BTC Petrol Boru Hattı Güzergahı²⁸⁰

Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) boru hattı projesi, petrol ve doğal gaz ihracat yolları açısından Azerbaycan'a, Rusya'ya olan bağımlılığını azaltan bir araç olduğu gibi Azerbaycan'ın Türkiye ile ilişkilerinin gelişmesi ve Batı ile yeni ekonomik, politik ve güvenlik bağlantıları kurması açısından önemli bir hamle olarak görülmüştür. BTC' nin hayata geçirilmesi için gerçekleştirilen muhtelif görüşmeler 1992-1998 yılları arasında devam etmiştir. Mayıs 1998'de "İstanbul Mutabakat Zaptı" imzalanmıştır. 18 Kasım 1999 tarihinde Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan arasında "Hükümetlerarası Anlaşma" kaleme alınmıştır. 19 Ekim 2000 tarihinde ise Hükümetlerarası Anlaşmanın eki olan Ev Sahibi Hükümet Anlaşması aşamalardan geçerek imzalanmıştır.²⁸¹

18.09.2002 tarihinde inşasına başlanan boru hattının fiziksel özellikleri ve güzergahı şu özellikleri taşımaktadır;

"Bakü yakınlarındaki Sencegal terminalinden başlayan ve Ceyhan (Yumurtalık) terminalinde son bulan hattın çapı 42 inç, toplam uzunluğu ise 1774 km.dir. Doğu-batı yönünde Azerbaycan'ı kat eden hat, buradan Gürcistan'a geçer. Başkent Tiflis üzerinden batıya doğru ilerledikten sonra, güneye yönelerek Ardahan'dan Türkiye topraklarına girer. Ülkemizde kuzeydoğu-güneybatı yönünde devam eder. Kars, Erzurum, Erzincan, Sivas, Kayseri, Kahramanmaraş ve Osmaniye topraklarından

²⁸⁰ Avrupa Enerji Güvenliği ve Türkiye, <https://slideplayer.biz.tr/slide/2949351/>, (Erişim tarihi: 05.06.2019).

²⁸¹ Sedat Çal, "Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Projesi Kapsamındaki Anlaşmaların Hukuki Yönden Değerlendirilmesi", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 2008, Cilt: 63, Sayı:4, 89-134, ss. 94-95.

geçtikten sonra Ceyhan'da son bulur. Hattın 440 km.si Azerbaycan, 260 km.si Gürcistan, 1074 km.si Türkiye sınırları içerisinde kalmaktadır.”²⁸²

Projenin ilk aşamasından başlayarak güzergahın tespiti ve anlaşmaların gerçekleştirildiği süreç boyunca, bu ortaklığın önemli bir destekçisi olarak ABD'nin oynadığı rol, başarılı bir işbirliği için çok önemlidir. Neticede resmi açılışı 13 Temmuz 2006'da yapılan BTC'nin 2006'da 57 milyon 78 bin varil olarak gerçekleşen sevkiyatı, 2010'da 286 milyon 214 bin varille en yüksek seviyeye ulaşmıştır.²⁸³ Türkiye'nin bir enerji merkezi olarak profili, Mayıs 2006'da BTC petrol boru hattının açılmasıyla önemli ölçüde yükselmiştir. BTC boru hattı ile ilk kez Hazar havzası ve Türk Dünyası'nın kaynakları, Rusya'dan bağımsız olarak dünya pazarlarına açılmıştır.²⁸⁴

BTC' nin henüz fikir aşamasından itibaren bu girişime karşı koyan Rusya, kendisinin dışlanması ile planlanan BTC' ye karşı bir takım alternatif projeler ortaya koymuştur. Bu bağlamda hayata geçirilen projelerden en önemlisi, Kazakistan-Umman ve Rusya arasında anlaşma ile oluşturulmuş Tengiz - Novorossisk Petrol Boru Hattı projesidir. Kazak petrolünün, Novorossisk'in 15 km güneyindeki Ozereyevka köyü yakınlarına akıtılarak uluslararası piyasa arzını sağlamak hedeflenmiştir. 1440 km uzunluğunda olan Tengiz - Novorossisk (CPC) hattı için Komsomolsk - Kropotkin arasındaki 480 km'lik bölüme 1020 mm çapında yeni hat döşenmiştir. Tengiz'den Komsomolsk'a kadar olan 725 km'lik eski hat teknik bakımdan geçirilmiştir. Geri kalan 285 km'lik bölüme de 1000 mm'lik boruların yerleştirilmesi ile proje 2002 yılında faaliyete geçmiştir.²⁸⁵ Rusya'nın gayretleri ile bu hat BTC boru hattının rakibi olmuştur. Rusya, Kazak petrolü için Hazar boru hattı konsorsiyumu (Tengiz - Novorossiysk) tamamlanarak, petrol yarışındaki payını almayı başarmıştır. Bu bölgelerde, yeni rezervler buldukça, mevcut altyapının iyileştirilmesi, genişletilmesi ve yeni rotaların geliştirilmesi konusundaki tartışmalar hep devam etmiştir.²⁸⁶

Ayrıca, Hazar havzasından Rus kontrol hatlarını atlayacak ve doğu-batı enerji koridorunun ikinci ayağı olarak kabul edilecek doğal gaz boru hatlarının inşası için paralel bir rekabet yaşanmıştır. Başlangıçta, doğu-batı gaz koridorunun asıl amacı, Türkmenistan ve Kazakistan'ın zengin rezervlerinin Hazar Denizi'nin altında bir Hazar trans boru hattı inşa ederek Batı piyasalarına açmaktır. Ancak, Hazar'ın statüsü ile ilgili

²⁸² Akpınar, a.g.e.,s.241

²⁸³ BOTAŞ, "Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş., 2010 Yılı Sektör Raporu, s.6", https://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FSekt%C3%B6r%20Raporu%2FSektor_Raporu_BOTAS_2010.pdf, (Erişim tarihi: 10.05.2019).

²⁸⁴ Özbay, a.g.e., s.353.

²⁸⁵ Faysal Köten, "Boru Hattı Projelerinin Hazar Havzası Jeopolitik ve Jeoekonomisindeki Rolü", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 2013, Cilt: 2, Sayı: 1, 65-84, ss.72-75.

²⁸⁶ Flegel, a.g.e., s.134.

olarak kıyıdaş devletler arasındaki uyuşmazlığın devam etmesi, Rusya'dan itirazlar ve yatırımcı çıkarlarının ve siyasi desteğin eksikliği bu tür planların ertelenmesine neden olmuştur. Bundan dolayı Türkiye'nin Türkmenistan ile imzaladığı bir tedarik anlaşması hiçbir zaman hayata geçirilememiştir. Daha sonra, Hazar'ın Azerbaycan münhasır bölgesinde zengin rezervlerin keşfedilmesiyle, büyük ölçüde Azerbaycan ve Türkmen gazının Avrupa pazarlarına taşıyacak boru hatlarına odaklanılmıştır. Bu yönde atılan ilk adım, Azerbaycan gazının Türkiye pazarına ihracatını sağlayan ve Bakü-Tiflis-Ceyhan ile aynı güzergahta inşası planlanan Bakü-Tiflis-Erzurum boru hattı olmuştur.²⁸⁷

3.3.2. Bakü-Tiflis-Erzurum Boru Hattı

Petrol rezervlerinin dış pazarlara açılmasından sonra Şah Deniz konsorsiyumu aracılığıyla Azerbaycan hükümeti, gaz rezervlerini piyasalara açmak için girişimlere başlamıştır. Bu durum Türkiye ile Azerbaycan arasındaki enerji alanındaki ortaklığa doğal gaz sektörünün de dahil edilmesini beraberinde getirmiştir. Burada yine, Azerbaycan'ın Batı yanlısı oryantasyonunu pekiştirmek için enerji kaynaklarını kullanma arzusu belirleyici etken olmuştur. 2000'li yıllar, Doğu-Batı enerji koridorunun doğal gaz ayağının bir parçası olarak yeni boru hatları geliştirmek üzere tasarlanan Rus ve AB destekli projeler arasında bir rekabete yol açmıştır. Moskova, Bakü üzerinde oluşturduğu baskı politikalarıyla gazın kendisinin by-pass edilerek doğrudan Avrupa pazarlarına pazarlanmasını engellemeye çalışmışsa da, Azerbaycan Rus baskılarına karşı direnç göstererek Avrupa pazarlarına yönelik projeleri tercih etmiş ve Batı dünyasına entegrasyona ne kadar değer verdiğini açık bir şekilde göstermiştir.²⁸⁸

Türkiye açısından değerlendirildiğinde, birbiriyle ilişkili iki faktör Azerbaycan'la doğal gaz projelerinde ortaklığını kolaylaştırmıştır. Bunlar Türkiye'nin arz güvenliği konusundaki kaygılarının ön plana çıkması ve AB'nin Hazar Havzası doğal gaz rezervlerine olan ilgisinin artmasıdır. Bu faktörlerden birincisi, Türkiye'nin enerji tüketiminde yaşanan hızlı artıştır. Doğal gaz, elektrik üretiminin yaklaşık % 50' sini oluşturduğu için Türkiye'nin enerji talebini zirveye ulaştırmıştır. Bunun yanında artan doğal gaz ihtiyacıyla birlikte bu konuda Rusya'ya olan bağımlılık da enerji güvenliği konusunda endişe yaratmıştır. Sonuç olarak, arz çeşitliliği Türkiye'nin enerji politikalarının önemli bir parçası haline gelmiştir. İkincisi, doğal gazın, Avrupa'nın 2000'lerde enerji güvenliği konusundaki tartışmalarında da özel bir yere sahip

²⁸⁷ Doster, a.g.e., s.87.

²⁸⁸ Köten, a.g.e., s.74.

olmasıdır. Bu bağlamda Batı piyasalarına Rusya'yı dışlayarak uzanacak bir hat, Avrupa'nın enerji güvenliği endişelerinin gidermeye katkı sağlayabilecektir.²⁸⁹

20 Eylül 1994 tarihinde "Asrın Anlaşması" imzalanarak proje somutlaştırılmıştır. Bakü-Tiflis-Erzurum Projesi (BTE) anlaşmasının imzalanması ile Türkiye ve Azerbaycan'ın enerji işbirliğinde yeni bir aşamaya girdikleri söylenebilir. Ekim 2004'te başlayan görüşmeler sonucunda 12 Mart 2001 tarihinde BOTAŞ ile SOCAR şirketleri arasında doğal gaz alım satım sözleşmesi imzalanmıştır. Bu anlaşma ile alımların 2 milyar m³ ile başlaması ve zamanla 6.6 milyar m³ ulaşması öngörülmüştür.²⁹⁰ Hattın kapasitesi yıllık 16 milyar m³ olarak planlanmış olmasına rağmen bu kapasitenin artırılması için çalışılmaktadır. 2004 yılında inşaatına başlanan proje, 2006 yılının sonunda tamamlanmıştır. İlk Şahdeniz gazı 7 Mart 2007'de hatta verilmiştir.²⁹¹ 2017 yılında, bir önceki yıla göre% 3.6 daha fazla olmak üzere, ana gaz boru hatları üzerinden toplam 22.126.2 milyon m³ gaz taşınmıştır.²⁹² BTE Hattı, Türkiye'nin gaz ihtiyacını karşılamamanın yanı sıra Avrupalı ülkelerin de destek verdiği Nabucco Projesi'nin bir parçası olarak görülmüştür.

3.3.3. Nabucco Doğal Gaz Boru Hattı Projesi

Nabucco Projesi, sadece Hazar Havzası doğal gazının değil, Ortadoğu doğal gazının da Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınmasını hedefleyen bir projedir. Projenin hazırlıkları, Şubat 2002'de Avusturya petrol şirketi OMV ile Türk BOTAŞ arasında ilk görüşmeler ile başlamıştır. Akabinde Avusturya adına OMV, Macaristan adına MOL, Bulgaristan adına Bulgargaz, Romanya adına Transgaz ve Türkiye adına BOTAŞ Haziran 2002'de önerilen boru hattının inşası için bir protokol imzalamıştır. BTE Hattı'nın devamı olarak Erzurum'dan başlaması düşünülen hattın, Türkiye'den sonra sırasıyla Bulgaristan, Romanya ve Macaristan'dan geçerek ve Avusturya'da bulunan büyük hat şebekesine eklenerek Avrupa gaz sistemine dahil olması planlanmıştır. Bu hat, Avrupa'nın Rus kaynaklarından gelen doğal gazına bir alternatif olarak düşünülmüştür. Nabucco Boru Hattı ile sadece BTE ile gelecek olan gazın nakledilmesi değil, Orta Doğu çevre bölgelerden tedarik edilen gazın da taşınması planlanmıştır.²⁹³

Projenin geliştirilmesinin temelinde yatan ana saik Avrupa ülkelerinin doğal gaz konusunda Rusya'ya olan bağımlılığının azaltılmasıdır. Bu nedenle Rusya,

²⁸⁹ Şaban Kardeş, *The Turkey-Azerbaijan Energy Partnership in the Context of the Southern Corridor*, 2014, ss.4-5.

²⁹⁰ Osman Nuri Aras, "Azerbaycan'ın Enerji Kaynakları Gelirlerinin İhraç Hacmindeki Yeri ve Ülke Ekonomisine Etkisi", *International Conference On Eurasian Economies*, 2012, ss. 225-232.

²⁹¹ Aras, a.g.e.,ss. 225-232.

²⁹² Aras, a.g.e.,ss. 225-232.

²⁹³ Köten, a.g.e., ss.73-74.

projenin ortaya çıkışından itibaren birtakım engeller yaratma yoluna gitmiştir. Bu bağlamda Rusya, projenin fizibilitesini azaltmak için Nabucco'ya gaz sağlaması muhtemel olan ülkelerle uzun süreli enerji sözleşmeleri gerçekleştirmiştir. Bunun yanında, Rusya Nabucco'nun hedef piyasası olan Avrupa'ya enerji sağlamak amacıyla Güney ve Kuzey Akım Projeleri'ni geliştirmiştir. Kuzey Akım Projesi ile Baltık Denizi üzerinden, Avrupa'ya gaz transferi planlanmıştır. Güney Akım Projesi, 23 Haziran 2007'de Rusya'nın Gazprom Şirketi, İtalyan ENİ Şirketi ve aralarında Nabucco'ya destek veren Macaristan, Avusturya ve Bulgaristan temsilcilerinin de içinde yer aldığı mutabakat ile imzalanmıştır.²⁹⁴

Harita-4 Nabucco Güzergahı²⁹⁵

Güney Akım projesine Türkiye'nin Karadeniz'deki münhasır ekonomik bölgesini kullandırma izni vermesi, Türkiye'nin bir jesti olarak Rusya ile olan ilişkilerine ne kadar önem verdiğini göstermesi bakımından önemlidir. 2011 yılı sonunda Rusya Başbakanı Vladimir Putin Enerji Bakanı Taner Yıldız'ı kabulünde, Türkiye'yi tüm sözlerini yerine getiren güvenilir ortak olarak ilan etmiş ve Türkiye'nin verdiği izni yılbaşı hediyesi olarak değerlendirmiştir. Türkiye bir taraftan Nabucco ile Rus doğal gazına bağımlılığını azaltılmaya çalışırken, diğer taraftan da Güney Akım ile yine Rusya'dan doğal gaz tedariki konusunda adımlar atması zaman zaman eleştirilere uğramasına neden olmuştur.²⁹⁶

²⁹⁴ Şuahnaz Yılmaz, "ABD'nin Kafkasya Politikaları", Der. Mustafa Aydın, **Kafkaslar Değişim Dönüşüm: Avrasya Üçlemesi III**, Nobel, Ankara, 2010, 147-171, ss.167-168

²⁹⁵ Rusen, <https://www.rusen.org/rusen-analiz-prof-dr-salih-yilmaz-tanap-projesi-turk-akimi-projesine-rakip-mi-yoksa-avantaj-mi/>, (Erişim tarihi: 07.06.2019)

²⁹⁶ Hodaloğulları ve Aydın, a.g.e., s.746.

Bu gelişmelere rağmen özellikle 2007 yılında Rusya- Ukrayna boru hattı gerilimi nedeniyle Rusya'nın Avrupa'ya olan gaz tedarikinde yaşanan sıkıntılar, Nabucco'nun hayata geçirilmesinde itici bir güç olmuştur. Nabucco'nun teknik çerçevesinin belirlenmesinden sonra, AB üyesi ülkeler ve Türkiye arasında proje kapsamında doğal gaz sevkiyatının başlatılabilmesi için gerekli olan siyasi ve hukuki çerçeveyi çizen, Nabucco Doğal Gaz Boru Hattı Projesi Hükümetler arası Anlaşması, Ankara'da 13 Temmuz 2009 tarihinde imzalanmıştır. Başkanlığı temsilen İsveç Temsilcisi Mikael Eriksson yapmıştır. Nabucco Doğal Gaz Boru Hattı Projesi, Hükümetler arası Anlaşması'nın kapsamı Nabucco Konsorsiyumu tarafından genel hatlarıyla şu şekilde özetlenmiştir:

" IGA (Hükümetlerarası Anlaşma) Nabucco sevkiyat ülkeleri olan Avusturya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan ve Türkiye arasında bir Anlaşma biçiminde 13 Temmuz 2009 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır. İlgili ülkelerin hükümetleri projeye tam siyasi destek vermeyi taahhüt etmektedir ve bu anlaşma 50 yıl boyunca geçerlidir. Bu anlaşma tüm Nabucco boru hattı sistemi boyunca gaz geçişi için eşit hukuki koşullar olmasını sağlar. Bu anlaşma sevkiyat tarifesi yöntemini ve şebeke erişim kurallarını belirlemektedir. Nabucco boru hattının tüm uzunluğu boyunca tüm hizmetler tek bir müessese tarafından sunulacaktır. Proje üç taneye kadar besleme hattını kapsar. Üçüncü tarafların erişimi için yıllık 16 milyar m³lük bir hacim belirlenmiştir."²⁹⁷

Ancak projeyi ekonomik olarak uygulanabilir kılmaya yetecek doğal gaz kaynağının yeterli olup olmayacağına dair kaygıların yanında, taraflarının projeyi siyasi irade ile tam olarak desteklememesi ve ekonomik kaynak sıkıntısı gibi engeller nedeniyle Nabucco projesinde somut bir ilerleme kaydedilememiş ve proje 2013 yılında rafa kaldırılmıştır.

3.3.4. Trans Anadolu Boru Hattı (TANAP)

Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) Projesi, Şah Deniz II Gaz Sahası'ndan ve Güney Hazar Denizi'ndeki diğer alanlardan doğal gazı Türkiye ve Avrupa'ya taşımayı amaçlayan Güney Gaz Koridoru'nun bir parçasıdır. Nabucco projesinin kilitlemeye başlamasıyla birlikte bu proje 2011 yılında açıklanmıştır.²⁹⁸ Yapısal sorunları ve maddi engelleri göz önünde bulundurularak Nabucco projesi tartışmalarının sürdüğü bir ortamda Türkiye, TANAP' ı gündeme getirerek enerji koridoru olma yolunda önemli bir adım atmıştır. Türkiye ve Azerbaycan, Hazar gazını Türkiye üzerinden Batı sınırına ve nihayet Avrupa'ya transfer etmeyi planlayan

²⁹⁷ Nabucco Gas Pipeline International GmbH,

<http://www.nabuccopipeline.com/portal/page/portal/tr/Pipeline/Legal> , (Erişim tarihi: 03.08.2011).

²⁹⁸ Ziya Öniş ve Şuhnaz Yılmaz, "Turkey and Russia in a shifting global order: cooperation, conflict and asymmetric interdependence in a turbulent region", *Third World Quarterly*, 2016, Cilt: 7, Sayı: 1, 71-95, s.85

TANAP'ı gerçekleştirmek için Ekim 2011'de bir anlaşma imzalamıştır.²⁹⁹ TANAP yalnızca Şah Deniz II için geliştirilmemiş, gelecekte diğer tedarikçilerden gaz taşımak için de tasarlanmıştır. Bu nedenle TANAP, Nabucco gibi Türkiye'nin mevcut boru hattı ağını kullanmak yerine, Hazar Havzasından Avrupa pazarlarına gazı özel bir boru hattıyla taşımayı hedeflemiştir. Aralık 2013'te Şah Deniz II için nihai yatırım kararı, Şah Deniz Konsorsiyumu'nun Azerbaycan gazını Türkiye'den Avrupa pazarlarına taşımak için Trans Adriyatik boru hattını (TAP) onaylamasının ardından imzalanmıştır. Bu arada, Şah Deniz II gazı için Avrupalı alıcılarla da satış anlaşmaları imzalanmıştır.³⁰⁰

Türkiye'nin Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak için yürütülen en önemli proje olan TANAP ile aynı zamanda Hazar gazının Türkiye üzerinden Avrupa piyasalarına sunulması hedeflenmiştir.³⁰¹ Bu çerçevede bir yılda 16 milyar m³ gazı ulaştırması planlanan projenin, yaklaşık 6 milyar m³'ü Türkiye'ye, geri kalanının ise Avrupa'ya gönderilmesi planlanmaktadır. Bu sayede Türkiye doğal gazda üretici ile tüketici arasında değer zinciri ve kilit bir rol üstlenip, doğal gaz koridoru olarak ekonomik kazanç elde etmesi kadar kendi doğal gaz arz güvenliğini de güven altında tutmak istemiştir.³⁰²

Tedarikçi ülkeler ile Batı piyasaları arasında köprü olacak olan TANAP; Avrupa, Orta Asya'da ve Kafkasya'da yer alan ülkeleri önemli bir biçimde etkileme kapasitesine sahiptir. Orta Asya'da yer alan özellikle Kazakistan ve Türkmenistan hidrokarbon rezervlerinin Türkiye üzerinden bu yolla Avrupa'ya ulaştırılması için tesis edilecek ortaklıklar, hem Türkiye hem de bu ülkeler açısından önemli kazanımlar sağlayacaktır. Daha uygun fiyatlarla enerjiye ulaşım, enerjide kaynak çeşitlendirmesi şeklinde ifade edilen avantajlar bu ortaklıkların tesis edilmesini daha kolay hale getirecek unsurlardır.³⁰³

TANAP projesinin dolaylı olarak Türkiye ekonomisine sağlayacağı katkılardan biride ithal edilen doğal gazda gerçekleşecek indirimdir. TANAP ile gerçekleştirilecek olan ek 6 milyar m³ doğal gaz ithalatı sayesinde Türkiye'nin toplam ithal ettiği doğal gazın 1000 m³'ünde ortalama 38-57 dolar civarında bir indirim sağlayacağı tahmin edilmektedir.³⁰⁴ Bu indirim ile 2018 yılından itibaren toplamda yıllık 1,8-3,3 milyar

²⁹⁹ Flegel, a.g.e., s.309

³⁰⁰ Kenan Yavuz, "Importance of Azerbaijan-Turkey Collaboration in Terms of Turkey's Energy Sector: TANAP", *Conference Book: TANAP Conference in Istanbul*, Entrepreneurship Development Foundation, Bakü, 2012, s.47.

³⁰¹ Nazrin Mehdiyeva, *Power Games in the Caucasus ;Azerbaijan's Foreign and Energy Policy towards the West, Russia and the Middle East*, Tauris, London, 2011, s.172.

³⁰² Öniş ve Yılmaz, a.g.e., s.85

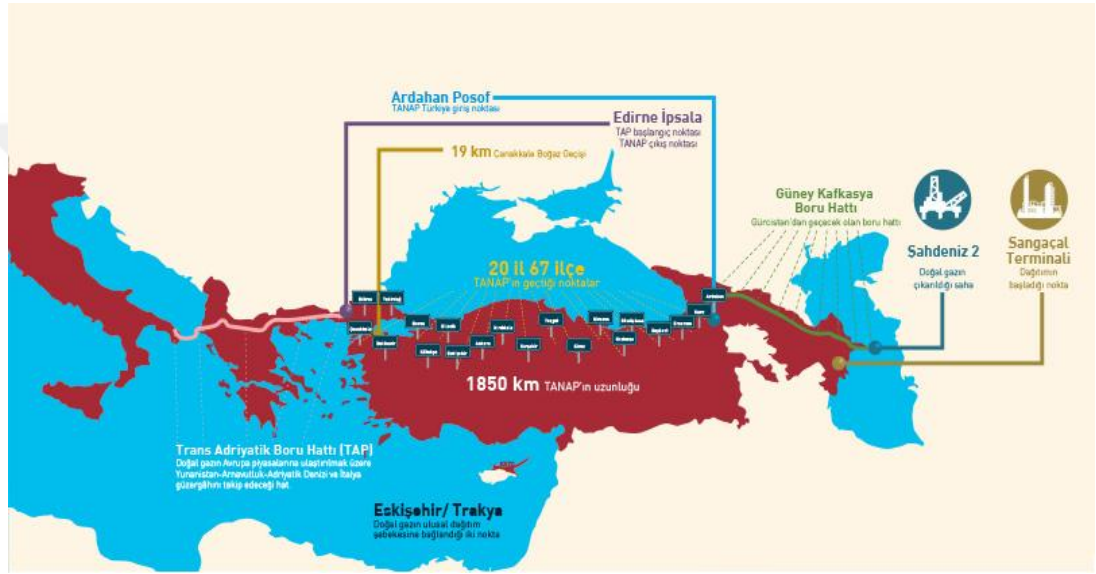
³⁰³ Yunus Furuncu, "TANAP'ın Orta Asya ve Avrupa Enerji Pazarlarına Etkisi", *Yönetim ve Ekonomi*, 2018, Cilt: 25, Sayı: 2, 542-560, s.544.

³⁰⁴ Furuncu, a.g.e., s.253.

dolarlık Türkiye'ye katkı sağlayacaktır. Bu çerçevede söz konusu avantajların Türkiye açısından enerjiye ulaşılabilirlik ve karşılanabilirlik bağlamında önemli neticeler doğuracağı söylenebilir.³⁰⁵

Gelecekte, Türkmenistan, İran veya Kuzey Irak'tan gelen ilave gaz miktarlarının, TANAP'ın kapasitesini ilave kompresör istasyonları aracılığıyla arttırıp, aynı şebekeden taşınabilme ihtimali bulunmaktadır. Doğu Akdeniz gazının aynı sisteme bağlanma olasılığı hakkında da yorumlar yapılmıştır. Azerbaycanlı yetkililer de TANAP'tan üçüncü tarafların gazını taşıma olanağını açıklamışlardır.³⁰⁶

Harita-5 TANAP Güzergahi³⁰⁷

TANAP, "Gürcistan sınırındaki, Ardahan'ın Posof ilçesinde bulunan Türkgözü köyünden başlayarak, Kars, Erzurum, Erzincan, Bayburt, Gümüşhane, Giresun, Sivas, Yozgat, Kırşehir, Kırıkkale Ankara, Eskişehir, Bilecik, Kütahya, Bursa, Balıkesir, Çanakkale, Tekirdağ ve Edirne gibi 20 ilden geçerek, Edirne'nin Ipsala ilçesinde bulunan Yunan sınırına kadar uzanmaktadır."³⁰⁸ Toplam uzunluğu 1850 km uzunluğundadır ve TAP Boru Hattı ile doğal gazı Avrupa ülkelerine iletmek için bağlanmıştır. TANAP'ta Güney Gaz Koridoru Konsorsiyumu'nun % 51, BOTAŞ'ın % 30, BP'nin % 12 ve Socar Türkiye'nin % 7'lik hissesi bulunmaktadır. Yıllık toplam kapasitesi 16 milyar m³ olan proje ile 10 milyar m³ doğal gazın Avrupa'ya, 6 milyar m³'ün ise Türkiye iç piyasasına taşınması hedeflenmektedir. TANAP'ın Eskişehir'e

³⁰⁵ Furuncu, a.g.e., s.253.

³⁰⁶ Öniş ve Yılmaz, a.g.e., s.86.

³⁰⁷ Tanap, <https://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/>, (Erişim tarihi: 10.06.2019).

³⁰⁸ "Enerjinin İpekyolu TANAP'ın Açılışı Yapıldı", <https://www.enerya.com.tr/pdf/889371.pdf>, (Erişim tarihi: 01.05.2019).

kadar olan kısmının açılışı 12 Haziran 2018'de uluslararası bir törenle yapılmış ve ticari gaz iletimi başlamıştır.³⁰⁹

3.4.ENERJİ TAŞIMACILIĞINDA TÜRK-RUS ORTAKLIĞI VE TÜRK AKIMI PROJESİ

2013 yılında gerçekleşen Ukrayna krizi sürecinde Rusya'nın, AB ve ABD'ye karşı enerji silahını kullanması taraflar arasında enerji ile ilgili olarak birtakım problemlerin devam edebileceği sinyalini vermiştir. Meydana gelen bu sorunlar, Ukrayna'ya alternatif bir şekilde Rus gazının Avrupa'ya nakledilmesi projelerini ortaya çıkarmıştır. AB düzenlemeleri, bir satıcının hem ürünü hem de iletim yollarını tekelleştirmesini yasakladığından, bu projelerden biri olan Güney Akım projesinin enerji rekabeti ve boru hattına erişim konusundaki AB düzenlemelerine aykırı olacağı düşüncesi, bu projeyi sonuçsuz bırakmıştır. Bu bağlamda, Türk Akımı projesi bu saiklerle ileri sürülmüştür. Türk Akımı projesiyle Rus gazının boru hatlarıyla Karadeniz'in altından geçirilerek Türkiye'ye, buradan da Yunanistan topraklarından Avrupa'ya nakledilmesi öngörülmektedir.³¹⁰

Harita-6 Türk Akımı Projesi Güzergahı³¹¹

1 Aralık 2014 tarihinde Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Türkiye ziyareti sürecinde projenin ilk detayları konuşulmuştur. Her biri yaklaşık 15 milyar m³ kapasiteli 4 hattan meydana gelecek olan projenin, Karadeniz'in altından 910 km

³⁰⁹ İsmail Kavaz, "Türkiye'nin Enerji Merkezi Olma Sürecinde TANAP Projesi", *SETA Perspektif*, 2018, Sayı:198,1-9, ss.3-4., <https://setav.org/assets/uploads/2018/06/199.Tanap-Projesi.pdf>, (Erişim tarihi: 01.05.2019).

³¹⁰ Türkan Budak, "Türkiye'nin Enerji Politikasında Tanap ve Türk Akımı", *Bigesam Analiz*, N:1374, 2017, s.5, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-69-20170327281364.pdf>, (Erişim tarihi: 22.04.2019).

³¹¹ Rusen, <https://www.rusen.org/rusen-analiz-prof-dr-salih-yilmaz-tanap-projesi-turk-akimi-projesine-rakip-mi-yoksa-avantaj-mi/>, (Erişim tarihi:10.06.2019).

kısının geçirilmesi planlanmaktadır. Türkiye sınırlarındaki hattın uzunluğunun ise 260 km olması öngörülmektedir. Boru hattının taşıma kapasitesinin 63 milyar m³ civarında olması, 49 milyar m³lük miktarın Avrupa'ya taşınması, Türkiye'nin ise projeden yılda 14 milyar m³ gaz alması planlanmaktadır.³¹² Mayıs 2015 tarihinde yapılan anlaşmalar ile projeye başlanmıştır. Proje, Türkiye ile Rusya arasında 24 Kasım 2015 tarihinde yaşanan 'Uçak Krizi' sonrası duraklatılmıştır. Fakat, ilişkilerin iyi bir seyir izlemesinden itibaren 10 Ekim 2016 tarihinde Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ile Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 23. Dünya Enerji Kongresi çerçevesinde İstanbul'da bir araya gelmiş ve Türk Akımı'nın hızlandırılması yönünde anlaşma imzalamışlardır. 23 Haziran 2017 tarihinde, Türk Akımı doğal gaz boru hattının sığ ve derin su kısımlarının yerleştirilmesi gerçekleştirilmiştir. İnşaat programa uygun olarak devam etmekte olup boru hattı boyunca gaz nakliyesinin Aralık 2019'da yapılması öngörülmektedir.³¹³

Türk Akımı, Güney Avrupa pazarlarını doğrudan Rusya'daki üretim tesisleriyle birleştirmeyi hedefleyen Güney Akımı'nın gerçekleştiremediği hedefi yerine getirmeyi amaçlayan iddialı bir boru hattı projesidir. Türkiye'nin ilk aşamayı satın alma taahhüdü, projenin uygulanabilir olması açısından çok önemlidir. Avrupa'yı hedef alan aşama, halen AB onayına tabidir. Buna karşın, Türkiye ile ilgili kısım devam etmektedir. Hazar, Orta Doğu ve hatta Doğu Akdeniz'den çok sayıda tedarikçinin, Avrupa'ya ulaşmak için Türkiye koridorunu kullanmayı tercih ettiği bir süreçte Türk Akım projesi önemli bir fırsat olarak gözükmektedir.³¹⁴

Bununla birlikte, beklenen hedeflere ulaşma noktasında tereddütler de bulunmaktadır. Bunların başında, şu anda gazı Türkiye'den Avrupa'ya taşıyacak bir altyapının mevcut olmaması gelmektedir. Avrupa Türk Akımı'na üzerinden gazı alabilmek Yunanistan-Türkiye sınırına boru hattı inşa etmek zorunda kalacaktır. Ayrıca bazı analistler, Rusya'nın projenin finansmanı için gerekli olan 20 milyar doları karşılayacak maddi yeterliliğe sahip olmadığını, bunun yanı sıra Türkiye'nin de Avrupa'ya bir merkez olarak hizmet etmek için gereken depolama kapasitesinden ve diğer altyapıdan yoksun olduğunu iddia etmektedirler.³¹⁵

Türk Akımı, doğal gazı tedarik noktasından tüketim noktasına güvenli, uygun ve etkin bir ulaşım yöntemi ile transfer etmek için planlanmış, bu sayede hem Türkiye'nin

³¹² ETKB, <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri> (Erişim tarihi: 01.05.2019)

³¹³ "Türk Akımı'nda İmzalar Atıldı", *Enerji Atlası*, <http://www.enerjiatlası.com/haber/turk-akimi-imzalar-atildi>, (Erişim tarihi:22.04.2019).

³¹⁴ Kaynak, a.g.e., ss.84-85.

³¹⁵ Makovsky, "Turkey's Growing Energy Ties with Moscow", *Center For American Progress*, 2015, <http://umfp.org/wp-content/uploads/2015/05/TurkeyEnergyBrief.pdf>, (Erişim tarihi:22.04.2019).

kendi enerji arz güvenliğini hem de Avrupa'nın Türkiye bağlantılı arz güvenliğini sağlaması hedeflenmiştir. Bu bağlamda, hem Türkiye ve Rusya hem de bölgesel aktörler için Türk Akımı projesi, enerji denkleminde kritik bir yerde konumlanmaktadır. Proje bölgesel ve küresel tüm enerji aktörleri için olduğu gibi Türkiye içinde avantajlar ve riskler içermektedir.³¹⁶

Dünyadaki en hızlı büyüyen enerji tüketicilerinden biri olan Türkiye, Türk Akımı ile kendi enerji tedarik güvenliğini artırdığı gibi, bunun yanında, bölgedeki enerji tedarik eden ve talep eden ülkeler arasındaki stratejik konumunu güçlendirme imkanı bulabilir. Bu bağlamda bulunduğu bölgedeki enerji pazarında doğal gaz fiyatlarının tespit edilmesinde de Türkiye'yi kritik bir noktaya taşıdığı için, doğal gaz fiyatlarında düşüş yaşanmasına imkan verebilir. Aynı zamanda, kısa vadede enerji arz güvenliğini artırma avantajları sunabilir. Türkiye 2017 yılı itibariyle ithal ettiği doğal gazın % 55'ni yani yaklaşık 27 milyar m³ kadarını Rusya'dan sağlamaktadır.³¹⁷ Bu bağlamda Rusya'dan ithal edilen gazın bir kısmının güzergâhının değişmesi ülkenin arz güvenliği açısından olumlu neticeler verecektir.³¹⁸

Ancak Türk Akımı, her ne kadar güzergah çeşitliliği yaratsa da Türkiye'nin doğal gaz tedarik ettiği ülkeleri çeşitlendirmemektedir. Bu durum Rusya'ya olan doğal gaz ithalat bağımlılığını da devam ettirmektedir. Türk Akımı ile sorun yaşanan transit ülke Ukrayna devre dışı bırakılarak enerji güvenliği riski azaltılmaktadır. Bununla birlikte bu noktada Türkiye ve Rusya arasında, başta Suriye olmak üzere potansiyel kriz alanları dikkate alındığında, Ukrayna örneğinde olduğu gibi herhangi bir kriz patlak verdiğinde Rusya, Türkiye'ye olan doğal gaz akışını kesebilir ya da sınırlandırabilir. Bu nedenle Türkiye, ciddi bir enerji arz güvenliği krizi ile karşı karşıya kalabilir.³¹⁹

Rusya açısından bakıldığında Türk Akımı projesinin, TANAP'ın bir parçası olan Güney Gaz Koridorunun önünde bir engel olacağı iddia edilmektedir. Çünkü TANAP ve Avrupa Birliği'nin Güney Gaz Koridoru Projeleri, Rusya için Avrupa gaz piyasasındaki hakimiyetini devam ettirmesi açısından stratejik bir engel olacaktır. Bu nedenle Rusya'nın, Avrupa'nın doğal gaz piyasası üzerindeki hâkimiyetini tehdit eden TANAP'ın uygulanabilirliğini zayıflatmak için Türk Akımı'nı teşvik ettiği iddia edilmiştir.³²⁰ Dönemin Enerji Bakanı Yıldız'ın iki boru hattının, Türk Akımı ve

³¹⁶ Budak,a.g.e., s.6.

³¹⁷ Budak, a.g.e., s.6.

³¹⁸ Budak, a.g.e., s.6.

³¹⁹ Cemal Kakışım, "Türkiye'nin Enerji Politikaları Açısından Türk Akımına Yönelik Bir Değerlendirme", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2017, Sayı: 50, 517-527, s.524.

³²⁰ Makovsky, a.g.e., s.4.

TANAP'ın, “*dostça bir yarışmaya başlayacağına*” dair yorumları, TANAP yatırımcılarının yanı sıra Azerbaycan hükümetinde tereddütlere yol açmıştır.³²¹

3.5. TÜRKİYE VE RUSYA'NIN NÜKLEER İŞBİRLİĞİ: AKKUYU NÜKLEER SANTRALİ

1950'lerde ve 1960'larda geliştirilen nükleer enerji dünyanın gelecekteki tüm taleplerini karşılayabilecek, mucizevi ve sınırsız bir enerji yaratma yolu olarak övgüyle karşılanmıştır. Nükleer enerji sektörü, 1960'larda ve 1970'lerde hızlı bir büyüme göstermiştir. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'na (IAEA) göre, 2017'nin sonunda dünyanın 30 ülkesinde toplam 399 operasyonel reaktör bulunmaktadır.³²² IAEA'ya göre dünyada çalışabilir durumdaki reaktör sayısı 2018 sonu itibari ile de 454'tür. Bu, çalışabilir durumdaki reaktörlerden bazıları ise uzun zamandır atıl durumdadır. Japonya bunun en iyi örneğidir. Ülkede 42 çalışabilir reaktörden sadece 9 tanesi çalışmaktadır. 2019 başında dünyada 28 reaktörün de uzun süredir elektrik üretmediği, atıl durumda olduğu bilinmektedir. Nükleer taraftarları “çalışabilir” kelimesinin ardına saklanarak, dünyada nükleer enerjinin tercih edilme durumunu olduğundan iyi göstermeye çalışmaktadır. Aynı durum yapımı sürdürdüğü söylenen 55 reaktör için de geçerlidir. Bu 55 reaktör arasında, Japonya'da yapımı Fukuşima kazasından sonra duran ve tahminen hiç tamamlanmayacak iki reaktör, Ukrayna'da yapımına 1986 ve 1987 yıllarında başlanan ve 33 yıldır bitirilemeyen iki reaktör gibi birçok gecikmiş, inşaatı durmuş veya düşük kapasiteli reaktörler yer almaktadır. Bu reaktörler, yapımı süren reaktör sayısını çok göstermek için inşaat süreçlerine bakılmaksızın yıllardır IAEA'nın listesinde tutulmaktadır.³²³

Türkiye'nin halihazırda herhangi bir faal nükleer santral bulunmamakla birlikte, ilginç bir şekilde nükleer enerjiyle ilgili uzun ve karmaşık bir geçmişi vardır. Türkiye'de somut bir şekilde nükleer santral kurulması girişimi 1970'lerde ortaya çıkmış, Doğu Akdeniz kıyısında küçük bir koy olan Akkuyu, Türkiye'nin ilk nükleer santrali inşaatı için seçilmiştir.³²⁴ Bununla birlikte, 1970'lerin sonlarında yapılan ilk girişimler, çevre ve sağlık üzerindeki etkiler, atık yönetimi ve ekolojik zararlarındaki belirsizlikler gibi ihtilaflar nedeniyle sivil toplumun tepkisine yol açmış, girişimler de neticesiz kalmıştır. 1980 askeri darbesinin ardından, askeri idare Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nu

³²¹ Makovsky, a.g.e., s.4.

³²² İskender Aydın, “Nuclear Energy in Turkey: Past, Present, and Future”, *Department of Economics, Notes on Economy*, 2018, Sayı: 3, 1-16, s.2.

https://www.researchgate.net/publication/323628365_NUCLEAR_ENERGY_IN_TURKEY_PAST_PRESENT_AND_FUTURE, (Erişim tarihi: 10.04.2019).

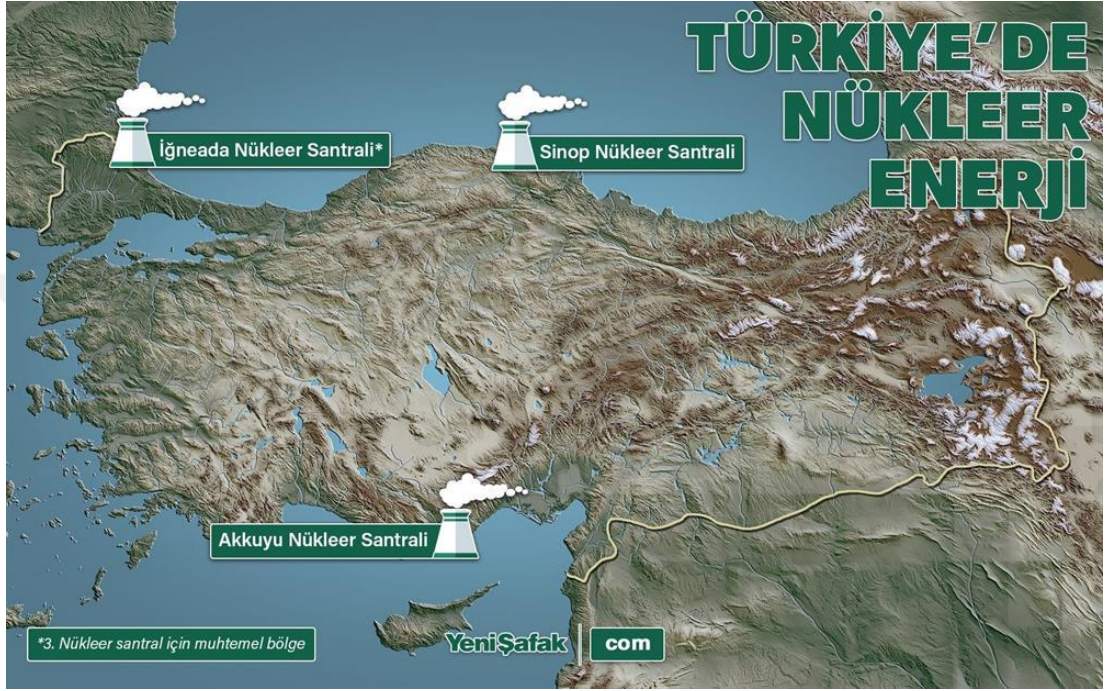
³²³ EMO, “Türkiye ve Dünyada Nükleer Enerji – 2018”,

http://www.emo.org.tr/ekler/7a658185ec17664_ek.pdf, (Erişim tarihi: 10.05.2019).

³²⁴ Selahattin Murat Şirin, “An assessment of Turkey's nuclear energy policy in light of South Korea's nuclear experience”, *Energy Policy*, 2010, Cilt: 38, Sayı:10, 6145–6152, s.6146.

(TAEK) yeniden yapılandırmış ve 1982'de Akkuyu için yeni bir girişim başlatmıştır. Kısa bir süre sonra yeni tesisler için yer seçimi çalışmaları yapılmıştır. Sonunda Sinop İnceburun nükleer santral inşası için seçilmiştir. Fakat finansman belirsizliği ve sivil toplum tepkisi gibi bazı tartışmalar nedeniyle, firmalar tekliflerini geri çekmek zorunda kalmıştır.³²⁵

Harita-7 Türkiye’de Planlanan Nükleer Enerji Santralleri³²⁶

Bu süreçte meydana gelen Çernobil kazası bile, Türkiye nükleer santral yapımı düşüncesini engellememiş, 1990'larda nükleer santral inşası konusunda girişimlere devam edilmiştir. Bu girişimler üzerinde, 1992'de Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından hazırlanan raporda “Türkiye'nin enerji üretim kaynaklarını çeşitlendirmedeği sürece 2010 yılında bir enerji kriziyle karşı karşıya kalabileceğinin” öngörülmesi de etkili olmuştur.³²⁷ 1992'de koalisyon hükümeti döneminde bu rapor doğrultusunda girişimler tekrar canlandırılmıştır. Bu raporun ardından, nükleer enerji bir kez daha hükümet tarafından öncelikli planlar arasına alınmışsa da, bu planların somutlaştırılması politik, ekonomik ve teknik nedenlerden dolayı ertelenmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin tek başına iktidara gelmesi, Türkiye'nin nükleer enerji tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Doğal gaz ithalatına bağımlılık konusundaki artan

³²⁵ Ulvi Adaloğlu, *Türkiye’de Nükleer Enerjinin Tarihçesi*, 2009, http://www.enerji2023.org/index.php?option=com_content&view=article&id=230:tuerkya-de-nuekleer-enerjintarihces&catid=6:nuekleer&Itemid=156, (Erişim tarihi:23.04.2019).

³²⁶ Yeni Şafak, <https://www.yenisafak.com/bilgi/gecmis-ve-gelecegin-izinde-nukleer-enerji-3192557>, (Erişim tarihi: 10.06.2019).

³²⁷ Yunus Furuncu, “Türkiye'nin Enerji Bağımlılığı ve Akkuyu Nükleer Enerji Santrali”, *Cumhuriyet Üniversitesi Fen Fakültesi Fen Bilimleri Dergisi*, 2016, Sayı:37, 199-207, s.199.

endişelerden sonra, özellikle Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmak ve tedarik güvenliğini sağlamak için alternatif bir enerji kaynağı olarak nükleer enerji, hükümetin gündeminde yeniden yer almıştır. Akkuyu ilk seçenek olarak Sinop İnceburun ise ikinci seçenek olarak kabul edilmiştir. TAEK ve Enerji Bakanlığı, önerilen nükleer programın yasal arka planının hazırlanmasında işbirlikçi bir çaba ortaya koymuştur. 2007 yılında ihalenin kuralları, seçim süreci ve elektrik üretimine ilişkin ilkeleri düzenleyen bir kanun çıkarılmıştır.³²⁸

Gerekli yasal düzenlemeler yapıldıktan sonra, 2008 yılında Akkuyu'da bir nükleer santral kurma kararı alınmıştır. Yeni bir ihale sürecinden kaynaklanan gecikmeleri önlemek için hükümet 2010 yılında Rusya ile ikili hükümetler arası nükleer işbirliği anlaşmasını imzalamıştır. Bu anlaşmaya göre, Rosatom Akkuyu Nükleer Santrali'ni hizmet dışı bırakma işlemine kadar yap, işlet ve devret yöntemiyle inşa edecek ve işletecektir. Türkiye Akkuyu'dan 15 yıl boyunca üretilecek olan elektriği, kWh başına yüzde 12,35 dolar fiyatla satın alacaktır.³²⁹ Nükleer yakıt, Rusya tarafından sağlanacak ve yine Rusya nükleer atık imhasından sorumlu olacaktır. Ek olarak, anlaşmaya uygun olarak, gerekli insan gücünü oluşturmak için, 2015'ten itibaren nükleer teknoloji uzmanı ve mühendis yetiştirmek üzere Türkiye'den Rusya'daki üniversitelere öğrenci gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Bu anlaşmaya göre, Akkuyu, bir devletin egemen topraklarında, başka bir devlete ait ve işletilen ilk nükleer santral olacaktır.³³⁰

Rusya ile yapılan anlaşmadan kısa bir süre sonra Fukuşima'daki felaket 2011'de gerçekleşmiştir. Ancak, Türk hükümeti projeyi geri çekmemiş, hatta askıya almamıştır. Tam tersi, Sinop NPP inşası için 4480 MW kapasiteli ve 22 milyar dolar maliyetle, ikinci bir nükleer enerji santrali kurmak için Japonya ile benzer bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre, santrali inşa edecek proje şirketinin % 51'lik hissesi Japon konsorsiyumuna ait olacaktır.³³¹

Bu projelerden özellikle Akkuyu Santrali, siyasi, ekonomik ve çevresel nedenlerle birçok kesim tarafından eleştiriye maruz kalmıştır. Türk hükümeti, Akkuyu nükleer santralının inşası ve işletilmesiyle ilgili olarak Rusya'ya ayrıcalık tanımakla suçlanmıştır. Bunların yanında, santralin Türkiye'nin enerji güvenliği açısından fırsatların yanı sıra bazı sakıncalar sunduğu görülmektedir. Bu çerçevede Akkuyu'da yapılacak nükleer santralin yıllık 40 Milyar kWh elektrik üretimi yapması planlanmaktadır. Bu miktardaki elektriği üretmek için 8 Milyar m³ doğal gaz ithal

³²⁸ Aydın, a.g.e., s.4-5.

³²⁹ Aydın, a.g.e., s.4-5.

³³⁰ Aydın, a.g.e., s.12.

³³¹ Aydın, a.g.e., s.12.

edilmesi gerekmektedir.³³² Bu şekilde doğal gaz maliyetinin ise yaklaşık 3,6 milyar dolar civarında olduğu tahmin edilmektedir. Neticede, Türkiye nükleer enerji seçeneğini yürürlüğe sokabilirse dış piyasalara olan enerji bağımlılığı da önemli ölçüde azalacaktır. Nükleer santral bu çerçevede pozitif katkı sunacağından bulunabilirlik açısından enerji kaynaklarını çeşitlendirme yoluna gidilmesinin önemli bir adım olduğu belirtilmektedir.³³³

Nükleer santralde, uranyum yakıtı kullanılarak atom parçalanıp elde edilen ısı yoluyla önemli bir enerji elde edilmektedir. Bu sebeplerle petrol ya da doğal gazla bağlı üretim yapan santrallerde yakıt maliyeti yükseldiğinde üretim maliyeti de % 60-80 civarında artacaktır.³³⁴ Bunun yanında bu tür artışlardan nükleer santrallerde üretim maliyeti % 10 etkilenmektedir. Son dönemlerde doğal gaz, petrol ve kömürde gerçekleşen aşırı fiyat artışları ekonomik bağlamda Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemektedir. Nükleer enerjiyi ön plana çıkaran ekonomilerde kaynak bazlı olarak fiyatların daha sabit olması hidrokarbon fiyatlarındaki dalgalanmaların olumsuz etkilerini ortadan kaldırmaktadır. Şüphesiz enerji fiyatlarının sürekli dalgalandığı ortamda fiyat istikrarı sağlanacağından enerjinin karşılanabilirliği açısından da santralin fırsatlar sunacağı ifade edilmektedir.³³⁵

Nükleer enerjinin, yenilenebilir enerjiye kıyasla çeşitli avantajları vardır. Yenilenebilir enerji kaynakları mevsimsel şartlar nedeniyle 7 gün 24 saat çalışmadığından, bu tür bir enerji yenilenebilir enerjiye alternatif veya yardımcı olarak değerlendirilebilir. Zira, temel yük tesisi yeterliliğine sahip nükleer santraller sürekli çalışabilir. Dahası, yenilenebilir enerji kaynakları arasında kaynak çeşitliliğinin sağlanması gereklidir. Çünkü rüzgarlı ve yağmurlu günlerin sayısı iklime bağlıyken güneş enerjisi yalnızca gün boyunca kullanılabilir. Nükleer enerji santralleri, bakım süreleri hariç, yılda 8000 saat çalışma kapasitesine sahip olduklarından, çalışma saatleri bakımından yenilenebilir enerji kaynaklarına göre önemli bir avantaja sahiptir.³³⁶ Bu nedenlerle, Akkuyu Santrali, kaynak çeşitliliği sağladığından dolayı ön plana çıkmıştır.³³⁷

Bir NATO ülkesinde bir nükleer santralin kontrol edilmesiyle kazanılan stratejik kaldırıca ek olarak, Akkuyu projesi, Rusya için ekonomik açıdan önemlidir. Ukrayna krizini takiben yaptırımlar, AB'nin doğal gaz taleplerini azaltması, petrol fiyatlarının düşmesi ve doğal gaz fiyatlarındaki düşüş eğilimi Rusya ekonomisini ciddi şekilde

³³² Furuncu, a.g.e., s.204

³³³ Furuncu, a.g.e., s.204.

³³⁴ Furuncu, a.g.e., s.204.

³³⁵ Furuncu, a.g.e., s.204.

³³⁶ Telli, a.g.e., s.156.

³³⁷ Telli, a.g.e., s.156.

etkilemiştir. Ancak, Rusya ekonomik kriz nedeniyle projenin finansmanında zorluklarla karşılaştıktan sonra, Türkiye'nin proje ile ilgili daha cazip seçenekler sunması gerekmektedir. Türkiye'nin vaat edilen stratejik yatırım kararı kabul edilirse, Rus yatırımları artarak devam edecektir.³³⁸

Santralin enerji güvenliği açısından sunmuş olduğu söz konusu fırsatlarla birlikte Türkiye'nin Rusya'ya bağımlılığını güçlendirdiğini de belirtmek gerekmektedir. Rusya ile enerji alanındaki işbirliği, küresel ve bölgesel güçleri jeopolitik açıdan dengeleyen bir etkidir. Bununla birlikte, Rusya'ya aşırı bağımlılığın politik ve ekonomik sonuçları da dikkate alınmalıdır. Bu kırılgan durumda, doğal gaz alternatif olarak nükleer enerji konusunda Rusya ile işbirliği yapmak, bağımlılık ilişkisini daha karmaşık ve çok yönlü hale getirme potansiyeline sahip olup, Rusya'nın yararına olan ilişkinin mevcut asimetrisini arttırmaktadır.³³⁹

3.6. İKİ ÜLKEYİ İLGİLENDİREN BÖLGESEL SORUNLAR VE ENERJİ BOYUTU

3.6.1. Doğu Akdeniz'de Hidrokarbon Rezervlerinin Paylaşımı Sorunu

Doğu Akdeniz bölgesinde yaklaşık olarak elli yıldır petrol ve doğal gaz araştırmaları yapılmaktadır. Rusya, 1960'dan itibaren Kıbrıs kıyı kesiminde petrol tetkiklerinde bulunmaktadır. 2000'li yıllara kadar bölgede hidrokarbon araştırmaları gelişen teknolojisinde etkisiyle daha da yaygınlaşmıştır. Yapılan bu araştırmalarda kaynakların oldukça derin noktalarda olduğu tespit edilmiş, hatta bazı bölgelerde 2000 metreyi aşan derinlikte olması sebebiyle fazla ilgi görmemiştir. Fakat zaman içerisinde teknolojinin gelişmesiyle çok daha derin noktalardaki kaynaklara ulaşma imkanlarının gelişmesi bu bölgeye artan ilginin başlıca nedenleri arasındadır. Bu bağlamda 2000'li yıllardan sonra bölgede araştırmalar sonuca ulaştıracak niteliğe kavuşmuştur.³⁴⁰

Genel olarak Doğu Akdeniz bölgesi hidrokarbon kaynakları bakımından değerlendirildiğinde Levant, Heredot ve Nil Deltasında 3.5 milyar varil petrol, 9.5 trilyon m³ LNG, 13 trilyon m³ doğal gaz rezervinin olduğu anlaşılmıştır.³⁴¹ Bunlardan, İsrail, Gazze, Kıbrıs, Lübnan ve Suriye'nin deniz alanlarının kesiştiği bir noktada yer alan Levant Havzası 1999 yılından bu yana, petrol ve doğal gaz arama ve

³³⁸ Armstong Ian, (2015) *Russia is creating a global nuclear power empire*, <http://globalriskinsights.com/2015/10/russia-is-creating-a-global-nuclear-power-empire/> , (Erişim tarihi: 23.04.2019).

³³⁹ Telli, a.g.e., s.156.

³⁴⁰ Hilal Khashan, "The Energy Factor in Eastern Mediterranean Relations", *In Tractable Dilemmas in the Energy-Rich Eastern Mediterranean*, Edit, A. Petasis, Cambridge Scholl Publishing; London, 2016, 177-195, ss.177-178

³⁴¹ Vedat Yörcü ve Mehmet Özacı, *The Southern Energy Corridor: Turkey's Role in European Energy Security*, Canada, 2018, s.87.

araştırmaları açısından 3nemli bir yer olarak g3r3lmektedir. ABD Enerji Bilgi İdaresine g3re, Levant Havzasındaki tahmini rezervler 40 trilyon m³3n 3zerindedir.³⁴²

Doğu Akdeniz coğrafi yapısı itibariyle çok sayıda devletin kıyı şeridini içinde barındıran bir b3lgedir. B3lgede hidrokarbon rezervlerinin keşfiyle birlikte açık denizlerin kullanılmasına y3nelik yetki sorunu uluslararası g3ndemi meşgul etmektedir.³⁴³ Bu bağlamda kıyıdaş devletlerin ilan ettiği m3nhasır ekonomik b3lgeler (MEB) uluslararası hukuk açısından tartişmalara neden olmaktadır. Son 20 yılda Doğu Akdeniz Havzası'nda, y3ksek potansiyel enerji kaynaklarının ortaya çıkmasıyla birlikte, Doğu Akdeniz'deki devletler deniz altındaki enerji kaynaklarını paylaşmak amacıyla ikili antlaşmalar yoluyla m3nhasır ekonomik b3lgeler ilan etmektedir. Enerji kaynaklarının keşfi ile enerji diplomasisinin ve k3resel enerji senaryolarının g3ndemine yerleşen Doğu Akdeniz, kıyıdaş devletler olan T3rkiye, G3ney Kıbrıs Rum Y3netimi (GKRY), Yunanistan, İsrail, Suriye L3bnan ve Mısır'ı karşı karşıya getirmiştir.³⁴⁴

Bu sorunlardan T3rkiye açısından en 3nemlisini, Doğu Akdeniz'in kaynaklarından faydalanmak 3zere aktif bir siyaset takip eden GKRY'nin, 2000'li yıllardan itibaren yapmış olduğu girişimler teşkil etmektedir. Uluslararası hukukun bu temel ilkelerine rağmen, GKRY tek taraflı uygulamalar ve diğer sahildevletlerle yaptığı ikili antlaşmalarla T3rkiye'yi Doğu Akdeniz'de Antalya K3rfezi açıklarında dar bir deniz alanına hapsetmek istemektedir. Bu maksatla başta Rodos, Meis ve Kıbrıs olmak 3zere adaların coğrafi konumlarını ve uluslararası hukukun karasularının sınırlandırılmasına y3nelik ortaya koyduğu “eşit uzaklık/ortay hat” metodunu suistimal ederek, haksız uygulamalara gitmektedir.³⁴⁵

Doğu Akdeniz'de hidrokarbon rezervleri 3zerinde yaşanılan paylaşım sorunları, uluslararası akt3rlerin de b3lgede etkisini artırmasıyla çok boyutlu bir hal almıştır. Bu akt3rlerden Rusya, Doğu Akdeniz'deki varlığını garanti altına almak istemektedir. Rusya, son yıllarda ABD ve AB'nin b3lgedeki etkisinin azalması nedeniyle dış politikasında bir miktar ilerleme kaydetmiştir. Rus gazına alternatif yollar oluşturma konusunda 3nlemler olarak ticari ve stratejik konumunu korumayı ve hatta g3lendirmeyi hedeflemektedir. Bu nedenle, enerji sekt3r3n3 b3y3k 3l3de elinde tutan Rusya, 3n3m3zdeki yıllarda monopol yapısına alternatif olabilecek Doğu Akdeniz'deki fiziksel varlığını g3lendirmeye çalışmaktadır. Bu amaç doğrultusunda

³⁴² Yorucu ve 3zay, a.g.e., s.87.

³⁴³ Serdar 3rnek ve Baransel Mızrak, “Bir G3venlik Sorunu Olarak Kıbrıs'ın Enerji Kaynakları ve Uluslararası Akt3rlerin Politikaları”, *Bilge Strateji*, 2016, Cilt: 8, Sayı: 15, 13-32, ss.16-17.

³⁴⁴ 3rnek ve Mızrak, a.g.e., ss.16-17.

³⁴⁵ Merve Aksoy, *Mevcut Enerji Açısından Doğu Akdeniz B3lgesi*, İnsamer, 2016, s.11.

Rusya, bölgedeki ülkelerle ilişkilerini güçlendirmekte, bilhassa Suriye ile olan ilişkilerine özel önem affetmektedir.³⁴⁶

Rusya, 2011'de ortaya çıkan Suriye krizine müdahil olarak bölgedeki fiziksel varlığını güçlendirme yoluna giderek Doğu Akdeniz'de etkisini arttırmaya çalışmaktadır. Eylül 2015'te Rusya'nın Güney Kıbrıs açıklarında yaptığı geniş çaplı askeri tatbikat, Moskova'nın Doğu Akdeniz'deki varlığını koruma kararlılığını göstermiştir. Öte yandan, Mısır ile ilişkilerini geliştirmek için imzalanan askeri-teknik ve askeri-politik anlaşmalar ikili diyalogu güçlendirilmiştir. Doğu Akdeniz enerjisi açısından, Mısır'la ikili ilişkilerde meydana gelen gelişmeler Rusya politikalarının uygulanmasını kolaylaştırma imkanı vermektedir.³⁴⁷

Kıbrıs sorunu başta olmak üzere Rusya, bu bölgeye yönelik olarak Türkiye'den farklı politika takip etmektedir. Rusya'nın Kıbrıs'a olan ilgisi ve desteğini enerji politikalarından bağımsız değerlendirmek gerekmektedir. Rusya'nın buradaki hidrokarbon kaynaklarının paylaşımında etkin olmak istemesi, bölgedeki askeri ve ekonomik nüfuzunu artırması sonucunu doğurmuştur.³⁴⁸ Bu nedenle, Rum Kesiminde Rusya'nın yatırımları 2012'de % 40 artarak, toplamda 78 milyar dolara ulaşmıştır.³⁴⁹ Dünyadaki doğal gaz kaynaklarının % 25'ine sahip olan Rusya, Doğu Akdeniz'deki enerji alanları ile de yakından ilgilenmektedir. Bu doğrultuda belli alanlarda Gazprom lisans almak ve sıvılaştırılmış doğal gaz alt yapısını inşa etmek istemektedir. Gazprom GKRY ile Kasım 2011'de imzaladığı anlaşma ile 9'uncu parselde doğal gaz ve petrol araştırma hakkını elde etmiş, ancak daha sonra bu lisans iptal edilmiştir.³⁵⁰ İmzalanan bu anlaşmalar Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki hak ve menfaatlerini olumsuz etkilemektedir. Ankara, GKRY ile anlaşma yapan şirketlere Türkiye'de ihalelere girmelerine müsaade etmeyeceğini açıklamasına rağmen, GKRY ile anlaşma yapan Gazprom'a, Rusya'ya petrolde % 29, doğal gazda % 55 bağımlılığı olduğundan herhangi bir yaptırım yoluna gitmemiştir.³⁵¹

Suriye Petrol ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile Rus şirketi Soyuzneftegaz arasında Suriye karasularında, Tartus şehrinden Banyas ilçesi kıyılarına uzanan yaklaşık 2.190 km² alanı kapsayan petrol arama ve üretiminin geliştirmesi için

³⁴⁶ Khashan, a.g.e., s.180-182.

³⁴⁷ Umut Kedikli ve Taşkın Deniz, "Enerji Kaynakları Mücadelesinde Doğu Akdeniz Havzası ve Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı", *Alternatif Politika*, 2015, Cilt: 7, Sayı: 15, 399-423, s.413.

³⁴⁸ Özge Çopuroğlu ve Tevfik Karpuzcu, "Krizlerin Yön Verdiği Türk - Rus İlişkilerine Uçak Krizine Kadar Analitik Bir Bakış" *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2017, Cilt: 22, Sayı: 2, 465-483, s.476.

³⁴⁹ Çopuroğlu ve Karpuzcu, a.g.e., s.476

³⁵⁰ Demiryol, a.g.e., s.1450.

³⁵¹ Orhan Dede, "İsrail'in Doğu Akdeniz'deki Alternatif Politikaları", *Bilgesam*, <http://www.bilgesam.org/incele/1105/-israil%E2%80%99in-dogu-akdeniz%E2%80%99deki-alternatif-politikalari/#.XOHqusgzbic>, (Erişim tarihi: 22.04.2019).

imzalanan anlaşma ile Rusya, Doğu Akdeniz enerji kaynaklarının araştırılması ve çıkarılması açısından önemli bir hak elde etmiştir.³⁵²

Rusya'nın Doğu Akdeniz'de bütün bu hamleleri göz önüne alındığında iki ülkenin Doğu Akdeniz stratejilerinde de ayrışma olduğu söylenebilir. Akdeniz enerji projelerine ortak olma arayışındaki Kremlin, rezervlerin paylaşımı noktasında birçok ihtilafli konu bulunmasına rağmen Kıbrıs Rum Kesimi'nin yanında yer almaktadır. Yakın ve orta vadede, Doğu Akdeniz'deki örtüşmeyen ikili politikalarla ilgili olarak bu bölgedeki hidrokarbon rezervleri konusunda Türkiye-Rusya ilişkilerinin, fırsatların imkan verdiği ölçüde, zaman içinde düzelme trendine gireceği belirtilmektedir.³⁵³ "Sonuçta mevcut bölgesel problemlere karşın Ankara-Moskova ilişkilerinin kesilmemesine ilave olarak doğal gaz taşıma merkezli projelerin ortaya konulması, sadece ikili ilişkilerin geleceğini olumlu yönde etkilemekle kalmayacak aynı zamanda Avrasya'daki jeopolitik gelişmeler üzerinde de doğrudan etkili olabilecektir. Nitekim Suriye'deki savaşın bitirilmesine yönelik Türk-Rus-İran girişimiyle ilan edilen ateşkes planının sorunun çözümüne yönelik uluslararası ortam tarafından da benimsenmesi bu tespiti iyi bir örnek oluşturmaktadır. Bu durum diğer bölgesel krizlerin gelecekte çözüme kavuşturulması açısından da model olarak değerlendirilebilecektir."³⁵⁴

3.6.2. 2008 Gürcistan Savaşı'nın Türk-Rus İlişkilerine Etkisi

Kafkasya, Avrupa kıtasını Orta Doğu ve Hazar Denizi'ne bağlayan stratejik konumunun yanı sıra, Hazar bölgesindeki enerjinin dış pazarlara ulaştırılması açısından önem arz eden bir bölgedir. Bölge ülkelerinden Gürcistan, stratejik açıdan önemli bir kavşak noktasında yer aldığından Avrupa ve Batı enerji güvenliği açısından artan şekilde ilgi görmektedir. Özellikle, Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı gibi yeni enerji ihracatı altyapısı ile enerji naklinde Rusya'nın by-pass edilmesinde önemli rol oynadığından Avrupa, ABD ve Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarında önemli bir role sahiptir.³⁵⁵

Soğuk Savaş sonrası dönemde Gürcistan, Avrupa ve NATO ile yakın ilişkiler gerçekleştirmek istemiştir. Özellikle 2003 yılında gerçekleşen "Gül Devrimi"nden sonra, Gürcistan hükümetinin Moskova merkezli ekonomik ve güvenlik örgütlerinden uzaklaşmaya yönelik çabaları, Putin ile birlikte Kafkasya politikaları değişen ve bu

³⁵² "Report: Russia Delivers Supersonic Cruise Missiles to Syria", *Haaretz*, <http://www.haaretz.com/middle-east-news/report-russia-delivers-supersonic-cruise-missiles-to-syria-1.399048>, (Erişim tarihi:22.04.2019).

³⁵³ Akif Abdullah ve Erhan Babaç, "Ekonomik Açıdan Rusya'ya Uygulanan Yaptırımlar ve Türkiye İle Yaşanan Uçak Krizinin Etkileri", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2016, Cilt:5, Sayı:7, 2134-2143, s. 2136.

³⁵⁴ Örmeci ve Kısacık, a.g.e., s. 445.

³⁵⁵ Elşan İzzetgil, "Kafkasya'nın Jeopolitiği ve Rusya'nın Bölgeye Yönelik Politikası" *Bölgesel Çalışmalar*, 2016, Cilt: 1, Sayı: 1, 51-85, s.66.

bölgenin Batı bloğunun etki alanına girmesinden rahatsız olan Moskova'nın tepkisine yol açmıştır. Rusya'nın Gürcistan'ı, Kafkasya politikasının anahtarı olarak görmesi bu tepkinin ana nedenidir. Bu nedenle Gürcistan Batı'ya yaklaştıkça Rusya ile olan ilişkileri de gerginleşmiştir. Gürcistan'a karşı Rusya'nın sert bir politika takip etmesinin sebeplerinin başında, Saakaşvili'nin Batı ile bütünleşme, NATO'ya üyelik talebi ve hepsinden önemlisi enerji alanında Rusya'nın tekeline kırarak ve onu devreden çıkartacak enerji projelerine destek vermesi gelmektedir.³⁵⁶

Bu çerçevede 2008 yılında Güney Osetya ile Gürcistan arasında yaşanan gerginlik, kısa süre içinde Rusya - Gürcistan savaşına dönüşmüş, bölgedeki dengeleri bozarak kaotik bir atmosfer oluşturmuştur. Bununla birlikte Gürcistan'ın siyasi önemi ve stratejik konumu göz önüne alındığında, bu savaşın yalnızca ikili ilişkiler ekseninde olduğu söylenemez. Tam tersine, başta NATO ve AB olmak üzere çok sayıda uluslararası aktörü doğrudan etkileyen savaş, hem neticeleri hem de yarattığı etkiler bağlamında küresel bir boyut kazanmıştır.³⁵⁷

Neticede kısa süren savaş sonrası Rusya'nın saldırgan politikası bölge ülkelerine gözdağı olmuştur. Rusya Gürcistan'ı istikrarsızlaştırarak enerji bağlamında istediği hedeflere kısmen ulaşmıştır. Çünkü Gürcistan'dan enerji hatları geçirmek daha tartışılır olmaya başlamıştır. Bu süreçte, Türkiye, Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne karşı olan hiçbir hareketi onaylamadığı için Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlıklarını tanımamış ve Rusya ile ayrı düşmüştür. Ancak diplomasi yolunu denemiştir.³⁵⁸ Bu konuda atılan önemli bir adım Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu'dur. Türkiye, en büyük ticaret ortaklarından biri olan Rusya ile savaş dönemindeki politikasında ihtiyatlı davranmıştır. Bu çerçevede iki ülke arasında gerçekleşen kısa süreli savaş, Türkiye ile Rusya ilişkilerinin olumlu seyrini bozmamıştır. Bu dönemde iki ülke arasında ticaret hacminin artması bunu kanıtlar mahiyettedir. Türkiye'nin enerji güvenliği açısından Mesut Hakkı Çaşın, karşılıklı bağımlılık yaklaşımı üzerinden bu konu ile ilgili şunları söylemiştir; "İran'ın, Türkiye'ye kış aylarında gaz kesintileri uyguladığı dönemde bile Rusya, Türkiye'ye karşı cömert davranarak Ankara'nın ihtiyacını karşılamıştır. Rusya güvenilir tedarikçi olma konusunda güven kazanmıştır. Türkiye ile Rusya, kazan-kazan prensibi çerçevesinde

³⁵⁶ Mark N. Katz, "Implications of the Georgian Crisis for Israel, Iran and the West", *MERIA – Middle East Review of International Affairs*, 2018, Cilt: 12, No: 4, 1-11, s. 1.

³⁵⁷ Ebru Oğurlu, "Ağustos 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı Çerçevesinde Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya Politikası", *Avrasya Etüdüleri*, 2010, Sayı: 38, 98-137, s.101.

³⁵⁸ İzzetgil, a.g.e., s.68.

hareket ederek, dengeli bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi kurmaya yönelik adım atmıştır.”³⁵⁹

3.6.3. Suriye Sorununun İkili İlişkilere Etkisi

Orta Doğu bölgesi, uluslararası sistemde jeopolitik, ekonomik ve stratejik yönleriyle önemli rol almaktadır. Ortadoğu’yu bu kadar önemli kılan etmenlerin başında bölgenin sahip olduğu zengin enerji kaynakları gelmektedir. Bölgedeki mevcut kaynakların bolluğu göz önüne alınarak, bölgenin stratejik öneminin uzun süre daha devam edeceği ve büyük güçlerin bölge üzerindeki kontrollerini ve nüfuzlarını arttırma rekabeti içerisinde olacaklarını söylemek mümkündür. Suriye iç savaşını da bu doğrultuda değerlendirmek gerekmektedir. Zira Asya ile Afrika arasında geçiş noktası olması münasebetiyle jeopolitik öneme sahip olan Suriye, Ortadoğu’da merkezi ve stratejik bir konuma sahiptir.³⁶⁰

Rusya’nın Orta Doğu’daki stratejik müttefiki olan Suriye, 2011 Mart’ında başlayan Arap Baharı rüzgarından etkilenmiş, protesto gösterileri ile başlayan olaylar, etnik, dini ve mezhepsel boyutları da içine alan bir iç savaşa dönüşmüştür. İç savaş genel hatları ile İran ve Rusya’nın desteklediği Beşar Esad’ın yönetimindeki Şam Rejimi ile, Türkiye, Katar ve ABD’nin desteklediği muhalif Sünni gruplar arasında cereyan etmiştir. Suriye iç savaşı başladığında siyasi ve ekonomik alanda olumlu bir seyir izleyen Türkiye ile Rusya ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Putin’in açıkça Esad rejimini desteklemesi, Rusya-Suriye ilişkilerine olumlu etki yaparken, rejimin değişmesi gerektiğini savunan Türkiye ile ilişkilerde krize neden olmuştur. Nitekim iç savaş boyunca iki ülke arasında gerginliği tırmandıracak çok sayıda olay yaşanmıştır. Bir taraftan ekonomi ve gelişen Türkiye-Rusya ilişkilerinin mevcut durumu korunmaya çalışılırken diğer taraftan bölgesel sorunların çözümünde, Ankara-Moskova arasında görüş ayrılıklarının derinleşmesi neticesinde iki ülke arasındaki ilişkiler Suriye krizi ile yeni bir şekil almaya başlamıştır.³⁶¹

İç savaş süresince zor duruma düşen Esad’a sınırsız destek sağlayan Rusya, vermiş olduğu desteğin karşılığında Suriye’deki varlığını güçlendirecek pek çok adım atmıştır. Rusya’nın iç savaşın başlamasından itibaren Esad rejimine vermiş olduğu desteğin arka planında, tarihsel ortaklık yanında, jeopolitik nedenler ve en önemlisi de enerji meselesi bulunmaktadır. Bu bağlamda atmış olduğu adımlardan en önemlisi,

³⁵⁹ Mesut Hakkı Çaşın, *Novgorod Knezliği’nden XXI. Yüzyıla Rus İmparatorluk Stratejisi*, Atlas Kitap: Ankara, 2015, ss.697-707.

³⁶⁰ The Washington Institute, <https://www.washingtoninstitute.org/fikraforum/view/russias-energy-goals-in-syria>, (Erişim tarihi: 23.04.2019).

³⁶¹ Muhittin Tolga Özsağlam, “Russia-Turkey Relations: Conflict and Limited Cooperation in The Post-Soviet Era”, *The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences*, 2018, Cilt: 3, Sayı: 2, 82-89, s.84.

Suriye petrol ve gaz altyapısını yeniden inşa etme ve işletme hakkını alarak, bölgedeki boru hatlarının, sıvılaştırma tesislerinin, rafinerilerin ve terminallerin önemli bir bölümünü kontrol etmeye çalışmasıdır. Böylece Suriye'nin Avrupa'ya bölgesel petrol ve doğal gaz için bir geçiş merkezi olma potansiyelinden faydalanmak istemiştir. Bunu yaparken, Rusya sadece on dokuzuncu yüzyılın hedefi olan Doğu Akdeniz'deki hakimiyetini genişletmekle kalmayacak, aynı zamanda Avrupa doğal gaz arzı üzerindeki tekeli sağlamlaştıracaktır.³⁶²

Ayrıca Suriye'nin enerji altyapısına yatırım yapmak, Rusya'nın Irak'taki petrol ve doğal gaz çıkarlarını güvence altına almaya yardımcı olabilecektir. Stroytransgaz, Irak hükümetiyle, Kerkük - Baniyas boru hattını yeniden inşa etmek üzere bir anlaşma imzalamıştır. Proje, bölgedeki artan istikrarsızlık nedeniyle 2011 yılında rafa kaldırılmış ancak tamamen terk edilmemiştir. Eğer proje devam ederse, Rus şirketleri bölgedeki enerji ticaretinde tekele sahip olabilecektir. Çünkü Rus şirketleri petrol ve gazlarını Rus donanması tarafından korunan bir limandan sevk edip, Rus yapımı boru hatları üzerinden gönderme imkanına sahip olacaktır. Bütün bu gelişmeler ile Irak - Suriye üzerinden bir enerji koridoru oluşturma girişimleri, bu bölgede enerji üssü olmak isteyen Türkiye'nin en güçlü rakibinin Rusya olabileceğini göstermektedir.³⁶³

3.6.4. Uçak Krizinin İkili İlişkilere Etkisi

1990'lı yılların ortalarından itibaren hızla gelişen Türkiye-Rusya ilişkileri, 2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaştan olumsuz etkilenmiş, 2015 yılında yaşanan uçak düşürme olayı ile de ikili ilişkilerde kriz yaşanmıştır. Krizin yaratmış olduğu olumsuz etkiler, ikili ilişkilerin bir süreliğine olumsuz seyretmesine neden olmuştur. İki ülke arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden olan "uçak krizi", 24 Kasım 2015 tarihinde Suriye hava sahasında kontrol uçuşu yapan Rus savaş uçağının Türk hava sahasını ihlal ettiği gerekçesiyle Türk jetleri tarafından vurulmasıyla gerçekleşmiştir. Rus uçağı düştükten sonra karşılıklı suçlamalara yol açan bu olay, Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkide yeni döneme girilmesine yol açmıştır.³⁶⁴

Özellikle uçağın düşürülmesinden itibaren Türk tarafını suçlayan Rusya'nın ilk andan itibaren sert tutumu, gerginliği ve belirsizliği derinleştirmiştir. Putin, uçağın düşürüldüğü gün bu olayı "arkadan bıçaklanma" şeklinde yorumlamış, bu açıklama

³⁶² The Washington Institute, <https://www.washingtoninstitute.org/fikraforum/view/russias-energy-goals-in-syria>, (Erişim tarihi: 23.04.2019).

³⁶³ The Washington Institute, <https://www.washingtoninstitute.org/fikraforum/view/russias-energy-goals-in-syria>, (Erişim tarihi: 23.04.2019).

³⁶⁴ Tekin Aycan Taşçı, *Türk-Rus İlişkilerinde Yeni Başlangıç: Rus Savaş Uçağının Düşürülmesi*, Erciyes Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi: Kayseri, 2015, ss.12-16

Rusya'nın bu konu hakkında politikalarını belirlemiştir.³⁶⁵ Putin, Rus uçağının vurulma anında Türk hava sahasından bir kilometre uzakta Suriye hava sahasında olduğunu iddia etmiştir. Türkiye ise Rusya'nın bu açıklamalarının doğru olmadığını açıklamıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Rus uçaklarının 5 dakikada 10 kez uyarılmalarına rağmen, Türk hava sahasını defalarca ihlal ettiğini, uyarıları görmezden geldiğini, bu nedenle vurulduğunu belirtmiştir.³⁶⁶ Nitekim Türkiye, krizin başlangıcından beri Rusya ile çok yönlü ekonomik ilişkilerin zarar görmemesi için krizi yumuşatmaya çalıştığı için daha tedbirli bir politika izlemiştir. Buna karşın, Rusya yaşanan krizden sonra Türkiye'ye karşı yaptırımlar uygulanacağını açıklamıştır. Beklediği gibi, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Türkiye'ye yönelik yaptırımları içeren bir kararname imzalamış, krizden sonra iki ülke arasındaki ilişkiler kopmuştur.³⁶⁷

Açıklanan önlemler arasında; bazı Türk mallarının ithalatında kısıtlamalar, iki ülke arasındaki charter uçuşlarının yasaklanması ve Rusya'ya Türkiye gezileri satan tur operatörlerinin faaliyetlerini sona erdirilmesi bulunmaktaydı. Bu nedenle kriz sonrasında uygulanan yaptırımlar iki ülkenin ekonomik ilişkileri üzerinde oldukça olumsuz etki yaratmıştır.³⁶⁸

Turizm sektöründe Türkiye'ye yapılan tur ve charter uçuşlarının iptali dışında, vizesiz seyahatin iptali, Rusya'da faaliyet gösteren şirketlerin personel alımı ve inşaat sözleşmelerin engellenmesi, Türk gemilerinin Azak Denizi ve Karadeniz'in Rus topraklarına girişinin yasaklanması ve limanlarda kontrolün artırılması, Türk kamyonlarının Rusya topraklarında sıkı denetime tabi tutulması gibi birtakım yaptırımlar, ikili ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Bu çerçevede uçak krizi Türkiye-Rusya arasındaki asimetrik karşılıklı bağımlılığın sürdürülebilirliği açısından bir test vakası olmuştur.³⁶⁹

Uçak krizi, iki ülke enerji ilişkileri üzerinde fazla etkili olmamıştır. Güvenilir bir enerji tedarikçisinin pozisyonunu tehlikeye atmamak için Rusya bu konuda herhangi bir yaptırım uygulamamıştır. Uçak krizinden sonra Rusya'nın Türkiye ile olan enerji ilişkilerinin akıbeti tartışılırken, beklenmeyen bir şekilde Gazprom, Türkiye'ye 2016 yılının ilk iki buçuk ayı % 33,5 daha fazla doğal gaz göndermeye başlamıştır.³⁷⁰ Bununla birlikte uçak krizi, Türkiye'nin Rusya'ya olan enerji bağımlılığı konusunda tartışmalara yol açmıştır. Yaptırımlar doğal gaz akışına doğrudan etki etmemiş olsa

³⁶⁵ Taşçı, a.g.e., s.22

³⁶⁶ Taşçı, a.g.e., s.22

³⁶⁷ Abdullah ve Babaç, a.g.e., s.2138.

³⁶⁸ Abdullah ve Babaç, a.g.e., s.2138.

³⁶⁹ Taşçı, a.g.e., s.22

³⁷⁰ Demiryol, a.g.e., s.1451

da uçak krizinin ardından Türkiye'deki enerji güvenliği algısı, özellikle de Rus gazına bağımlılık konusu, hızlı bir güvenikleştirme sürecine girmiştir. Söz konusu krizi takiben Türkiye'de yazılı, görsel ve sosyal medyada yapılan tartışmalarda sıklıkla yöneltilen soruların başında "*Rusya Türkiye'ye doğal gazı keser mi?*" gelmiştir.³⁷¹

Uçak krizi, "Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin'e 20 Haziran 2016'da gönderdiği özür mektubu neticesinde düzelme yoluna girmiştir."³⁷² Fakat bu kriz Türkiye'nin enerji güvenliği meselesinin ve bu kapsamda Rusya'ya olan asimetrik karşılıklı bağımlılığının gündeme gelmesi açısından bir dönüm noktasıdır. Bu dönemde Türkiye'nin ilk reaksiyonu tedarikçilerini çeşitlendirmek için Katar, Kuzey Irak, İsrail gibi ülkelerle temasa geçmek olmuştur. Mavi Marmara meselesi sebebiyle ilişkilerin krize dönüştüğü İsrail ile başlayan normalleşme de bu çerçevede değerlendirilmelidir.

³⁷¹ Demiryol, a.g.e., s.1451.

³⁷² Örmeci ve Kısacık, a.g.e., s. 378.

SONUÇ

Türkiye'nin enerji tüketimi son yıllarda istikrarlı bir şekilde artmaktadır. Türkiye'nin enerji politikasının temel önceliği, ülkenin enerji güvenliğini yerel enerji kaynakları kullanarak ve minimum maliyetle sağlamaktır. Ayrıca Türkiye enerji tedarikçileri, ulaştırma kanalları ve ilgili endüstri teknolojileri ağını çeşitlendirmeyi hedeflemektedir. Rusya ise ekonomik çıkarlarıyla doğru orantılı olarak istikrarlı hidrokarbon ihracatı, onu dış pazarlara bağlayan petrol ve gaz nakil yollarının çeşitlendirilmesi ve nükleer teknolojilerin ihracatına odaklanmaktadır. Enerji alanındaki bu tamamlayıcı ilişki sebebiyle, taraflar birbirlerini ortağı olarak nitelendirmektedir.

Türkiye-Rusya ilişkileri son on yılda ivme kazanmış ve bu süreç iki komşunun asırlık tarihî rekabeti geride bıraktığı bir dönem olmuştur. Rusya ve Türkiye devlet başkanlarını bir araya getiren ve giderek artan sayıdaki zirveler, her iki tarafında çok boyutlu bir ortaklık geliştirmek için güçlü bir kararlılık ortaya koyduğunu kanıtlar mahiyettedir. Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler, Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle yeni bir sürece girmiştir. Bu süreçte Soğuk Savaş yılları dönemindeki rekabet üzerinden şekillenen ilişkilerin yerini, derinleştirilmiş ve genişletilmiş yakın komşu ilişkileri ve stratejik ortaklık almıştır.

2002-2015 yıllarını kapsayan dönemde Moskova ve Ankara arasında oluşan diyalog ortamında taraflar, ilişkilerini karşılıklı olarak özellikle ekonomik-politik alanda geliştirmek üzerine tesis etmişlerdir. Vladimir Putin'in Rusya Devlet Başkanı olması ve Türkiye'de AK Parti iktidarı dönemi ile başlayan süreçte ülkeler, önceki dönemdeki politik sorunlarını diyalog yoluyla çözerek, ekonomik odaklı bir ilişki geliştirme yoluna gitmişlerdir. Bu dönemde iki ülkenin ekonomik ilişkilerinin büyük oranda artması, siyasi ilişkilere de olumlu etki etmiştir. İki devletin üst düzey yetkililerinin gerçekleştirdiği çok sayıda karşılıklı ziyaret, bunun bir örneğidir.

İki ülke arasında ilişkilerin stratejik ortaklık boyutundaki seviyelere ulaşmasında iki ülkenin enerji güvenliği endişeleri itici faktör olmuştur. Çünkü Rusya önemli bir enerji tedarikçisidir ve Rus ekonomisinde enerji ihracatından elde ettiği gelirler önemli bir girdi oluşturmaktadır. Aynı zamanda Rusya'nın enerji piyasalarında kurmuş olduğu monopol yapı, Rusya'nın bölgede siyasal üstünlüğünü pekiştiren bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla üretmiş olduğu enerjinin pazarlanması açısından Türkiye hem iyi bir enerji pazarı olarak hem de jeopolitik konumu itibarıyla Rusya açısından önem taşımaktadır. Türkiye açısından ikili ilişkilerin enerji boyutu ele alındığında şüphesiz en önemli etmen, Türkiye'nin sürekli artan

enerji ihtiyacıdır. Bununla birlikte, bölgede enerji üssü ve koridoru olmak isteyen Türkiye'nin en önemli rakibinin Rusya olduğunun da altını çizmek gerekmektedir.

Bu rekabete rağmen uzun bir dönem boyunca iki ülke, çatışan bölgesel çıkarlarını ve stratejik ve politik problemlerini göz ardı ederek ekonomik ilişkileri geliştirme stratejisini benimsemişlerdir. Suriye krizinin başlamasından itibaren, krize iki ülkenin yaklaşım tarzı çoğu zaman farklı olmasına rağmen, ortak ekonomik projeler geliştirmeye devam etmişlerdir. Benzer bir şekilde Doğu Akdeniz'de hidrokarbon rezervlerinin paylaşılması konusunda Türkiye'nin çıkarlarına zarar verecek bir şekilde Rusya'nın GKRY ile birlikte hareket etmesi de ilişkilere kalıcı bir zarar vermemiştir.

İki ülke arasındaki enerji ilişkilerinde doğal gaz ticareti özellikle öne çıkmaktadır. Mavi Akım boru hattının 2003 yılında açılmasıyla birlikte, Türkiye'ye yönelik Rus gazı ihracatı artmıştır. Mevcut ilişki biçimini sürdürme amacındaki Moskova, gaz ihracatını Türkiye ile olan ilişkilerinde şu ana kadar bir politika aracı olarak kullanmamıştır. 2015 yılında yaşanan uçak krizinde bile Rusya'nın Türkiye'ye uyguladığı yaptırımlar birçok farklı alanı kapsamakla birlikte Moskova, gaz akışını kesmekten kaçınmıştır.

Türkiye, enerjide 2017 yılı itibariyle % 55 oranında Rusya'ya bağımlı durumdadır. Söz konusu asimetrik bağımlılık kaçınılmaz olarak ikili ilişkilerde bir taraf lehine olan bir güç ilişkisi yaratmakta ve daha fazla bağımlı olan ülke, ikili ilişkilerin bozulmaması için daha fazla ödün vermek durumunda kalmaktadır. Bu çerçevede Türkiye'nin enerji güvenliği, Rusya'dan doğal gaz alımını güvence altına alma hedefiyle artan enerji gereksinimine alternatif çözümler geliştirebilme ve Avrupa ile bir enerji köprüsü tesis etme hedefleri arasında denge kurabilmesini gerektirmektedir. Türkiye bu hedefler doğrultusunda enerji güvenliğini sağlamak amacıyla çeşitli politikalar üretmektedir.

Bu politikalardan ilki tedarikçi ülkelerde çeşitliliğe gitmektir. Türkiye'nin doğal gaz ithal edilecek ülke çeşitliliğini artırarak ve yenilenebilir enerji gibi alternatif enerji kaynaklarına yönelerek Rus doğal gazına olan bağımlılığını azaltması söz konusu asimetrik bağımlılık ilişkisinden kurtulmak için önem arz etmektedir. Bu çerçevede TANAP, önemli bir alternatif olarak gözükmektedir. Dolayısıyla TANAP'ın Avrupa ayağının tamamlanması için gerekli siyasi desteğin sağlanması elzemdir.

Tükettiği enerjinin büyük bir bölümünü ithal etmek durumunda olan Türkiye, yenilenebilir enerjiye stratejik bir önem atfetmek durumundadır. 2023 hedefleri kapsamında Türkiye'nin elektrik talebinin % 30'unun yenilenebilir enerji kaynaklarından temin edilmesi planlanmaktadır. Bu bakımdan mevcut durumda yoğun bir şekilde kullandığımız hidroelektrik santrallere ilave olarak rüzgar, güneş,

jeotermal ve biyoyakıt gibi yenilenebilir kaynaklardan azami faydayı sağlayacak yatırımlar yapılmalı ve bu bağlamda özel sektörün teşvik edilmesi sağlanmalıdır. Elektrik talebinde yenilenebilir enerjinin payının yükseltilmesi, elektrik üretiminde yoğun bir şekilde kullanmış olduğumuz doğal gazın payının düşmesi anlamına gelecektir ki bu durum özellikle doğal gaz ihracatında bağımlılığımızın yüksek olduğu Rusya'dan doğal gaz alımını azaltacak stratejik bir adım olacaktır.

Aynı şekilde nükleer enerji ile ilgili olarak atılan adımların da bağımlılığı azaltacağı belirtilmektedir. Ancak Akkuyu nükleer santral projesinin hayata geçirilmesi noktasında, her ne kadar Moskova'nın bu konuda sahip olduğu birikime güvenilerek bu şekilde bir anlaşma tercih edilmişse de, stratejik açıdan oldukça önemli olan santrallerin, enerji bağımlılığının % 55'lere ulaştığı bir ülkenin kontrolüne terk edilmemesi gerektiğinin altı çizilmelidir.

Bu çerçevede kaynak çeşitlendirme açısından nükleer enerjinin önemli bir alternatif olacağı öngörülmekle birlikte, konunun stratejik boyutunu da göz önünde tutmak gerekmektedir. Türkiye topraklarında başka ülkelerin kontrolünde nükleer santrallerin kurulmasının planlanması, bu ülkelerin Türkiye'de stratejik varlık elde etmeleri anlamına gelmektedir. Netice olarak her iki ülke arasındaki enerji ilişkisi karşılıklı bağımlılık üzerinden geliyor gibi gözükse de, ileride iki ülke ilişkilerini sekteye uğratabilecek büyük çaplı krizler yaşanması halinde bu durumun Türkiye'ye maliyeti göz ardı edilmemelidir. Türkiye ekonomisi için hayati öneme sahip olan enerjinin tedarik noktasında tek bir ülkeye bu denli bağımlı olmanın getireceği olumsuz etkiler göz önünde bulundurulmalıdır. Bu çerçevede enerji güvenliğinin sağlanması için hem alternatif tedarikçilere yönelmeli hem Türkiye üzerinden geçen yeni güzergahlar desteklenmeli hem de yenilenebilir enerji kaynaklarına daha fazla yatırım yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

BAHGAT Gawdat, Energy Security: An Interdisciplinary Approach, A John Wiley and Sons, Ltd., Publication, United Kingdom, 2011.

BARTON Barry, REDWELL Catherine, RONNE Anita ve ZİLLMAN Donald, Energy Security: Managing Risk in a Dynamic Legal and Regulatory Environment, Oxford University Press, 2004.

BİRESSELİOĞLU Mehmet Efe, European Energy Security: Turkey's Future Role and Impact, Palgrave Macmillan UK, 2011.

BUZAN Barry, WAEVER Ole, WİLDE Jaap De, A New Framework for Analysis, Lynne Rienner Publishers, London, 1998.

CAŞIN Mesut Hakkı, Novgorod Knezliği'nden XXI. Yüzyıla Rus İmparatorluk Stratejisi, Atlas Kitap, Ankara, 2015.

EHTESHAMI Anoushiravan, "Geopolitics of hydrocarbons in Central and Western Asia", Shirin Akiner, The Caspian: politics, energy and security, New York, 2005.

ERKİN T., "Türkiye'nin Enerji Alanındaki Çalışmaları", Proceedings of the Third International Symposium on the Strategy and Security Studies, Beykent Üniv. Press, İstanbul, 2010.

FLEGEL Tina, Foreign Actors' Influence on Azerbaijan's Energy Policy, Springer; London, 2016.

FOREST James J. F., SOUSA Matthew V., Oil and Terrorism in the New Gulf: Framing U.S. Energy and Security Policies, New York, 2007.

GİRGİN Kemal, Ruslarla Kavradan Derin Ortaklığa, İstanbul, İlgü Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2014.

GÜRSOY Sezin İba, SEYAZ Adnan, "Rusya'nın Enerji Politikaları; Dar Etkiden Geniş Etkiye Geçiş", Enerji Diplomasisi, Edit. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, 2015.

HOLDREN John P. ve SMİTH Kirk R., "Energy, the environment, and health", eds. Tord Kjellstrom, David Streets, Xiaodong Wang, World Energy Assessment: Energy And The Challenge Of Sustainability, United Nations Development Program, New York, 2000.

JENSEN Walter Godfried, The importance of energy in the First and Second World Wars, Cilt:11. , 1968

JONATHAN Stern, Gas Security' cited in Sanam Sinem Haghighi, Energy Security, Hart Publishing, 2007.

MAMMADOVA Sevinj, Pipeline Politics and Natural Gas Supply from Azerbaijan to Europe: Challenges and Perspectives, 2018.

MEHDİYEVA Nazrin, Power Games in the Caucasus ;Azerbaijan's Foreign and Energy Policy towards the West, Russia and the Middle East , Tauris, London, 2011.

ÖRMECİ Ozan ve KISACIK Sina, Rusya Siyaseti ve Rus Dış Politikası, Teorik Çerçeve-Tarihsel Arka Plan-Örnek Olaylar, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2018

PAMİR Nejdet, "Enerji Politikaları ve Küresel Gelişme" TMMOB, EMO, V. Enerji Sempozyumu, Küreselleşmenin Enerji Sektöründe Yapısal Değişim Programı ve Enerji Politikaları, Bildiriler Kitabı, Ankara, 2005.

RUTLEDGE Ian, Addicted to Oil: America's Relentless Drive for Energy Security, NewYork, 2006.

SINGH Bharat Raj ve SINGH Onkar, Global Trends of Fossil Fuel Reserves and Climate Change in the 21st Century, Edit. Dr. Shahriar Khan, Fossil Fuel and the Environment, 2012.

SOVACOO Benjamin K., The Routledge Handbook of Energy Security, Routledge, New York, 2011.

TAŞCI Tekin Aycan, Türk-Rus İlişkilerinde Yeni Başlangıç: Rus Savaş Uçağının Düşürülmesi Erciyes Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi: Kayseri, 2015.

TOPRAK Nuri Gökhan; "Türkiye'nin Enerji Güvenliği ve Karadeniz", Karadeniz Jeopolitiği, H.Çomak, C. Sancaktar, V.Tatar, B.Ş.Şeker, (ed.), 2018.

WİHBİY Paul Michael, "Turkey and Energy Security in the Caucasus and Central Asia", Edit. B. N. Kursunoglu, S. L. Mintz ve A. Perlmutter, The Challenges to Nuclear Power in the Twenty-First Century, Springer, New York, 2002.

YERGİN Daniel, Energy Security and Markets", Edit. Jan H.Kalicki, David L.Goldwyn, Energy&Security Toward A New Foreign Policy Strategy, Woodrow Wilson Center Press, Washington, 2005.

YERGİN Daniel, The Quest: Energy, Security, and the Remaking of the Modern World,Penguin, New York, 2012.

YILMAZ Şuhnaz, "ABD'nin Kafkasya Politikaları", Der. Mustafa Aydın, Kafkaslar Değişim Dönüşüm: Avrasya Üçlemesi III, , Nobel, Ankara, 2010.

YORUCU Vedat ve ÖZAY Mehmet, The Southern Energy Corridor: Turkey's Role in European Energy Security, Springer, Canada, 2018.

Dergiler ve Makaleler

ABDULLAH Akif ve Erhan BABAÇ, "Ekonomik Açıdan Rusya'ya Uygulanan Yaptırımlar ve Türkiye İle Yaşanan Uçak Krizinin Etkileri", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 2016, Cilt:5, Sayı:7, 2134-2143.

AKPINAR Erdal, "Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı ve Türkiye Jeopolitiğine Etkileri" Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi,2005, Cilt:25, Sayı:2, 229-248.

AKTÜRK Şener, "The fourth style of politics: eurasianism as a pro-Russian rethinking of Turkey's geopolitical identity." *Turkish Studies*, 2015, Cilt:16, Sayı:1, 54-79.

AKTÜRK Şener, "Turkish-Russian relations after the cold war (1992-2002)", *Turkish Studies*, 2006, Cilt:7, Sayı:3, 337-364.

ANLAR Aslıhan, " Farklı bakış açıları ile enerji güvenliği üretici, tüketici ve transit ülkeler: Türkiye örneği", *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 2017, Sayı:19:, 59-88.

ALAGÖZ Emine Akçadağ, "Çin'in Enerji Güvenliğinin İran ile İlişkilerine Etkisi", *The Turkish Yearbook of International Relations*, 2016, Cilt:47, 58-78.

ARAFAT Mihamad, O.LUQMAN Mahmood ALNUAIMY, "The Turkish-Russian Relations in the era of AKP" *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 2012, Cilt:12, Sayı:2, 103-133.

ARAS Osman Nuri, "Azerbaycan'ın Enerji Kaynakları Gelirlerinin İhraç Hacmindeki Yeri ve Ülke Ekonomisine Etkisi", *International Conference On Eurasian Economies*, 2012, 225-232.

AZZUNİ Abdelrahman ve Christian BREYER, "Definitions and dimensions of energy security: a literature review", *Advanced Review*, 2018, Sayı:11, 1-34.

BABALI Tuncay, "Implications of the Baku-Tbilisi-Ceyhan Main Oil Pipeline Project", *Perceptions*, Winter, 2005.

BAYLIS John, "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2008, Cilt:5, Sayı:18, 69-85.

BENLİ A. Oya, "Rusya Federasyonu Ülke Raporu", T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi, 2011.

BİELECKİ Jan, "Energy security: is the wolf at the door?", *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 2002, Sayı:42, 235-250.

BRADSHAW Micheal J., "The Geopolitics of Global Energy Security", *Geography Compass*, 2015, Cilt.3, Sayı:5.

BULUT Remzi; "Enerji Bağlamında Türkiye Rusya Federasyonu Arasında İlişkiler", *Göller Bölgesi Aylık Hakemli Ekonomi ve Kültür Dergisi*, 2018, Cilt:5, Sayı:60, 69-73.

CAŞIN Mesut Hakkı, "A New Geopolitical Game In Mediterranean Hydrocarbons Windows Of Opportunities Or New Challenges?" *Journal of Caspian Affairs*, 2015, Cilt:1, Sayı:1, 47-72.

CHESTER Lyne, "Conceptualising energy security and making explicit its polysemic nature", *Energy Policy*, 2009, Cilt.38, Sayı.2, 887-889.

CHERP Aleh ve JEWELL Jessica, "The concept of energy security: Beyond the four As" *Energy Policy*, 2014, Cilt:74, 415-42.

CIRDEİ İonuş Alin, "Aspects Regarding the Energy Security In the Middle East", Land Forces Academy Review, 2017, Cilt: 22, Sayı:2, 86-93.

ÇOPUROĞLU Özge ve KARPUZCU Tefvik, "Krizlerin Yön Verdiği Türk - Rus İlişkilerine Uçak Krizine Kadar Analitik Bir Bakış" Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2017, Cilt: 22, Sayı: 2, 465-483.

CORRELJÉ Aad ve LİNDE Coby van der, "Energy supply security and geopolitics: A European perspective", Energy Policy, 2006, Sayı: 34, 534-542.

ÇAL Sedat, "Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Projesi Kapsamındaki Anlaşmaların Hukuki Yönden Değerlendirilmesi", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 2008, Cilt: 63, Sayı: 4, 89-134.

ÇALIŞKAN Şadan, "Türkiye'nin Enerjide Dışa Bağımlılık Ve Enerji Arz Güvenliği Sorunu", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2009, Say: 25, 297-310.

ÇELİKPALA Murat, "Enerji Güvenliği: NATO'nun Yeni Tehdit Algısı", Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi, 2014, Cilt: 10, Sayı: 40, 75-99.

DEMİR Ahmet, "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Enerji Politikaları", A.Ü. SBF Dergisi, 1980, Cilt: 35, Sayı: 1, 107-127.

DEMİR YOL Tolga, "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Rolü: Asimetrik Karşılıklı Bağımlılık ve Sınırları", GAUN JSS, 2018, Cilt: 17, Sayı: 4, 1439-1455.

DİNÇER Furkan, ATİK İpek ve YILMAZ Şaban, ÇINGİ Ali, "Hidrolik enerjisinden yararlanmada ölkemiz ve gelişmiş ölkelerin mevcut durumlarının analizi", Mühendislik Dergisi, 2017, Cilt: 8, Sayı: 3, 554-561.

DOSTER Barış, "Türkiye'nin Enerjide Dışa Bağımlılığının Türkiye Rusya İlişkilerine Etkileri." Bilgesam: Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Merkezi, 2014.

ESEN Ömer, "Security of the energy supply in Turkey: Prospects, challenges and opportunities", International Journal of Energy Economics and Policy, 2016, Cilt:6, Sayı:2, 281-289.

ERTEKİN Meriç Subaşı, "Çin'in Büyüyen Enerji Talebinin Karşılanmasında Afrika'nın Önemi", İğd Üniv Sos Bil Der, 2017, No:12, 189-212.

FURUNCU Yunus, "TANAP'ın Orta Asya ve Avrupa Enerji Pazarlarına Etkisi", Yönetim ve Ekonomi, 2018, Cilt: 25, Sayı: 2, 542-560.

FURUNCU Yunus, "Türkiye'nin Enerji Bağımlılığı ve Akkuyu Nükleer Enerji Santrali", Cumhuriyet Üniversitesi Fen Fakültesi Fen Bilimleri Dergisi, 2016, Sayı: 37, 199-207.

HARRİS Stuart, 'Global and Regional Orders and the Changing Geopolitics of Energy', Journal of International Affairs, 2010, Cilt. 64, Sayı: 2 , 155-171.

HİLL Fiona ve TAŞPINAR Ömer, "Turkey and Russia: axis of the excluded?", Survival, 2006, Cilt: 48, Sayı:1, 81-92, 83-85.

HODALIOĞULLARI Zeliha ve AYDIN Aydın, "Türkiye ile Rusya Arasındaki Doğal gaz İşbirliğinin Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkisi", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2016, Cilt: 9, Sayı: 43, 744-755.

HUOTARI Jussi; "Energy policy and (energy security) as a part of Russian foreign policy", NGP Yearbook, 2011, Cilt: 40, Sayı: 4, 121-132.

KANTÖRÜN Ufuk, " Bölgesel Enerji Politikaları ve Türkiye", Bilge Strateji, 2010, Cilt: 2, Sayı: 3, 87-113.

KARAGÖL Erdal Kavaz ve KAVAZ İsmail, Kaya Gazının Küresel Enerji Piyasalarındaki Yeri ve Türkiye'deki Geleceği, 2017, SETA, Sayı: 222.

KAKIŞIM Cemal, "Türkiye'nin Enerji Politikaları Açısından Türk Akımına Yönelik Bir Değerlendirme", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2017, Sayı: 50, 517-527,

KARIK Fatih, SÖZEN Adnan, İSKENDER Ümit, "Türkiye'de rüzgar enerjisinde mevcut durum"Gazi Mühendislik Bilimleri Dergisi, 2015, Cilt.1, Sayı: 2, 219-234.

KARDAŞ Şaban, "Turkey-Russia energy relations", International Journal, Winter 2012, 81-100.

KARDAŞ Şaban, "The Turkey-Azerbaijan Energy Partnership in the Context of the Southern Corridor", IAI Working Papers,

KATZ Mark N., "Implications of the Georgian Crisis for Israel, Iran and the West", MERIA – Middle East Review of International Affairs, 2018, Cilt:12, No: 4, 1-11

KHASHAN H, "The Energy Factor in Esatern Mediterranean Relations", In Tractable Dilemmas in the Energy-Rich Eastern Mediterranean, Edit, A. Petasis, Cambridge Scholl Publishing; London, 2016, 177-195.

KAYNAK Bahadır, "From Blue stream to Turkish stream an Assesment of Turkey's Energy Dependence on Russia", Sosyal Bilimler Dergisi, 2018, Cilt: 3, Sayı: 1, 79-90.

KEDİKLİ Umut ve TAŞKIN Deniz, "Enerji Kaynakları Mücadelesinde Doğu Akdeniz Havzası ve Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı", Alternatif Politika, 2015, Cilt: 7, Sayı: 15, 399-423.

KENDERDİNE Melanie A., "Enerji Güvenliği ve Terörizm", Enerji Güvenliğine Ortak Çözüm Arayışları Uluslararası Sempozyumu, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 261-279.

KÖTEN Faysal, "Boru Hattı Projelerinin Hazar Havzası Jeopolitik ve Jeo-ekonomisindeki Rolü", Avrasya İncelemeleri Dergisi, 2013, Cilt: 2, Sayı: 1, 65-84.

MATSUO Yuhji, YANAGİSAWA Akira ve YAMASHİTA Yukari "A Global Energy Outlook To 2035 With Strategic Considerations For Asia And Middle East energy supply and demand interdependencies", Energy Strategy Review, 2013, Cilt:2, 79-91.

MELİKOĞLU Mehmet, "The Role of Renewables and Nuclear Energy in Turkey's Vision 2023 Energy Targets: Economic and Technical Scrutiny", Renewable and Sustainable Energy Reviews, 2016, Cilt: 62, s. 1-12.

"International Energy Security: Common Concept for Energy Producing, Consuming and Transit Countries", Energy Charter Secretariat, 2015.

İSMAİL Elnur ve Bayram ALİYEV, "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Rolü", TYB Akademi, 2016, Sayı: 17, 187-211.

IRIE Kazutomo, "The Evolution of the Energy Security Concept and APEX Energy Cooperation", International Association for Energy Economics, Singapore Issue, 2017.

İZZETGİL E., "Kafkasya'nın Jeopolitiği ve Rusya'nın Bölgeye Yönelik Politikası" Bölgesel Çalışmalar, 2016, Cilt: 1, Sayı: 1, 51-85.

OGAN Sinan, "Mavi Akım Projesi: Bir Enerji Stratejisi ve Stratejisizliği Örneği", Stadima, Sayı: 3, 1-20.

OĞURLU Ebru, "Ağustos 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı Çerçevesinde Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya Politikası", Avrasya Etüdüleri, 2010, Sayı: 38, 98-137.

ÖNİŞ Ziya ve YILMAZ Şuhnaz, "Turkey and Russia in a shifting global order: cooperation, conflict and asymmetric interdependence in a turbulent region", Third World Quarterly, 2016, Cilt: 7, Sayı: 1, 71-95.

ÖLZ Sanmantha, SIMS Ralph ve KIRCHNER Nicolai, "Contribution of Renewables to Energy Security", International Energy Agency, OECD/IEA, 2007.

ÖRNEK Serdar ve MIZRAK Baransel, "Bir Güvenlik Sorunu Olarak Kıbrıs'ın Enerji Kaynakları ve Uluslararası Aktörlerin Politikaları", Bilge Strateji, 2016, Cilt: 8, Sayı: 15, 13-32.

ÖZBAY Fatih, "Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010", Bilge Strateji, 2012, Cilt: 3, Sayı: 4, 37-82.

ÖZBAY Fatih, "Türkiye-Rusya İlişkilerinde İşbirliği ve Rekabet, 1992-2012" BİLGESAM, 2013.

ÖZCAN A. Behiç, "Uluslararası Güvenlik Sorunları ve ABD'nin Güvenlik Stratejileri", SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2004, Sayı:22, 451-470.

ÖZEV Muharrem Hilmi, " Küresel Denkleme Türkiye'nin enerji Güvenliği", SETA, 2017.

ÖZSAĞLAM Muhittin Tolga, "Russia-Turkey Relations: Conflict and Limited Cooperation in The Post-Soviet era", The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences, 2018, Cilt:3, Sayı: 2, 82-89, s.84.

PROEDROU Filippou, "Russian Energy Policy and Structural Power in Europe", Europe-Asia Studies, 2018, Cilt: 70, Sayı:1, 75-89.

SEVİM Varol Tuğçe, “Rus Dış Enerji Politikası ve Yeni Hedef Kuzey Doğu Asya”, Uluslararası İlişkiler, 2014, Cilt: 11, Sayı: 4, 87-108.

ŞEHGÖNÜL Ahmet, Hacı Ahmet KARADAŞ ve Şerife Merve KOŞAROĞLU: “Petrol Fiyatlarının İhracat Üzerindeki Etkisi”, Yönetim ve Ekonomi, 2018, Cilt: 25, Sayı:2, 336-349.

ŞİRİN Selahattin Murat, “An assessment of Turkey’s nuclear energy policy in light of South Korea’s nuclear experience”, Energy Policy, 2010, Cilt: 38, Sayı: 10, 6145–6152.

TELLİ Azime, “Akkuyu Nuclear Power Plant from the Perspective of Energy Security: A Solution or a Deadlock?”, Caucasus International, 2016, Cilt: 6, No: 2, 151-165.

TEPAV, Daha Güçlü AB-Türkiye Enerji Diyaloguna Doğru Enerji Güvenliği Perspektifleri ve Riskleri”, s.28-33.

ULUDAĞ Mehmet Bülent “Turkey’s Role in Energy Diplomacy from Competition to Cooperation: Theoretical and Factual Projections”, International Journal of Energy Economics and Policy, 2013, Cilt: 3, 102-114.

ÜSTÜN Gökhan Ekrem ve Bengi GENÇ; “Dünya’da ve Türkiye’de Biyoyakıtların Durumu”, U.Ü. Ziraat Fakültesi Dergisi, 2015, Cilt: 29, Sayı: 2, 157-164.

ÜSTÜN Çiğdem, “Turkey between Environmental Protection and Energy Security: A Regional Perspective”, Insight Turkey, 2012, Cilt: 14, Sayı: 2, 176-193.

WINROW Gareth M., “Turkey and the east-west gas transportation corridor,” Turkish Studies, 2004, Cilt: 5, Sayı: 2, 23-42.

YAVUZ Kenan, “Importance of Azerbaijan-Turkey Collaboration in Terms of Turkey’s Energy Sector: TANAP”, Conference Book: TANAP Conference in Istanbul, Entrepreneurship Development Foundation, Bakü, 2012.

YERGİN Daniel, “Ensuring Energy Security”, Foreign Affairs, 2006, Cilt: 85, Sayı: 2, 69-82.

YILMAZ Mutlu, “Türkiye’nin Enerji Potansiyeli ve Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Açısından Önemi”, Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi, 2012, Cilt: 4, Sayı: 2, 33-54.

YU Jianhua ve DAI Yichen , “Energy Politics and Security Concepts from Multidimensional Perspectives”, Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia), 2014, Cilt: 6, Sayı:4, 91-120.

ZENGİN Eyüp, “Türkiye Ve Rusya Federasyonu Ticari İlişkileri”, Avrasya İncelemeleri Dergisi, 2015, Cilt: 6, Sayı: 1, 67-80.

Tezler

KORHAN Hakan, Enerji Güvenliği ve Türkiye, İstanbul, 2010, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).

YAKUPOVA Venera; Energy security: its place in the relations between the European Union and Russia, İstanbul, 2013, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).

İnternet Kaynakları

AB Başkanlığı, "Fasıl 15", 2017, https://www.ab.gov.tr/fasil-15-enerji_80.html (Erişim tarihi: 10.05.2019).

ADALIOĞLU Ulvi, Türkiye'de Nükleer Enerjinin Tarihçesi, 2009, http://www.enerji2023.org/index.php?option=com_content&view=article&id=230:tuerkiye-de-nuekleer-enerjintarihces&catid=6:nuekleer&Itemid=156 (Erişim tarihi:23.04.2019).

AKDEMİR Eda, Rusya'nın Enerji politikaları, s.23-24, https://www.academia.edu/11800964/Rusyan%C4%B1n_Enerji_Politikalar%C4%B1_%D0%AD%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%B3%D0%B5%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0_%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D0%B8_Akdeniz_University_Antalya_November_2013, (Erişim tarihi: 01.04.2019)

ARAS Bülent, "Türkiye ve Rusya Federasyonu: Çok Boyutlu Ortaklık," Austos 2009, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Aratırmaları Vakfı Web Sayfası, <http://www.setav.org>, (Erişim tarihi:15.04.2019).

ARMSTONG, Ian, Russia is creating a global nuclear power empire, <http://globalriskinsights.com/2015/10/russia-is-creating-a-global-nuclear-power-empire/> (Erişim tarihi, 23.04.2019).

Avrupa Enerji Güvenliği ve Türkiye, <https://slideplayer.biz.tr/slide/2949351/>, (Erişim tarihi: 05.06.2019).

AYDIN İskender, "Nuclear Energy in Turkey: Past, Present, and Future", Department of Economics, Notes on Economy, 2018, Sayı:3, 1-16, s.2. https://www.researchgate.net/publication/323628365_NUCLEAR_ENERGY_IN_TURKEY_PAST_PRESENT_AND_FUTURE (Erişim tarihi:10.04.2019).

BĂHNĂREANU Cristian, Risks and Threats to Strategic Energy Resources in the Contemporary World, s.268, <http://www.upm.ro/ldmd/LDMD-03/Spi/Spi%2003%2022.pdf> , (Erişim tarihi: 05.04.2019).

BAYRAMOV Agha, The Role of the Caspian Sea countries in European Energy, <https://www.geopolitica.info/european-energy-diversification/>, (Erişim tarihi: 30.10.2018).

BİLGESAM," Rusya'nın Dış Politikasında Nükleer Enerji Faktörü", <http://www.bilgesam.org/incele/97/-rusya%E2%80%99nin-dis-politikasinda-nuekleer-enerji-faktoru/#.XOFSCMqzbic>, (Erişim tarihi: 08.05.2019).

BİLGESAM, "Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi", s.165,
http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-142-2014122215guvenlik_kongresi_bildirileri-12.pdf, (Erişim tarihi: 15.05.2019).

BLOOMBERGHT, <https://www.bloomberght.com/haberler/haber/2194984-rusya-nin-enerji-gelirleri-2018-de-artti> , (Erişim tarihi: 10.05.2019).

BOTAŞ, "Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş., 2010 Yılı Sektör Raporu, s.6",
https://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FSekt%C3%B6r%20Raporu%2FSektör_Raporu_BOTAS_2010.pdf, (Erişim tarihi: 10.05.2019).

BUDAK Türkan, "Türkiye'nin Enerji Politikasında Tanap ve Türk Akımı", Bigesam Analiz, N:1374,27 Mart,2017, s.5, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-69-20170327281364.pdf> (Erişim tarihi: 22.14.2019).

CHERP Aleh, Energy and Security,
https://www.iiasa.ac.at/web/home/research/Flagship-Projects/Global-Energy-Assessment/GEA_Chapter5_security_lowres.pdf (Erişim tarihi: 05.04.2019)

CIASTRES Cédric, Catherine LOCATELLI, "European Union energy security: the challenges of liberalisation in a risk-prone international environment Society", s.4, HAL Id: halshs-00787123 <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00787123> (Erişim tarihi: 13.05.2019).

DEDE Orhan, "İsrail'in Doğu Akdeniz'deki Alternatif Politikaları", Bilgesam, http://www.bilgesam.org/incele/1105/-_israil%E2%80%99in-dogu-akdeniz%E2%80%99deki-alternatif-politikalari/#.VtY7CJN94_M , (Erişim tarihi: 22.04.2019).

DUSEN Mirek ve Maroun KAİROUZ, "Is China pivoting towards the Middle East?" World Economic Forum, April 4, 2017,
<https://www.weforum.org/agenda/2017/04/is-china-pivoting-towards-the-middle-east/>. (Erişim tarihi:20.04.2019).

ECFR, New World Order,
http://www.ecfr.eu/publications/summary/pipelines_and_pipedreams_how_the_eu_can_support_a_regional_gas_hub_in_7276. (Erişim tarihi:20.11.2018).

"Economic Growth and Energy Demand Outlooks in Asia",
https://www.opec.org/opec_web/en/2611.htm (Erişim tarihi: 30.10.2018).

EIA, Resources to Reserves 2012, (International Energy Agency, Paris: 2013),
<https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/Resources2013.pdf>(Erişim tarihi: 15.09.2018).

EIA, https://www.eia.gov/energyexplained/index.php?page=natural_gas_where (Erişim tarihi: 28.03.2019)

EIA, International Energy Outlook 2016, (Independent Statistics & Analysis U.S. Energy, Information Administration, May 2016), s. 34.
[https://www.eia.gov/outlooks/ieo/pdf/0484\(2016\).pdf](https://www.eia.gov/outlooks/ieo/pdf/0484(2016).pdf) (Erişim tarihi: 15.09.2018).

EİGM, Enerji Denge Tabloları, 2016. <http://www.eigm.gov.tr/tr-TR/Denge-Tabloları/Denge-Tabloları> (Erişim tarihi:12.04.2019).

EMO, "Türkiye ve Dünyada Nükleer Enerji – 2018", http://www.emo.org.tr/ekler/7a658185ec17664_ek.pdf, (Erişim tarihi: 10.05.2019).

EMO, "Rusya'nın Enerjiye Dayalı Egemenlik Anlayışı" http://www.emo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=51759. (Erişim tarihi: 12.05.2019).

ENERJİ ATLASI, <https://www.enerjiatlası.com/rezerv/dunya-petrol-rezervi.html>, (Erişim tarihi: 10.05.2019).

"Energy Security and Geopolitics in the Arctic", *Challenges and Opportunities in the 21st Century*, <https://www.worldscientific.com/doi/pdf/10.1142/8448> (Erişim tarihi: 30.10.2018)

"Enerjinin İpekyolu TANAP'ın Açılışı Yapıldı", <https://www.enerya.com.tr/pdf/889371.pdf> (Erişim tarihi: 01.05.2019).

EPDK, Aylık Doğal Gaz Piyasası Sektör Raporları, 2016. www.epdk.gov.tr/TR/Dokumanlar/Petrol/YayınlarRaporlar/Aylık (Erişim tarihi:12.04.2019).

EPDK, Aylık Elektrik Piyasası Sektör Raporları, 2016. www.epdk.gov.tr/TR/Dokumanlar/Elektrik/YayınlarRaporlar/AylıkSektor, (Erişim tarihi:05.04.2019).

EPDK, "Doğal Gaz Piyasası Aylık Sektör Raporları", www.epdk.org.tr/Detay/Icerik/3-0-95-1007/dogal-gazaylik-sektor-raporu (Erişim tarihi: 11.11.2018).

EPDK, "Petrol Piyasası Aylık Sektör Raporları", www.epdk.org.tr/Detay/Icerik/3-0-104-1008/petrolaylik-sektor-raporu (Erişim tarihi: 12.11.2018).

ERCÜMEN M. Aksoy, Mevcut Enerji Açısından Doğu Akdeniz Bölgesi, İnsamer, 201, https://insamer.com/tr/dogu-akdeniz-enerji-rekabeti_366.html, (Erişim tarihi: 22.04.2019).

ETKB, "Dünya ve Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü", 2017, s.10, https://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FEnerji%20ve%20Tabii%20Kaynaklar%20G%C3%B6r%C3%BCn%C3%BCm%C3%BCm%C3%BC%2FSayfı_15.pdf (Erişim tarihi:13.05.2019)

ETKB, Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri, <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatları-ve-Projeleri>, (Erişim tarihi: 10.05.2019)

ETKB, Petrol Boru Hatları, <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Petrol-Boru-Hatları>, (Erişim tarihi: 10.05.2019)

ETKB, "Elektrik", <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Elektrik> (Erişim tarihi: 08.05.2019).

ETKB, "Hidrolik", <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Hidrolik> (Erişim tarihi: 08.05.2019).

ETKB, "Kömür", <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Komur> , (Erişim tarihi: 12.05.2019).

ETKB, "Petrol", <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Petrol> (Erişim tarihi: 13.05.2019)

ETKB, "Rüzgar", <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Ruzgar> (Erişim tarihi: 08.05.2019).

ETKB, "Türkiye Ulusal Yenilenebilir Enerji Eylem Planı", <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Bakanlik-Haberleri/Ulusal-Yenilenebilir-Enerji-Eylem-Plani-> , (Erişim tarihi: 25.11.2018).

ETKB, "2015-2019 Enerji Strateji Planı", https://sp.enerji.gov.tr/ETKB_2015_2019_Stratejik_Plani.pdf , s.12-16.(Erişim tarihi:04.04:2019).

ETKB, 2013 Yılı TBMM Bütçe Sunumu, https://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FMali%20Tablo%2F2013_Genel_Kurul_Konusmasi.pdf, (Erişim tarihi: 29.04.2019).

"European Energy Security Strategy", Brussels, 28.5.2014 COM(2014) 330 final,https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/publication/European_Energy_Security_Strategy_en.pdf (Erişim tarihi:05.03.2019).

"European Energy Security Strategy", <http://www.lse.ac.uk/GranthamInstitute/law/european-energy-security-strategy/> (Erişim tarihi: 30.10.2018).

"European energy security: Challenges in diversifying and decarbonising", <https://doc-research.org/2017/11/european-energy-security-challenges-diversifying-and-decarbonising/>, (Erişim tarihi:30.12.2018).

"European Energy Security Strategy", Brussels, 28.5.2014 COM(2014) 330 final, https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/publication/European_Energy_Security_Strategy_en.pdf, (Erişim tarihi:30.10.2018).

"European Energy Security Strategy, <http://www.lse.ac.uk/GranthamInstitute/law/european-energy-security-strategy/>, (Erişim tarihi:20.11.2018).

GAZBİR, "2016 Yılı Doğal Gaz Dağıtım Sektörü Değerlendirme Raporu, 2016." <http://www.gazbir.org.tr/uploads/page/GAZB%C4%B0R%202016%20Do%C4%9Fal%20Gaz%20Raporu%20Rev10.pdf>, (Erişim tarihi: 10.05.2019).

GÖZLER Muhittin Ziya, Rusya'nın Putini ve Doğalgazı. 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, <http://www.21yzyt.org.tr/arastirma/enerji-ve-enerji-guvenligi-arastirmalarimerkezi/2015/12/08/8358/rusyanin-putini-ve-dogalgazi>, (Erişim tarihi: 20.02.019).

HABER GÜNEŞ, Enerji Günlüğü, <https://habergunes.com/dogu-akdenizde-dogal-gaz-kesifleri-ve-avrupa-enerji-arz-guvenligi/15901/>, (Erişim tarihi: 10.04.2019).

IEA, Key World Energy Statistics 2008, <http://www.iea.org/statistics> (Erişim tarihi: 13.05.2019).

IEA, “Energy Policies of IEA Countries–Turkey 2016 Review”, <https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/EnergyPoliciesofIEACountriesTurkey.pdf> (Erişim tarihi: 15.01.2019).

IJHE, “Enerji Bağımlılığında Avrupa Birliği, Rusya, Türkiye Üçgeni ve Doğu Akdeniz Alanı”, http://www.ijhe.org/Published/201800_007_4_003.pdf, (Erişim tarihi: 10.05.2019).

İKV, Enerji Politikası, <https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=231> (Erişim tarihi: 28.04.2019).

KARAGÖL E., KAYA S. ve KOÇ Y.E.: “2016’da Enerji”, SETAV, 2016, <https://setav.org/assets/uploads/2016/12/enerji.pdf>, (Erişim tarihi: 04.04.2019).

KAVAZ İsmail, “Türkiye’nin Enerji Merkezi Olma Sürecinde TANAP Projesi”, SETA Perspektif, Haziran-2018, Sayı:198, <https://setav.org/assets/uploads/2018/06/199.Tanap-Projesi.pdf> (Erişim tarihi: 01.05.2019).

MAKOVSKY Alan, “Turkey’s Growing Energy Ties with Moscow”, Center For American Progress, <http://umfp.org/wpcontent/uploads/2015/05/TurkeyEnergyBrief.pdf> ,(Erişim tarihi:22.04.2019).

Nabucco Gas Pipeline International GmbH, <http://www.nabuccopipeline.com/portal/page/portal/tr/Pipeline/Legal> , (Erişim tarihi: 03.08.2011).

OBAMA Barac, “ Remarks by the President on America’s Energy Security.”The White House Office of the Press Secretary, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/03/30/remarks-presidentamericas-energy-security>, (Erişim tarihi: 30.10.2018)

OGAN Sinan, “MAVİ AKIM PROJESİ: Bir Enerji Stratejisi ve Stratejisizliği Örneği”, <http://www.emreozgur.com/Mavi.pdf>, (Erişim tarihi: 13.05.2019).

PASCUAL Carlos ve Evie ZAMBETAKIS, “The Geopolitics of Energy From Security to Survival” s.9-11, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/07/energysecurity_chapter.pdf (Erişim tarih:30.10.2018).

PETFORM, Dünya Doğal Gaz Piyasası, <https://www.petform.org.tr/dogal-gaz-piyasasi/dunya-dogalgaz-piyasasi/> (Erişim tarihi: 10.05.2019).

“Report: Russia Delivers Supersonic Cruise Missiles to Syria”, *Haaretz*, <http://www.haaretz.com/middle-east-news/report-russia-delivers-supersonic-cruise-missiles-to-syria-1.399048> , (Erişim tarihi:22.04.2019).

“Roadmap, EU-Russia Energy Cooperation until 2050” https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2013_03_eu_russia_roadmap_2050_signed.pdf, s.9-10 (Erişim tarihi: 10.04.2019).

“Roadmap,EU-Russia Energy Cooperation until 2050”, 2013,
https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2013_03_eu_russia_roadmap_2050_signed.pdf, s.9-10 (Erişim tarihi:15.04:2019).

Rusen, <https://www.rusen.org/rusen-analiz-prof-dr-salih-yilmaz-tanap-projesi-turk-akimi-projesine-rakip-mi-yoksa-avantaj-mi/>, (Erişim tarihi: 07.06.2019)

Russia, U.S. Energy Information Administration,
<http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/Russia/russia.pdf>, (Erişim tarihi: 05.05.2019).

SETAV, “Dünyada ve Türkiye’de Yenilenebilir Enerji”, 2017
<https://setav.org/assets/uploads/2017/04/YenilenebilirEnerji.pdf> (Erişim tarihi: 05.05.2019).

“Statistical Review Of World Energy”, London, British Petroleum (BP), June 2015,
<https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html>., (Erişim tarihi:20.04.2019).

ŞAHİN Kenan, “Rusya Federasyonu Enerji Sektörünün Yapısı, Sektörde Yaşanan Gelişmeler ve Rusya Federasyonu’nun G-8 Başkanlığı”, *T.C. Dışişleri Bakanlığı Yayınları Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, Sayı XX*,
http://www.mfa.gov.tr/rusya-federasyonu-enerji-sektorunun-yapisi_-sektorde-yasanan-gelisimler-verusya-federasyonu_nun-g-8-baskanligi-tr.mfa , (Erişim tarihi: 16.04.2019).

TANAP, <https://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/>, (Erişim tarihi: 10.06.2019).

The IEA “Saving Oil in Hurry”, 2005,
<http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/savingoil.pdf>., (Erişim tarihi: 15.09.2018).

“The Summary of the Energy Strategy of Russia For the Period of Up to 2030,”,
[http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_\(Eng\).pdf](http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_(Eng).pdf) s.21-14 . (Erişim tarihi: 10.05.2019).

TEİAŞ, 2015 Yılı Sektör Raporu, 2016.
www.teias.gov.tr/dosyalar/TEIAS_Sekt%C3%B6r_Raporu_2015.Docx (Erişim tarihi:12.04.2019).

TEPAV, “Daha Güçlü AB-Türkiye Enerji Diyaloğuna Doğru Enerji Güvenliği Perspektifleri ve Riskleri”, https://www.tepav.org.tr/upload/files/1502195236-1.Daha_Guclu_AB__Turkiye_Enerji_Diyaloguna_Dogru_Enerji_Guvenligi_Perspektifleri_ve_Riskleri.pdf, (Erişim tarihi:15.04:2019).

TP, “Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu, 2016”,
https://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FSekt%C3%B6r%20Raporu%2FTP_HAM_PETROL-DOGAL_GAZ_SEKTOR_RAPORU_2015.pdf, (Erişim tarihi: 10.05.2019).

Türkiye'nin Enerji Görünümü 2018 TMMOB Oda Raporu, https://www.mmo.org.tr/sites/default/files/EnerjiGorunumu2018_1.pdf (Erişim tarihi:12.04.2019).

TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2016. <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> <https://www.enerji.gov.tr/tr-tr/sayfalar/elektrik>, (Erişim tarihi:12.04.2019).

TÜPRAŞ, <https://www.tupras.com.tr/rafineriler>, (Erişim tarihi: 11.05.2019).

TÜPRAŞ, <https://www.tupras.com.tr/en/refineries>, (Erişim tarihi:12.04.2019).

“Türk Akımı’nda İmzalar Atıldı”, Enerji Atlası, <http://www.enerjiatlası.com/haber/turk-akimi-imzalar-atildi>, (Erişim tarihi:22.04.2019).

Washington İnstitue, <https://www.washingtoninstitute.org/fikraforum/view/russias-energy-goals-in-syria>

“Valuation of Energy Security for the United States”, Office of Policy, 19 January,2012, <https://www.energy.gov/policy/articles/valuation-energy-security-united-states> (Erişim tarihi: 30.10.2018).

“Valuation of Energy Security for the United States”, United States Department of Energy Washington, DC 20585, Report to Congress January 2017. https://www.energy.gov/sites/prod/files/2017/01/f34/Valuation%20of%20Energy%20Security%20for%20the%20United%20States%20%28Full%20Report%29_1.pdf, (Erişim tarihi: 15.11.2018).

“21 .Yüzyılda Türkiye'nin Enerji Stratejisi”, Global İlişkiler Formu Çalışma Grubu Raporu 2013, <http://www.gif.org.tr/files/G%C4%B0F%20Enerji%20Raporu.pdf> , (Erişim tarihi:15.04:2019).

“The Summary of the Energy Strategy of Russia For the Period of Up to 2030,”, s.22-24. [http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_\(Eng\).pdf](http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_(Eng).pdf). (Erişim tarihi:15.04:2019).

T.C., Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/editordosya/file/strateji%20belgesi/Turkiye%20klim%20Degisikligi%20Strateji%20Belgesi_TR.pdf (Erişim tarihi: 03.05.2019).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye'nin Enerji Profili ve Stratejisi”, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa (Erişim tarihi: 10.05.2019).

TEİAŞ, “2015 Yılı Sektör Raporu”, 2016, https://www.teias.gov.tr/sites/default/files/2017-05/TEIAS_Sekt%C3%B6r_Raporu_2015.pdf (Erişim tarihi: 06.03.2019).

TEİAŞ, “Türkiye Elektrik Sistemi Kuruluş ve Yakıt Cinslerine Göre Kurulu Güç”, www.teias.gov.tr/yukdaqitim/kuruluquc.xls , (Erişim tarihi: 10.01.2019).

TMMOB, “Türkiye'nin Enerji Görünümü 2018 TMMOB Oda Raporu”, https://www.mmo.org.tr/sites/default/files/EnerjiGorunumu2018_1.pdf (Erişim tarihi: 20.01.2019).

TPAO, "Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu", 2017, http://www.tpao.gov.tr/tp5/docs/rapor/sector_rapor_2017.pdf (Erişim tarihi: 10.05.2019).

TPAO, "Doğal Gaz Rezervlerinin Ömrü" <http://www.tpao.gov.tr/?mod=sektore-dair&contID=32> (Erişim tarihi: 13.05.2019)

TÜİK, "Dış Ticaret İstatistikleri", 2016, <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> (Erişim tarihi: 01.03.2019).

The Washington Institute, <https://www.washingtoninstitute.org/fikraforum/view/russias-energy-goals-in-syria> , (Erişim tarihi: 23.04.2019).

TOPRAK Nuri Gökhan ve Volkan TATAR; "Türk Dış Politikasında Enerjinin Konumu: Nabucco Doğal Gaz Boru Hattı Projesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme", (25.01.2019) <http://acikerisim.kirklareli.edu.tr:8080/xmlui/handle/20.500.11857/184> (Erişim tarihi:25.02.2019).

WATSON Jim ve SCOTT Alistair, "New Nuclear Power in the UK: A Strategy for Energy Security?" Supergen and UKERC Conference: Sustainable Energy, Oxford, 13th-14th May 2008, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.471.6408&rep=rep1&type=pdf> , (Erişim tarihi: 15.10.2018).

YATSUİ Takuma, Mitsui Global Strategic Studies Institute Monthly Report April 2017, https://www.mitsui.com/mgssi/en/report/year/1222074_10747.html (Erişim tarihi:20.04.2019).

YEGM, http://www.yegm.gov.tr/yenilenebilir/y_mevzuat.aspx , (Erişim tarihi: 08.05.2019).

YEGM, "Türkiyenin Mevcut Enerji Durumu", 2017 <http://www.yegm.gov.tr/verimlilik/sunum2017/8.Bildiriler/T%C3%BCrkiye'nin%20Mevcut%20Enerji%20Durumu.pdf> (Erişim tarihi: 10.05.2019).

YENİ ŞAFAK, <https://www.yenisafak.com/bilgi/gecmis-ve-gelecegin-izinde-nukleer-enerji-3192557>, (Erişim tarihi: 10.06.2019).